

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

На правах рукопису

ШИЛІНСЬКА ІННА ФЕОДОСІЇВНА

УДК 81'271+378

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ
ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Дисертація

на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:

Кондрацька Людмила Анатоліївна

доктор педагогічних наук, професор

Тернопіль 2012

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ.....	12
1.1. Культура професійного мовлення як чинник гуманітаризації професійної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю.....	12
1.2. Стан сучасної практики функціонування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю.....	28
1.3. Сутнісний зміст і структура культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю.....	51
Висновки з 1-го розділу.....	61
РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН.....	64
2.1. Критерії і показники визначення рівнів сформованості культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю.....	64
2.2. Моделювання педагогічної технології формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.....	74
Висновки з 2-го розділу.....	100
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН.....	103
3.1. Організація і методика проведення констатувального експерименту	103

3.2. Реалізація педагогічної технології формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю в процесі вивчення гуманітарних дисциплін.....	118
3.3. Аналіз результатів дослідження.....	147
Висновки з 3-го розділу.....	156
ВИСНОВКИ.....	159
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	163
ДОДАТКИ.....	188

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЕГ – експериментальна група;

КГ – контрольна група;

ЕК-фахівець – фахівець з економічної кібернетики;

КПМ – культура професійного мовлення.

ВСТУП

Актуальність теми. Особливостями сучасного постеконічного суспільства є зростання значення людського капіталу та ролі морально-психологічних норм і мотивів в економічних відносинах (Дж. К. Гелбрейт, В.Іноземцев, Л. Туроу, Р. Хейльбронер) [49; 91; 227; 237]. Це, у свою чергу, зумовлює доцільність гуманітаризації економічної освіти, її зорієнтованість не просто на успішного підприємця, а соціально й етично відповідальну культуротворчу індивідуальність. Саме її фахова діяльність здатна задовільнити вимоги сучасної культури підприємництва: зосередженість на нееконічних (постматеріальних, за Р. Інглегартом) цілях і цінностях у внутрішньо- і зовнішньогалузевих стосунках; особистому самопокладанні, суверенності епістемологічного мислення; творчому виявленні та ініціативності.

Культуротворча спрямованість сучасної компетентнісної концепції економічної освіти забезпечує не просто синтез фахових і гуманітарних дисциплін, а демаркацію їх предметних полів (К. Поппер) [178] у міждисциплінарному просторі лінгвістики, завдяки впровадженню герменевтичної методології пізнання (К.-О. Апель) [8], зокрема її мовної парадигми (Дж. Марголіс) [139]. Визначальною для неї є тенденція вивчення об'єктів гуманітарного пізнання під кутом зору концептуально-методологічного апарату лінгвістики і філософії. Саме мова в руслі цієї тенденції є чинником культурних сутностей та їх причинності, оскільки всяка думка спирається на смисли лексем. Зважаючи на це, мовленнєва поведінка передбачає смислову інтерпретацію мовленнєвих рецепцій, продукування та презентацію знання як формулювання особистісного смислу думки, тексту, тобто реалізацію семасіологічної функції мовця (Л. Булаховський, Г. Фреге) [32; 235].

У руслі мовної парадигми гуманітарного знання деякого переосмислення набуває проблема культури професійного мовлення (Т. Гороховська, О.Клімкіна, О. Крсек, О. Мозолева) [58; 103; 117; 147]. Цей феномен постає не лише визначальною характеристикою професійної культури фахівця як мовної

особистості, а й чинником особистого осмислення і продукування ним фахових знань, тобто поведінковою моделлю мовнокогнітивної творчості. Формування культури професійного мовлення, таким чином, спрямоване на розвиток здатності майбутнього фахівця до особистісних суджень з приводу галузевої проблематики (зокрема продукування і виваженої аргументації нестандартних ідей, причому у різних лексико-семантичних системах), тобто самореалізацію студента як культуротворчої індивідуальності.

Результати дослідження теорій мови як чинника думки (Л. Виготський, В.фон Гумбольдт, О. Потебня) [46; 61; 179], концепцій пізнання як смислового мовлення (В. Дільтей) і «герменевтичного кола» (Г. Гадамер, М. Гайдеггер, Г.Шпет) [47; 48; 259], когнітивістики культурних смислів професійного співтовариства (Т. Бабкіна, В. Вербець, Ю. Куницька) [13; 41; 125] дають підстави для виявлення суперечностей між:

1) теоретичним декларуванням доцільності освоєння мовної парадигми гуманітарного знання як чинника успішного входження майбутнього економіста в сучасний глобалізований інформаційний простір і відсутністю відповідних педагогічних технологій її практичного впровадження у зміст економічної освіти;

2) розробкою ряду концепцій майбутнього економіста як мовної індивідуальності та відсутністю у пропонованих структурах їх формування завершального, смислотвірного рівня, без якого професійна комунікація залишається розімкнутою;

3) визнанням культуротворчого потенціалу мовної освіти майбутнього фахівця економічного профілю та недостатньою реалізацією індивідуальних стратегій його особистісно-професійного розвитку.

Соціально-педагогічна важливість формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю та недостатня дослідженість проблеми, а також потреба вищої економічної школи у розробці відповідних теоретико-методологічних і технологічних підходів зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Формування культури професійного**

мовлення майбутніх фахівців економічного профілю в процесі вивчення гуманітарних дисциплін».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проблеми виконано в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка відповідно до плану науково-дослідних робіт Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка і є одним із напрямів комплексної наукової теми «Теоретико-методичні основи професійної підготовки фахівців в умовах реалізації ідей Болонської угоди» (державний реєстраційний номер 0108U000536).

Тему дисертації затверджено вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 8 від 31.03.2009 р.) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 4 від 26.05.2009 р.).

Об'єкт дослідження – процес гуманітарної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю.

Предмет дослідження – формування культури професійного мовлення як компонент гуманітарної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю до підприємницької діяльності.

Мета дослідження – обґрунтувати педагогічну технологію формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю в процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Для досягнення мети визначено такі **завдання дослідження**:

1) на основі узагальнення теоретичних рецепцій і стану сучасної практики реалізації досліджуваної проблеми уточнити сутність поняття «культура професійного мовлення майбутнього фахівця економічного профілю» та з'ясувати структурний зміст означеного феномену в контексті удосконаленої професіограми економіста як гуманної творчої індивідуальності;

2) визначити критерії, показники та рівні сформованості культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю;

3) теоретично обґрунтувати модель педагогічної технології формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю в процесі вивчення гуманітарних дисциплін;

4) експериментально перевірити ефективність педагогічної технології формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю в процесі вивчення гуманітарних дисциплін і підготувати методичні рекомендації щодо її практичного впровадження.

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження**:

– *теоретичні* – системно-структурний, герменевтичний і гіпотетико-дедуктивний, аналіз психолого-педагогічної та лінгвофілософської літератури – для з'ясування сутності поняття «культура професійного мовлення майбутнього фахівця економічного профілю»; синтез, абстрагування, прогнозування, моделювання задля створення моделі педагогічної технології формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю;

– *емпіричні* – педагогічне спостереження, бесіда, анкетування, творчі завдання, само-, експертна оцінка, тестування – для констатації існуючого стану гуманітарної підготовки студентів та розробки предмета дослідження; педагогічний експеримент – для перевірки результативності реалізації педагогічної технології формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю у процесі вивчення гуманітарних дисциплін;

– *математичної статистики* – U -критерій Манна-Уїтні – для встановлення достовірності результатів експертного опитування; кореляційний аналіз – для визначення залежності сформованості компонентів культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю; t -критерій Стьюдента – для встановлення статистичної достовірності відмінностей між показниками рівнів сформованості структурних компонентів досліджуваного феномену у контрольній та експериментальній групах.

Експериментальна база дослідження.

Дисертаційне дослідження здійснювалося у Тернопільському національному економічному університеті (факультет комп'ютерних інформаційних технологій, факультет банківського бізнесу), Тернопільському національному політехнічному університеті імені Івана Пулюя (факультет економіки і підприємницької діяльності), Одеському національному політехнічному університеті (інститут бізнесу, економіки та інформаційних технологій), Рівненському державному гуманітарному університеті (факультет документальних комунікацій та менеджменту), Донецькому національному університеті економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (факультет маркетингу, торгівлі та митної справи), Донецькому національному університеті (економічний факультет). Експериментом було охоплено 309 студентів 1 – 3-х курсів, 125 студентів 4-го курсу після проходження ними виробничої практики, 30 викладачів гуманітарних дисциплін вищих навчальних закладів, де відбувалася апробація дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

– теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічну технологію формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю в процесі вивчення гуманітарних дисциплін, модель якої відображає структурно-функціональний зв'язок *концептуального* (мета, завдання, концептуальні ідеї, основотвірні закономірності, принципи, педагогічні підходи); *змістового* (різногалузеве гуманітарне знання особливостей культури підприємництва як ціннісно-сміслового явища в сучасній ринковій ситуації; спецкурс); *організаційно-процесуального* (фактори, педагогічні умови, методи, форми і засоби) і *діагностико-рефлексивного* (критерії і показники рівнів та методи діагностики сформованості досліджуваного феномену як кінцевого результату) компонентів;

– уточнено сутність поняття «культура професійного мовлення майбутнього фахівця економічного профілю»; визначено структуру досліджуваного феномену: *мотиваційний* (сміслова орієнтація студента на освоєння семантичного простору гуманітарно-технічної лексики представників

різних підприємницьких культур; смислове ставлення до мовної парадигми фахового знання; намір реалізувати смислотвірні функції мовленнєвої діяльності); *когнітивний* (знання смислової типології фахового знання як тексту; стратегій смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій, продукування і тактик смислової презентації фахового знання у різних лексико-семантичних системах); *операційний* (здатність до семантичної гнучкості, смислового узагальнення і мовнокогнітивної поліфункціональності у процесі інтерпретації, продукування і презентації смислу фахового знання) і *аксіологічний* (експертна і самооцінка професійних та особистісних якостей сучасного підприємця) компоненти;

– конкретизовано зміст професіограми економіста як мовної особистості і підприємця.

Подальшого впровадження в теорію професійної освіти набула мовна парадигма гуманітарного знання.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці методичних рекомендацій «Організаційно-технологічні аспекти формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю в процесі вивчення гуманітарних дисциплін»; діагностичних методик визначення рівнів сформованості культури професійного мовлення майбутніх економістів та відповідних дидактичних матеріалів, які слугують засобом удосконалення самостійної та індивідуальної роботи студентів.

Практичні результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес Тернопільського національного економічного університету (довідка № 126-38/2846 від 26.12.2011 р.), Тернопільського національного політехнічного університету імені Івана Пулюя (довідка № 3020 від 13.12.2011р.), Одеського національного політехнічного університету (довідка № 2633/68-07 від 22.12.2011 р.), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка №10 від 24.01.12 р.), Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (довідка № 08.06/885 від 05.04.2012 р.), Донецького національного університету (довідка № 565/01-26/6.9.0 від 10.04.2012 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі результати дослідження є особистим надбанням автора. У навчальному посібнику «Англійська мова для професійного спілкування (для технічних спеціальностей)», опублікованому у співавторстві з В. Слухинською, автору належить розробка тематичного змісту методичного забезпечення.

Апробація результатів дослідження здійснювалася під час виступів на науково-практичних конференціях: міжнародних – «Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів» (Тернопіль, 2007); «Іноземномовна комунікація: здобутки та перспективи» (Тернопіль, 2008); «Семантика мови і тексту» (Івано-Франківськ, 2009); «Міжнародна комунікація: мова – культура – особистість» (Острог, 2010); «Проблеми і перспективи працевлаштування випускників вищих навчальних закладів» (Донецьк, 2011); всеукраїнських – «Актуальні питання лінгвістики, літературознавства та інноваційної методики викладання іноземних мов» (Тернопіль, 2011), «Сучасні технології викладання гуманітарних дисциплін: інноваційний та науково-прикладний аспекти» (Донецьк, 2011).

Публікації. Теоретичні положення та практичні результати дослідження відображено у 12 наукових та навчально-методичних працях, із них 11 одноосібних, у тому числі 6 статей у наукових фахових виданнях.

Структура й обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (279 найменувань) та 9 додатків. Загальний обсяг дисертації викладено на 219 сторінках, із них основного тексту 162 сторінки. Робота містить 28 таблиць та 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ

1.1. Культура професійного мовлення як чинник гуманітаризації професійної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю

Сучасне суспільство стає постеконічним (В. Іноземцев, О. Тоффлер) [91; 223], тобто таким, у якому економічні фактори втрачають своє визначальне значення, утворюється так звана «трансерккова» цивілізація, яка ставить перед економістами нові цілі і завдання. Сьогодні українське суспільство вступає у світову систему ринкових відносин в умовах, коли пік у їх розвитку вже пройдено, коли вони самозаперечуються. У такій ситуації постеконічної доби зростає значення людського капіталу, а в економічних відносинах – роль морально-психологічних норм і мотивів. Розвиток постматеріальної мотивації суб'єктів господарювання зумовлює і зміну їх ціннісних орієнтирів: матеріальних на постматеріальні (М. Блауг, Дж. Гелбрейт, Р. Інглеарт) [25; 49; 90].

Згідно з вище означеним, поставлені завдання сьогодення здатний розв'язувати економіст нового типу, який є самодостатнім і кваліфікованим фахівцем із суверенним мисленням, актуалізацією не лише семантичного, а й естетичного типу психіки, вільний і творчий у професійній сфері діяльності, з почуттям соціально-етичної відповідальності у процесі внутрішніх та зовнішніх корпоративних відносин. Таким чином, професійна підготовка сучасного економіста – це підготовка *homo sociologicus*, а не *homo economicus*, а отже культуротворчої індивідуальності.

Цей аспект професійної підготовки фахівців поки що не одержав достатньо широкого висвітлення у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних науковців. Утім, феномен культуротворчості розглядають як складову професійної підготовки (Г. Васянович, І. Зязюн, В. Кремень, В. Леонтьєва,

В.Рибалка, О. Рудницька, С. Сисоева та ін.) [36; 85; 113; 129; 185; 194; 201], модель усвідомленого входження в культуру професійного співтовариства й участі у колективному творенні фахових смислів (Т. Бабкіна, І. Бех, Ю. Куницька) [13; 23; 125]. Тобто, культуротворчість майбутнього фахівця розглядається у контексті інформаційно-семіотичного підходу до розуміння культури (Р. Барт, У. Еко, Ю. Лотман, Ф. де Соссюр, Н. Хомський) [15; 73; 134; 210; 240].

Цей підхід постає визначальним і в дослідженні професійної культури майбутнього фахівця економічного профілю і, зрештою, культури підприємництва як ціннісно-сислової зумовленості творчої ініціативи у сфері господарської діяльності. Адже активність суб'єкта господарського досвіду (інтелектуального, фінансового, управлінського, комерційного) залежить від аксіологічних і морально-етичних характеристик господарського етосу персонального і соціального оточення: його індивідуалістського (євроамериканського) чи колективістського (азіатського) менталітету, маскулинності чи фемінінності традиційної моделі ділової культури, гарантованості нормативно-правової регуляції підприємницької діяльності. Відповідно до описаних німецьким соціологом і економістом М. Вебером різновидів ринкового господарювання визначено два типи підприємницької поведінки – *авантюрно-спекулятивний* і *продуктивно-раціональний* [262]. Перший тип («негативний», за Й. Шумпетером) [262] спрямований на спекулятивне досягнення прибутку «вже зараз і будь-яким способом», без огляду на майбутнє і суспільні інтереси. Другий – на впровадження інноваційної діяльності, ідеологічне і технологічне реформування усіх сфер економіки в інтересах зростання добробуту суспільства.

Крос-культурне дослідження, проведене відділом соціології ринкової економіки Інституту соціології НАН України у 2010 році, вивчаючи «соціальне обличчя» вітчизняного підприємця, виявило, що він надає перевагу першому типу господарювання [144]. До того ж, до пріоритетних ціннісних орієнтацій середньостатистичний український підприємець відніс прагнення до моральної і матеріальної незалежності від держави (75%) та успішної самореалізації

(59,4%). Утім, такі критерії цивілізованої економічної діяльності, як інтелігентність, професійну компетентність, здатність до розсудливого ризику і соціальну чуйність він відніс до «антицінностей» [144]. Описаний стан речей, як показує історіографія соціально-економічної практики в Україні у XVIII – XIX столітті [218], не відповідає кращим національним традиціям гуманного і творчого господарювання. Тому об'єктивно необхідним є проведення кардинальних змін у системі професійної економічної освіти, зокрема відмова від позитивістської методології і технології так званого знаннєвого підходу, актуального для галузі природничих наук і зорієнтованого на розширення обсягу і репродуктивне засвоєння фахових знань і умінь. На часі вирішення проблеми гуманітизації економічної освіти.

Цей процес, як зазначають В. Алтухов, Л. Гореліков, В. Кохановский, С.Кримський, М. Марчук та інші [5; 57; 110; 115; 140], передбачає:

1) здійснення змістового синтезу знань (з фахових і гуманітарних дисциплін) з метою формування у студента гуманістичного стилю економічного мислення;

2) особистісне осмислення ним фахових знань і умінь за принципом *WIIFM (What's in it for me? – що в цьому є для мене)*;

3) інтеріоризацію студентом цінностей і смислів професійної реальності, їх поглиблену і систематичну поліфункціональну рефлексію;

4) формування майбутнього фахівця економічного профілю як гуманної творчої індивідуальності (С. Гільманов, О. Пехота) [51; 169].

Зарубіжні дослідники Р. Хізрич, М. Пітерс [238] з-поміж найважливіших характеристик сучасного фахівця економічного профілю як гуманної творчої індивідуальності виокремлюють такі:

- розуміння суті підприємництва як соціально означеної інноваційної діяльності;
- уміння знаходити, аргументувати нестандартні рішення за умов попереднього прогнозування зони ризику і міри його безпечності;

- здатність до продукування і виваженого оцінювання перспективності нових комерційних ідей;
- ціннісне осмислення знань, потрібних для створення нової справи;
- уміння сутнісно пояснити економічну ситуацію з погляду етики і моралі і зумовлену нею господарську поведінку;
- уміння укладати економічні угоди, встановлювати бізнесові контакти, вести ділові переговори.

Становлення і розвиток цих характеристик є результатом реалізації герменевтичної методології і технології гуманітарного пізнання (К-О. Апель, В.Дільтей) [8; 70], спрямованого на сутнісне розуміння та інтерпретацію майбутнім фахівцем економічної предметності, а значить мобілізацію його іманентної душевної інтенції на рефлексію діалогу унікальних форм індивідуального економічного досвіду.

Згідно з дільтейвською теорією («філософія життя»), гуманітарне знання як цілісне осягнення предмета, явища є прерогативою філологічного дослідження [70]. Адже докорінною сутністю філології, як відзначали індійські ведисти, давньогрецькі софісти і ренесансні гуманісти, був універсалізм мовної рефлексії гносеологічної проблематики; вона обслуговувала «інтелектуальну розкіш самопізнання культури через посередництво тексту» [1, с. 458] і мислилась як мистецтво розуміння сказаного і написаного в усіх сферах людської діяльності (так званого мовного універсуму, за С. Аверинцевим) [1]. Це дало підстави Ф. Вольфу на початку ХІХ-го століття визначити предмет філології як «сукупність відомостей і знань, що знайомлять нас із досвідом різних народів, допомагають проникнути в дух їх культури: наукового потенціалу, політичних та економічних ідей, мистецтва, моральнісних і релігійних переконань» [184, с.83].

Одним із перших до відродження цієї традиції звернувся видатний німецький мовознавець і філософ В. фон Гумбольдт. Він зазначав, що вивчення мови не є кінцевою метою, а слугує засобом пізнання людиною самої себе і свого розуміння всього видимого і невидимого навколо себе [61, с. 283],

тобто мова виступає носієм інформаційних повідомлень, а мовлення – суб'єктивним транслятором цих повідомлень.

У семантичному розведенні цих понять ми спираємось на визначення їх концептосфер, поданих у сучасних тлумачних та енциклопедичних словниках української мови. Отож, «мова» – це: 1) «здатність людини говорити, висловлювати свої думки»; 2) «сукупність довільно відтворюваних загальноприйнятих у межах даного суспільства звукових знаків для об'єктивно існуючих явищ і понять, а також загальноприйнятих правил їх комбінування у процесі вираження думок» [156, с. 661]; «мовлення» – це 1) «процес реалізації мовної діяльності, єдиний об'єктивний прояв мови» [230, с. 374]; 2) «спілкування людей між собою»; 3) «мовна діяльність» [156, с. 663].

Повертаючись у русло предмету нашого дослідження, зауважимо, що про роль мови і мовлення як засобів пізнання, комунікації та перетворення світу писав і український лінгвіст О. Потебня. Розвиваючи ідею В. фон Гумбольдта, він зазначав, що «мова – це засіб не виражати вже готову думку, а створювати її, ... вона не відображення готового світосприйняття, а діяльність, що його формує» [179, с. 38] (*Підкреслено нами – І. Ш.*). За допомогою слова, вважає вчений, людина отримує можливість спостерігати свою думку та наповнювати її змістом на основі своїх уявлень про світ. У слові, як зазначає О.Потебня, людина приходить до пізнання предметів та усвідомлення буття, глибина якого зумовлена ступенем відповідності мисленневого образу і його вербального вираження [179].

Ця думка виявилась визначальною у концепції представника марбургської філософської школи Е. Касіра. Учений переконливо доводить, що пізнання здійснюється за допомогою символічних форм, з-поміж яких найважливішою є мова, як відображення тієї форми розуміння, що безпосередньо пов'язана з прагматикою людської діяльності [100].

Сказане дає підстави зосередити увагу на мовній парадигмі знання, в контексті якої розуміння та інтерпретація предмету дослідження постають типами мовленнєвої поведінки, а власне саме знання – текстом, сформульованою думкою (судженням). Інтерація знання як тексту

здійснюється за герменевтичною логікою, тобто передбачає конотатно-денотатне оформлення думки і смислове «зцілення» її знаково-символічної структури. Рух від думки до слова, як вважає Л. Виготський, здійснюється у внутрішньому мовленні, у процесі перетворення особистісних смислів у загальнозрозуміле значення: чим вищий рівень мотивації осягнення смислу слова, тим більше мовець зацікавлений у позитивному результаті і відповідно активізується роль мислення щодо відбору адекватних мовних засобів [46, с. 329].

Екстраполяція цього положення на досліджувану ситуацію означає, що попадаючи в семантичний простір інформації у різноманітних ситуаціях професійної реальності, сучасний економіст повинен осмислити фахову інформацію й адекватно її виразити у формі мовних повідомлень. Чинником процесів успішного розуміння сутнісного смислу фахового знання як тексту культури, тобто системи знаків і символів, є *семасіологічний* (від грец. *semasia* – значення, смисл і *logos* – слово, вчення) підхід. Означений підхід почав висвітлюватися у науковій літературі ще у ХІХ ст. і постав предметом дослідження лінгвістів (І. Бодуэн де Куртене, Л. Булаховський, В. Виноградов, М. Покровський, Ф. де Соссюр, Ф. Фортунатов та ін.) [27; 32; 45; 171; 210; 234], представників філософії та семіотичної естетики (Р. Барт, Ж. Дерріда, У. Еко, Ч. Пірс, Дж. Сьорл та ін.) [15; 66; 73; 170; 199]. Як зазначає О. Селіванова, «...семасіологія висуває на перший план адресата, який сприймає мовну форму та співвідносить її з позамовним смислом» [197, с. 429].

Отже, з позиції семасіології слово аналізується на основі його парадигматичних відношень і синтагматичних зв'язків та співвідноситься зі своїм денотатом – об'єктом позамовної дійсності. Схема цього процесу відтворена у семантичному трикутнику Г. Фреге (рис.1.1), вершинами якого є: знак (*Form*), денотат (*Bedeutung*) і концепт (*Sinn*), під яким розуміють, з одного боку, інформацію, що несе знак, а з іншого – знання про позначуване цим знаком [235, с. 190].

У поданому трикутнику демонструється залежність вербалізованого знака як від об'єктивно існуючої реальності (денотат – предмет, уявлення, подія

тобто те, що інтерпретують), так і від суб'єктивних уявлень про цю реальність (концепт – десигнат, суб'єктивний смисл, те, що розуміє і уявляє суб'єкт).

Тобто, знак, який втілює сутність означення, вказує на значення через смисл, що є рухливішим, ніж значення, і знаходиться в основі неоднакового тлумачення різними людьми одного й того ж тексту.

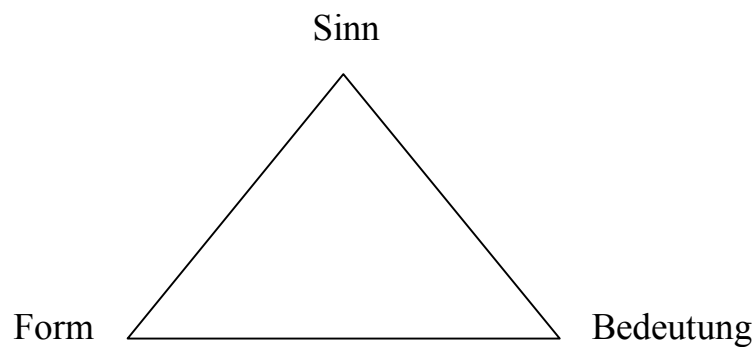

Рис. 1.1. Семантичний трикутник Г. Фреге

Сказане дає підстави стверджувати, що специфіка текстової пізнавальної діяльності фахівця та її основна функція полягає у створенні вербального продукту, що передбачає неупереджений зв'язок його інтеріо- і екстеріоризації, у результаті чого суб'єкт текстової діяльності виражає предметні і смислові значення лексичних одиниць. Багатогранну схему переходу суб'єкта (як ініціатора і як інтерпретанта інформаційного тексту) від знака до його значення і смислу розробив французький естетик і психоаналітик Ж. Лакан [126]. Ця схема відображає структуру психіки фахівця як семіотичного суб'єкта, що визначається сферою взаємодії трьох складників: уявного («Я»), символічного («над Я»), реального («Воно»). Уявне підпорядковується логіці ілюзії, створює свій образ «Я». Символічне – це сфера соціокультурних норм і уявлень, які індивід засвоює в основному несвідомо, символічно, щоб мати можливість нормально існувати в суспільстві, тобто це сфера «над Я», що означає знайомство з культурою як із соціальним, мовним інститутом людського існування. Саме завдяки символу, який вона і створила, людина має змогу говорити. Реальне охоплює безпосередні життєві функції, це сфера біологічно породжених і психічно сублімованих потреб та імпульсів індивіда.

Згідно з цією концепцією, обмеженість висловлювання адресата – адресанта інформації *предметним і уявним значеннями* мовного референту, що підпорядковується суб'єктивній логіці ілюзій, постає проявом їх невігластва. Обмеженість висловлювання відправника – отримувача інформації *предметним і символічним значеннями* мовного референту характеризує їх як представників різних семіотичних систем і постає ознакою їх гордовитості (у Ж. Лакана – ненависті). І лише вихід ініціатора та інтерпретанта інформації *в уявно-символічний* вимір висловлювання, завдяки інтуїтивно-совісному методу осягнення сутності мовного референту, виявляє їх як гуманних творчих індивідуальностей, здатних до смислової організації діалогу за принципом співбуття (за Ж. Лаканом – любові як найвищої форми пізнання).

Останнє положення має важливе значення у конкретній ситуації гуманітарного пізнання, коли визначений фахівцем економічного профілю смисл об'єкта чи явища професійної реальності постає вираженням його індивідуального досвіду, особистої диспозиції до знаннєвої інформації. Смыслотвірну функцію у цьому випадку виконує оцінювальна категоріальна шкала у психіці суб'єкта – смисловий конструкт, за Д. Леонтьєвим [128]. Механізмом вибіркової актуалізації предикату осмисленого знання постає варіативне співвідношення мети і засобів пізнання у просторі базових цінностей фахової поведінки.

Усвідомлення цього факту дало підстави для обґрунтування ідеї суб'єктивності мови (Е. Бенвеніст, В. фон Гумбольдт) [19; 60], згідно з якою кожний мовець використовує ті мовні одиниці, які є не лише найбільш доцільними, на його думку, для вираження смислу повідомлення, а й відображають його ставлення до віддзеркаленого у висловлюванні явища дійсності [19, с. 296-298]. Таким чином, мова транслює предметні, а мовлення виявляє ціннісні значення і смисли фахової інформації, перетворюючи абстрактного мовця на суб'єкта професійної реальності. Відтак мова постає способом вираження репродуктивного (фактологічного), а мовлення – продуктивного (творчого) і особисто осмисленого фахового знання у відповідних судженнях.

Ось чому професійне мовлення у контексті мовної парадигми знання є способом самовираження фахівця. Більше того, його здатність до вибудови власних семіотичних систем, створення індивідуалізованого стилю і характеру мовлення, у тому числі використання паралінгвістичних засобів, є проявом сформованості професійного мовлення гуманної творчої індивідуальності [133]

Щодо професійного мовлення фахівців економічного профілю, то більшість науковців [35; 109; 191] визначають його на основі діяльнісного підходу, тобто як вид діяльності представників цього профілю, що передбачає володіння специфічною термінологією економічної галузі у професійно-значущих ситуаціях.

Так, у дисертаційному педагогічному дослідженні Н. Костриці професійне мовлення фахівців-економістів розглядається як вид діяльності, що знаходить вияв у користуванні мовою конкретної галузі в усній і письмовій формах [109, с. 8], тобто «професійне мовлення» трактується ширше, ніж «мова фаху» або «підмова спеціальності».

Л. Романова виокремлює професійне мовлення майбутнього економіста як складову його фахових якостей, важливий чинник професійної підготовки. Професійне функціональне мовлення визначається дослідницею як «мовленнєва діяльність, яка передбачає вільне володіння спеціальною економічною термінологією в умовах навчання, наближених до професійної мовленнєвої діяльності» [191, с. 14]. Поєднання фундаментальних знань з економіки із професійним мовленням, зазначає Л. Романова, дає можливість студентам здійснити особистісне й професійне самовизначення та самореалізацію.

В. Василевич розглядає професійне мовлення студентів-економістів як мовленнєву діяльність, у процесі якої фахівець «лаконічно формулює свою думку і висловлює її за допомогою системи мовних засобів, лексичний зміст яких містить спектр спеціальної професійної термінології» [35, с. 188].

Із позиції компетентнісного підходу феномен професійного мовлення майбутнього економіста розглядає Ю. Петрожалко, виокремлюючи у його структурі такі складники: обізнаність з етикетом усного і письмового мовлення,

дотримання стилістичних вимог, уміння працювати з діловими паперами, володіння риторикою професійного спілкування [168, с. 30].

Відаючи належне існуючим підходам у дослідженні професійного мовлення майбутніх економістів, сміємо зазначити, що вони, природно, не вичерпують усієї багатогранності гуманітарного функціонування професійного мовлення, тобто як чинника і результату особистісного осмислення економістом фахового знання. Утім, постійне розширення обсягу фахової інформації у сучасній економічній галузі відображається в професійному лексиконі представників цієї галузі. Їх функціональний лексикон зазнає динамічних змін і містить не лише спеціальну або науково-технічну, але й побутову (нерідко жаргонну) лексику [212, с. 39]. Йдеться про новітні терміни¹ (*аутрайт, бордеро, тратта, ф'ючерсний опціон, хедж*) і професіоналізми² (*біль-брокер, корнер, свіч, спот-ринок, сині корінці, оферта, уошаут*). Професіоналізми мовознавці відносять до соціальної підсистеми мови, яка характеризується обмеженістю функціонування лексики [177, с. 98]. Однак, це не виключає їх часткової фіксації у термінологічних галузевих словниках із метою розширення терміносистеми галузі.

Окрім того, широкого вжитку в розмовному професійному мовленні фахівців економічного профілю набув професійний жаргон,³ який

¹Примітка. «Термін – слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки, техніки тощо» [142, с. 57]. Характерними ознаками термінів, окрім належності до певної терміносистеми є: наявність дефініції; однозначність у межах однієї терміносистеми; точність; стилістична нейтральність; відсутність експресивності [140, с. 131-132]. Крім того, переклад терміну передбачає адекватне його розуміння представниками відповідної галузі знань різних країн.

² Примітка. «Професіоналізм – слово або вислів, притаманні мові певної професійної групи» [142, с. 61]. До професіоналізмів належать слова, що вживаються окремими групами осіб для позначення понять, предметів, виробничих операцій, які безпосередньо пов'язані з їх професійною діяльністю або родом занять.

³ Примітка. Згідно з визначенням, наведеним в енциклопедії української мови, «жаргон – (*франц. jargon, первісно – пташина мова, цвірінькання, незрозуміла мова, від*

представники професійної спільноти сприймають як органічну частину їх мовлення, але який не відповідає літературним нормам мови.

На думку О. Пономаріва, поява жаргону зумовлена прагненням представників певної групи, розширити семантичне поле лексичних одиниць, що представляють інтерес лише для представників цієї групи [176, с. 102] і які проявляють певні лінгвокреативні здібності з метою реалізації бажання відчувати себе членами окремої корпоративної субкультури, закритої для інших. Йдеться про субкультуру так званої райтократії [227], тобто інформаційної еліти, яка володіє правом на творення інформаційного продукту в системі Інтернет, і в умовах електронної комунікації – письмового розмовного мовлення – диктує правила лінгво-етичного кодексу пізнавальної діяльності, в тому числі, мислення пересічних користувачів. З метою протистояння цій монополії сучасна когнітивна наука (Б. Величковський, А. Гордєєва, М. Познер) [40; 56; 275] розробляє і впроваджує способи розвитку індивідуально-творчої, естетично-означеної мовної взаємодії фахівців через посередництво персонального комп'ютера як повноправного суб'єкта процесу пізнання. На часі вирішення проблеми розширення доступу фахівця до галузевих знань і умінь завдяки освоєнню психолінгвістичних можливостей кооперативної обробки знаково-символічної інформації та її ціннісної інтерпретації.

Окреслена соціокультурна ситуація по-новому ставить проблему нормативності професійного мовлення фахівця економічного профілю.

Традиційне визначення норми в українському мовознавстві трактується як сукупність мовних засобів і правил їх використання, що сприймаються як правильні і зразкові [76; 215]. Згідно з нормою, відбувається використання одних мовних засобів і заперечуються інші, які не відповідають мовним законам чи традиціям. Правильність і доцільність використання одних мовних

галло-роман. garrire – базікату) – один із різновидів соціальних діалектів, що відрізняється від загальноновживаної мови використанням специфічної, експресивно забарвленої лексики, синонімічної до слів загального вжитку, фразеології, а іноді – особливостями вимови» [230, с. 190].

засобів приймається за певних умов і видається недоцільним в іншій мовленнєвій ситуації. Таким чином, норма, як зазначає А. Загнітко, «відіграє роль фільтра: вона пропускає в літературний вжиток усе яскраве, гостре, образне, що наявне в народному мовленні і, водночас, відсіює усе випадкове, невиразне» [78, с. 174]. Утім, як зазначає Н. Бабиц, правила можуть і не відбивати літературних норм, нерідко навіть суперечити їм, а отже критерієм правильності мовлення є мовна дійсність конкретної епохи [121, с. 44].

Отже, мовна норма у контексті гуманітарного пізнання фахівців економічного профілю – це «не лише нейтральний літературний стандарт, а і функціональні стилі і діалекти» [9, с. 243], що відображають специфіку умов, мети і суб'єктів конкретної господарської діяльності. Відповідно, правильність мовлення є *відносною* і «визначається не логічними чи етимологічними критеріями, а лише мірою використання в мовленні освічених людей» [9, с. 244], а отже, приймати норму як основний критерій правильності можна лише в загальному вигляді. Ще більш категорично висловлюється Е. Косеріу, який підкреслює: «норма відповідає не тому, що «можна сказати», а тому, що уже «мовлено» і за традицією «говориться» в аналізованому суспільстві» [108, с. 175]. Подібної думки дотримується і російський лінгвіст Б. Головін, зазначаючи, що норма не зводиться лише до «сукупності найбільш стійких, традиційних реалізацій елементів мовної системи», оскільки в мовленні існує велика кількість і «менш стійких реалізацій» [53, с. 17]. Учений розглядає норму як «історично прийнятий у відповідному мовному колективі вибір одного з функціональних парадигматичних і синтагматичних варіантів мовного знака» [53, с. 19]. Іншими словами, мовлення може бути незрозумілим, логічно неточним і суперечливим, хоча й нормативним і правильним.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що проблема нормативності – ненормативності мови, коректності – некоректності стилю професійного мовлення є прерогативою лише однієї мовної системи і залежить від розвитку чуття мови студента, яке виступає основою його лінгвосеміотичного смаку як системи ідейно-естетичних і психолінгвістичних орієнтацій суб'єкта, що формуються під впливом мінливих соціальних запитів, ідеалів і цінностей [142,

с. 24]. У полісеміотичних структурах сучасного культурного простору означена проблема набуває релятивістського характеру і визначається принципами й типами відношень між різними мовними системами:

- породження (іншої, однотипної і сучасної системи як часткової, спеціальної) чи деривації (еволюції і переходу в часі від однієї системи до іншої);
- гомологічної відповідності (що встановлює кореляцію між частинами двох мовних систем);
- інтерпретування (що поділяє усі мовні системи на артикуючі і артикульовані) [19, с. 76 – 78].

Природне бажання бачити себе центральною складовою інформаційного дискурсу культурного континууму (Н. Хомський) [240] спонукає майбутнього економіста до самовираження як семіотичного суб'єктар¹, тобто до текстової побудови соціально-економічного досвіду. Виявлення можливостей розвитку здатності майбутнього підприємця висловити особисто осмислене повідомлення про сутність того чи іншого явища, події економічної реальності зумовлює доцільність з'ясування місця і ролі у цьому процесі *культури професійного мовлення*.

Для розуміння сутності цього поняття, необхідно окреслити зміст вихідних дефініцій «культура мови» і «культура мовлення».

У науково-педагогічній літературі термін «культура мови» використовують у двох значеннях – як мовознавча наука, «яка на основі даних лексики, фонетики, граматики, стилістики формує критерії усвідомленого ставлення до мови й оцінювання мовних одиниць і явищ, виробляє механізми

¹ Примітка. Семіотичний суб'єкт (за Е. Бенвеністом) – це представник певного загального, колективного суб'єкта, що має статус культурової реальності, відображає домінування над індивідуальною свідомістю; це структура, що опосередковує реальну людину і текст [19]. Статус семіотичного суб'єкта полягає в тому, що дослідник, взаємодіючи з різними системами семіозису, постає посередником між безособовими логіко-гносеологічними структурами і їх особистісними предикатами.

нормування і кодифікації (введення у словники та мовну практику)» [142, с. 6] і як рівень сформованості літературної мови, який визначається наявністю і фіксованістю мовних норм у словниках, довідниках, енциклопедіях, художніх текстах. Розрізняючи поняття «культура мови» і «культура мовлення», українська вчена М. Пентилюк зазначає, що культура мовлення – це «...досконале володіння мовою, її нормами у процесі мовленнєвої діяльності людини» [167, с. 4], тобто є свідченням особистісного рівня розвитку людини. Натомість культура мови не залежить від конкретного мовця, вона відображає мовні якості суспільства.

Проблема культури мовлення досліджувалася багатьма мовознавцями (Н.Бабич, Б. Головін, М. Жовтобрюх, М. Ілляш, Л. Струганець та ін.) [12; 53; 76; 89; 217] та лінгводидактами (Б. Голуб, В. Мельничайко, Е. Палихата, М.Пентилюк та ін.) [54; 143; 165; 167]. У лінгвістичних, соціолінгвістичних та лінгводидактичних дослідженнях цей феномен розглядається з позицій культурологічного, комунікативного та нормативного підходів. Із погляду культурологічного підходу, культура мовлення – це відображення загальної культури людини (її мислення, характеру і способу життя, духовного розвитку), що виявляється в мовленнєвій діяльності, знаннях мовних засобів та в умінні користуватися ними (А. Ксенофонтова) [118]. З позиції комунікативного підходу, культура мовлення розглядається як культура комунікації і визначається наявністю відповідних комунікативних якостей (Н. Бабич, Ф.Бацевич) [12; 17]. У межах нормативного підходу культура мовлення – це правильність мови і дотримання норм літературної мови; володіння функціональними стилями, оптимальними для конкретної соціокультурної ситуації (М. Ілляш) [219].

Розглядаючи правильність і комунікативну доцільність як головні показники культури мовлення, М. Ілляш наводить такі визначення культури мовлення: 1) володіння літературними *нормами* на всіх мовних рівнях, в усній та писемній формах мовлення, уміння користуватися мовностилістичними засобами і прийомами з урахуванням умов і цілей комунікації; 2) володіння упорядкованою сукупністю *нормативних* мовленнєвих засобів, вироблених

практикою людського спілкування, які оптимально виражають зміст мовлення і задовольняють умови й мету спілкування [219, с. 5 – 6].

Означене розуміння культури мовлення розширив Б. Головін, розглядаючи нормативний компонент структури феномена з позицій етичної доцільності в умовах спілкування представників різних субкультур [53]. Його попередником у виборі такого персоніфікованого виміру дослідження вважаємо відомого російського мовознавця С. Ожегова. Він підкреслював, що висока культура мовлення полягає у вмінні не стільки правильно і точно, скільки *доступно* передавати свої думки засобами мови [157], тобто піклуючись про взаєморозуміння з ближнім.

У руслі цієї дослідницької парадигми, з позицій діяльнісного, компетентнісного, особистісно-орієнтованого, культурологічного і системного підходів з'ясовано суть поняття і феномену культури професійного мовлення. Автори досліджень (Т. Гороховська, О. Клімкіна, О. Крсек, О. Мозолева) [58; 103; 117; 147], спираючись на ідею реабілітації людського чинника в мовній моделі світу як тексту (Ю. Кристева, Ц. Тодоров) [116; 222], здійснюють поперемінно успішні спроби повернути мовленню його історичну гуманітарну функцію (С. Аверинцев) [1] – формування людської свідомості і професійного мислення.

Ці спроби одноголосні позиціям сучасних психолінгвістів – Т. Ушакової [233] і Т. Дрідзе [72]. Перша вивчала процес так званого актуального найменування, коли фахівець вибирає саме те слово, яке, на його думку, не лише адекватно виразить ціннісно осмислене знання, але й забезпечить доступність обраної предикативної форми [233]. Друга дослідниця визначила механізми співпадання «сміслових фокусів» продукованих варіантів єдиного тексту-знання і теоретично обґрунтувала модель діалогової взаємодії (порозуміння) семіотичних суб'єктів, кожен з яких прагне висловити особистий смисл знання колективного досвіду у тій чи іншій сфері людської діяльності [72].

Цей аспект частково і спорадично відображено у педагогічних дослідженнях, присвячених формуванню культури ділового мовлення

(В.Михайлюк) [146], культури професійного спілкування (А. Бичок, В.Лівенцова) [24; 130] фахівців економічного профілю. Найближче до задекларованого виміру розуміння культуру професійного мовлення майбутніх економістів підійшла Ю. Петрожалко [168], зосередивши свою дослідницьку увагу на постдовільній мотивації студента до реалізації відповідної системи набутих компетентностей у практичній діяльності.

Відаючи належне кожній з цих дослідницьких позицій і підсумовуючи теоретико-методологічні висліди мовної парадигми знання, ми розглядаємо *культуру професійного мовлення (КПМ) майбутнього фахівця економічного профілю як інтегративну особистісну якість, що проявляється у готовності до інтерпретації, продукування, презентації ціннісно осмисленої фахової інформації в різних лексико-семантичних системах з метою реалізації інтелектуальних функцій підприємницької діяльності*. Така готовність передбачає розвиток лексиконо-аналітичного мислення та лінгвосеміотичного смаку задля забезпечення адекватної предикативної форми суджень із метою досягнення взаєморозуміння між представниками різних господарських культур, типів підприємницької поведінки та реалізації ідеологічно-фахових функцій (інтегративної, цілепокладальної, мобілізаційної, аксіологічної, ідентифікаційної, прогностичної) і морально-етичних аспектів інформаційно-економічної діяльності. Таким чином, формування культури професійного мовлення майбутнього фахівця економічного профілю сприяє його самореалізації як гуманної творчої індивідуальності і загалом постає запорукою становлення культури підприємництва з глибоким етичним підґрунтям.

Для того, щоб виявити можливості формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю, нам необхідно було детально проаналізувати сучасний стан вирішення проблеми у вищій економічній школі.

1.2. Стан сучасної практики функціонування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю в процесі вивчення гуманітарних дисциплін

Сучасні вимоги до змісту освіти майбутніх фахівців економічного профілю відображені у регіонально конкретизованих нормативних документах – Освітньо-кваліфікаційній характеристиці (ОКХ), Освітньо-професійній програмі (ОПР) бакалавра (спеціаліста). Щодо галузі знань 0305 – «Економіка та підприємництво», то ці вимоги ґрунтуються на ідеї підприємництва як системної діяльності (Й Шумпетер) [262], що класифікується за ознакою результату нововведень (продуктивна, технологічна, управлінська, за Б.Карлосом і Е. Робертсом) [91] у науковій, індустріальній, комерційній, фінансовій та аграрній сфері (за О. Агеєвим) [3]. Ця ідея, на думку Дж. Мілля [181], конкретизується у такому алгоритмі індивідуальної підприємницької діяльності:

Означений алгоритм інтелектуальної поведінки підприємця, схематично відображаючи основні положення теорії прийняття рішень [99], визначає зміст усіх моделей економічної поведінки, зокрема її інноваційних і комбінаторних процесів:

- реформування виробництва шляхом уведення інновацій;

- пошуку нових можливостей реалізації своїх фахових здібностей і знань ринкової ситуації;
- стратегічної орієнтації на можливу потенційну прибутковість справи;
- творчого узгодження економічних потреб з інтересами споживачів та виробничими ресурсами [262].

Це, у свою чергу, передбачає активізацію специфічних рис підприємця (за Е. Робертсом) [133]:

- потреби у незалежності мислення і поведінки;
- ініціативності і готовності до зваженого ризику і відповідальності за його наслідки;
- здатності організувати людей на ефективний результат.

Вони є актуальними для всіх психологічних типів підприємця – технологічного, дрібного, масового, стратегічного (за Й. Шумпетером) [262]. Адже в міру економічного розвитку суспільства, коли творче економічне мислення стає надбанням кожного фахівця економічної галузі, підприємницькі функції виявляються загальнозначущими для усіх форм економічної поведінки.

До переліку підприємницьких функцій, зумовлюючих особистісну основу моделі прийняття інноваційного рішення (у різних сферах економічного простору), представники сучасної економічної психології (О. Журавльов, А.Купрейченко, Г. Ложкін, В. Комаровська, В. Спасенніков) [181; 133; 211] відносять:

- здійснення аргументованого передбачення ймовірних тенденцій у сфері ринкової політики, спрямованих на соціальний розвиток;
- визначення стратегії майбутньої економічної поведінки й оцінювання ступеня її ризиковості, об'єктивних і суб'єктивних факторів ризику та його можливих соціальних, технологічних і екологічних наслідків;
- здійснення інноваційного менеджменту в системі маркетингу;
- реалізацію гуманістичних традицій ділового спілкування;
- здатність до цілісної реалізації ідеології компанії (її інтегративної, телеологічної, аксіологічної й прогностичної функцій в організації бізнесу).

З метою проведення аналізу повноти відображення означених функцій у професіограмі сучасного економіста, ми звернулись до досліджень Є.Романової, І. Ярощук [190; 266], а згодом доповнили запропонований у них зміст власним (рис. 1.2).

Отже, авторський дискурс професіограми сучасного фахівця економічного профілю передбачає сформованість його здатності до кваліфікованої і особисто осмисленої *аргументації, пропозиції* під час *пояснення, коментування* чи *висловлювання оцінювального судження*. Тобто, успіх реалізації підприємницьких функцій майбутнього економіста значною мірою залежить від його володіння культурою професійного мовлення.

Як показав аналіз навчальних планів вищої економічної школи, найбільш ефективні засоби реалізації проблеми формування досліджуваного феномену представляють такі дисципліни гуманітарного циклу, як «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Іноземна мова», «Філософія», «Психологія та педагогіка», «Історія української культури», зміст яких містить розділи, що розкривають проблематику філософії мови, лінгвістики як чинника гуманітарного пізнання, мови як парадигми культурних сутностей, семасіологічної теорії інтерпретативної антропології, культури підприємництва, економічної психології, герменевтичного методу мовної парадигми знання тощо.

Найбільшими можливостями для формування КПМ, як способу особистісного і професійного самовираження майбутніх фахівців економічного профілю, володіють філологічні дисципліни, завдяки універсальній природі предмету свого дослідження. Їх вивчення в контексті мовної парадигми знань передбачає ознайомлення студентів не лише з особливостями фахового лексикону, а і зі стратегіями смислової трансляції, інтерпретації та продукування фахової інформації як тексту економічної культури.

¹ Примітка. Як зазначають науковці (С. Карпіловська, Р.Мітельман) [160], поняття «професіограма» відображає комплексний, систематизований і всебічний опис об'єктивних характеристик професії і сукупності її вимог до індивідуально-психологічних характеристик фахівця, які здійснюються на основі аналізу важливих професійних ставлень і ціннісних орієнтацій, істотних для цієї професії [160, с. 11].

Рис. 1.2. Варіант професіограми сучасного фахівця економічного профілю як мовної особистості і підприємця

За останні роки в Україні з'явилося чимало підручників і навчальних посібників, спрямованих на розв'язання проблеми формування культури професійного мовлення фахівців економічного профілю, а саме: «Сучасне українське ділове мовлення» (2001) М. Зубкова [84]; «Українське ділове мовлення» (2008) С. Шевчук [245]; «Культура ділового спілкування менеджерів» (2005) Г. Чайки [242]; «Українська ділова і фахова мова: практичний посібник на щодень» за редакцією (2007) М. Гінзбурга [229]; «Українська мова професійного спілкування» (2008) З. Мацюк, Н. Станкевич [141]; «Українська мова за професійним спрямуванням» Е. Я. Палихати (2009) [164]; «Ділові проекти» («Business Projects») (2002) О. Тарнопольського, С.Кожушко [69]; «Business English Course: Бизнес-курс английского языка» (2005) Л. Науменко тощо [151].

У посібнику М. Зубкова «Сучасне українське ділове мовлення» (2001) [84] розглядаються функціональні стилі сучасної української літературної мови. Наведено типові зразки рукописних документів, їх класифікацію та вимоги до укладання. Утім, хоча посібник містить розділ «Усне ділове мовлення», який подає короткі відомості про основи культури мовлення, культури управління, види спілкування, наведеного теоретичного матеріалу недостатньо для формування культури професійного мовлення майбутніх економістів як чинника смислотворчості у процесі їх пізнавальної діяльності. Основний акцент автор зазначеного посібника робить на розвитку вмінь студентів укладати й оформляти ділові документи, а також на правилах орфографії, правопису та морфології. Проблеми, які трапляються студентам під час смислового сприйняття та продукування фахової інформації, у цьому посібнику не висвітлюються.

Подібну концепцію удосконалення мовленнєвого рівня студентів-нефілологів представлено у теоретично-практичному посібнику С. Шевчук «Українське ділове мовлення» (2008) [245]. У цьому посібнику надається інформація про стилі сучасної української літературної мови, теоретичний матеріал з фонетики, граматики, морфології, синтаксису, подано класифікацію ділових паперів та вимоги до їх складання, зразки оформлення різних видів

документів. Система вправ і завдань спрямована на набуття студентами навичок укладання ділових паперів і закріплення мовних знань. Однак, з'ясування питань формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю як чинника їх смислотворчості тут не передбачено.

У контексті нашого дослідження інтерес представляє посібник З.Мацюк, Н. Станкевич [141]: «Українська мова професійного спілкування» (2008), призначений для студентів вищих навчальних закладів економічного, юридичного та інших профілів. Автори надають загальнотеоретичні відомості про мову і мовлення, основні функції мови. У посібнику описано види і жанри усного професійного мовлення, представлено загальну характеристику лексики професійного спілкування, наведено характерні ознаки терміна у системі професійного мовлення, а також орфоепічні, лексичні, морфологічні, синтаксичні норми мови професійного спілкування. Утім, хоча в цьому посібнику мова професійного спілкування розглядається з позиції теорії стилів та культури мовлення, автори поперемінно вживають поняття то «культура професійного мовлення», то «культура ділового мовлення». Цей феномен розглядається ними з погляду нормативності та доцільності використання слів у мовленні майбутніх фахівців.

Необхідно зазначити, що усі проаналізовані посібники спрямовані на розвиток нормативних навичок сучасної літературної мови, наводять відомості про укладання й оформлення ділових документів і призначені для розвитку і вдосконалення ділового, а не професійного мовлення.

У розділі «Засоби спілкування» наведено відмінності між мовою і мовленням. Культура мовленнєвого спілкування розглядається на засадах особистісно-діяльнісного, кльтурологічного та аксіологічного підходів як єдність двох складових: культури говоріння і культури слухання, як інструмент професійної діяльності менеджера і основа формування корпоративної культури організації. У посібнику висвітлюються етичні засади, психологічна природа, техніка спілкування, психологічні механізми взаєморозуміння та взаємодії. Розглядається особистісний вплив менеджера на культуру

спілкування, вплив національних особливостей ділових культур на спілкування з партнерами, зовнішні ознаки загальної культури в організації. Як стверджує автор, між культурою спілкування та економічними результатами діяльності існує дуже тісний зв'язок [242, с. 10]. Вважаємо, що теоретичний матеріал, наведений у цьому посібнику, частково сприятиме вирішенню проблеми нашого дослідження, оскільки його автор акцентує увагу на творчому професійно-особистісному розвитку майбутнього фахівця економічного профілю.

Для навчання професійного іншомовного мовлення студентів економічного профілю найчастіше використовується підручник «Ділові проекти» («Business Projects») (2002) колективу авторів під керівництвом О.Тарнопольського та С. Кожушко [69]. В основі розробленої О.Тарнопольським технології навчання іноземної мови студентів-економістів на основі діяльнісного підходу знаходиться *неперервна ділова гра* (continuous simulation), яка передбачає таку організацію роботи під час занять, коли навчання відбувається як постійне моделювання і відтворення ділової активності. Неперервна ділова гра (гра в бізнес), на відміну від традиційних навчальних ігор, об'єднує єдиним сюжетом весь процес навчальної і комунікативної діяльності. В основі реалізації гри в бізнес знаходяться взаємопов'язані та взаємозалежні принципи навчання іноземної мови: забезпечення мотиваційної достатності, практичної реалізації комунікативної компетенції, індивідуалізації творчої навчальної діяльності; а також підпорядковані їм принципи: культуровідповідності, урахування різних варіантів англійської мови та культури, заглиблення в предметний зміст, проблемності навчання, урахування рівнів автономії студентів в навчальному процесі, творчого навчального співробітництва, інтегрованості навчання чотирьох видів мовленнєвої діяльності [221, с. 99].

Отже, цей посібник зорієнтований на навчання студентів іншомовного ділового мовлення у процесі діяльності та комунікації. Під час здійснення такого виду діяльності, звичайно, розвивається творча уява студентів, проявляються їх креативні здібності, удосконалюються навички самостійного

опрацювання матеріалу, що сприяє становленню майбутнього економіста як творчої індивідуальності. Утім, основну увагу автори означеного посібника приділяють саме розвитку ділового, а не професійного мовлення, до того ж вони не виокремлюють проблему ціннісного осмислення фахової інформації. Таким чином, запропонована О. Тарнопольським технологія вивчення іноземної мови не вирішує проблеми нашого дослідження.

Концепцію оволодіння іншомовним діловим мовленням на засадах компетентнісного та культурологічного підходів пропонує Л. Науменко у навчальному посібнику «Business English Course: Бизнес-курс английского языка» (2005) [151]. Автор цього посібника надає цікаву змістову інформацію, що стосується економічної сфери діяльності, ведення бізнесу і ділової активності, а також знайомить студентів з основами ділового спілкування та етноспецифікою бізнесу в різних країнах світу. Студентам пропонуються до опрацювання сучасні оригінальні англомовні тексти з поясненнями і завданнями, коментарі економічних термінів. Вважаємо, що запропонований автором матеріал сприятиме формуванню культури ділового мовлення студентів, оскільки містить низку творчих завдань, спрямованих на розвиток навичок ділової комунікації та засвоєння основних економічних понять і термінів.

На формування мовленнєвих умінь і навичок, необхідних у процесі науково-дослідної роботи студентів, організації і проведення презентацій, спрямований навчальний посібник Н. Авраменко, Н. Ануфрієвої «Business Communication: Presentations (Комунікації в бізнесі: Презентації)» (2006) [2]. Студентам пропонується теоретичний матеріал щодо підготовки презентацій та необхідний для цього виду роботи термінологічний обсяг лексики. Тексти супроводжуються лексико-граматичними та комунікативними вправами, що сприяють розвитку усного та писемного мовлення. Основну увагу автори аналізованого посібника зосереджують на розвитку у студентів навичок монологічного мовлення. Однак, у цьому посібнику недостатньо завдань, які б сприяли формуванню культури професійного мовлення як чинника смислотворчості студентів.

У процесі іншомовної професійної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю найбільш широко використовуються посібники і підручники таких іноземних авторів і видавництв, як: L. Jones, R. Alexander / *New International Business English* (Cambridge University Press, 2000) [272]; D. Cotton / *Market Leader* (Longman UK, 2002) [270]; S. Sweeney / *English for Business Communication* (Cambridge University Press, 2006) [278]; B. Mascull / *Business Vocabulary in Use* (Cambridge University Press, 2002) [274].

Автори означених посібників пропонують цікавий текстовий матеріал, вводять сучасну професійну лексику стосовно структури бізнес організацій, секторів виробництва й маркетингу, фінансів та економіки, проведення переговорів і презентацій. Крім того, характерною рисою таких посібників є комплекс комунікативних вправ, спрямованих на розвиток у майбутніх економістів умінь і навичок ділової комунікації. Безсумнівно, виконання пропонованих у цих посібниках завдань сприятиме не лише введенню до професійного лексикону студентів нових іншомовних слів і виразів, але і їх знайомству із сучасними тенденціями економічної галузі.

Однак проблемі формування культури професійного мовлення у цих посібниках приділяється недостатньо уваги. Так, наприклад, у *Business Vocabulary in Use* (B. Mascull) [274], студентам для опрацювання пропонується лише одна тема культурологічного спрямування *Culture*, яка містить базові для крос-культурної комунікації поняття: *cultures and culture, distance and familiarity, names, dress, business cards, entertainment and hospitality, time*. Як бачимо, наведеного матеріалу недостатньо для вирішення проблеми нашого дослідження.

Якісною відмінністю характеризується навчальний посібник за редакцією Н. Бабич «Культура фахового мовлення» (2005) [121]. У посібнику висвітлено теоретичні загальномовні питання, без знання яких неможливо зрозуміти сутність феномену «культура професійного мовлення»: комунікативні ознаки мовлення, етичне й естетичне в мові, відомості з історії мови та проблеми її функціонування, поняття про функціональні стилі, основи ораторського мистецтва. Завдання, тексти, тести практичної частини спрямовані на

оволодіння фахівцем мовленнєвими навичками у сферах соціальної, виробничої та побутової діяльності.

Інноваційну концепцію оволодіння культурою фахового мовлення презентує навчальний посібник Л. Мацько, Л. Кравець «Культура української фахової мови» (2007) [142]. У посібнику розглядається саме мова професійного спілкування, що функціонує в межах професійної сфери в офіційно-діловому, науковому та розмовному стилях. У ньому наведено загальні відомості з курсу культури сучасної української мови, стилістичну диференціацію мови, специфіку професійної, наукової і ділової мови, правила оформлення наукових робіт і ділових паперів. Особливу увагу приділено культурі публічного виступу, діалогічному мовленню, етиці мовно-професійного спілкування.

Хоча теоретичний матеріал аналізованих посібників [121; 142] спрямований на пізнання феномену культури фахового мовлення, а практичний (завдання, вправи, додатки) – на формування комунікативних якостей мовлення, ці посібники мають загальне фахове спрямування і призначені для студентів усіх вищих навчальних закладів. У контексті нашого дослідження вони можуть бути використані як допоміжні у комплексі з іншими змістовими аспектами навчально-методичного забезпечення, спрямованого на формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю як способу їх творчого самовираження.

Для досягнення поставленої нами мети більше б відповідали підручники (посібники) конкретного фахового спрямування. Так, для навчання студентів спеціальності «Економічна кібернетика» ми використовуємо підручник Santiago Remacha Esteras / Infotech: English for Computer Users (Cambridge University Press, 2009) [271], а також написаний нами у співавторстві з В.Слухинською посібник «Англійська мова для професійного спілкування» (2009) [206], який призначений для студентів як технічних спеціальностей, так і спеціальності «Економічна кібернетика».

Метою авторського посібника є оволодіння майбутніми фахівцями з економічної кібернетики смисловою фаховою інформацією у процесі комунікації. Посібник побудований на основі принципу креативності

професійного мовлення та принципів комунікативного навчання, а саме [145, с.303]:

- мовленнєвої спрямованості навчального процесу;
- індивідуалізації процесу учіння як головного засобу забезпечення належної вмотивованості та активізації мислення студентів;
- функціональності відбору іншомовного матеріалу, адекватного процесу комунікації;
- ситуативності як засобу мовленнєвої стимуляції і як умови розвитку мовленнєвих навичок;
- новизни дидактичного забезпечення організації комунікативного середовища.

Як свідчить огляд аналізованих посібників, в економічному університеті основна увага приділяється розвитку ділового мовлення, у деяких випадках окремим аспектам формування культури ділового мовлення та культури ділового спілкування. Формуванню культури професійного мовлення як чинника самовираження фахівця економічного профілю у контексті мовної парадигми знання приділяється недостатньо уваги.

Аналіз робочих програм та навчальних планів дисциплін гуманітарного циклу («Іноземна мова», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Історія української культури», «Філософія», «Психологія та педагогіка») свідчить, що вони, на жаль, не в достатній мірі реалізують свій методологічний та інформативний потенціал для формуванням КПМ майбутніх фахівців економічного профілю як способу їх гуманного творчого самовираження у підприємстві (ініціативній економічній діяльності) (табл.1.1). Адже цілісне (сутнісне) осмислення фахового знання формуються на основі всієї системи знань, отриманих у результаті міжгалузевої інтерпретації фахового змістового компоненту.

Таблиця 1.1

Знання, уміння й навички, які набуваються майбутніми фахівцями економічного профілю у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу

<i>Назва дисципліни</i>	<i>Знання</i>	<i>Уміння, навички</i>
Іноземна мова	Специфіка мови професійного спілкування; відповідний (передбачений програмою) обсяг фахового лексикону; класифікація галузевої терміносистеми; особливості діалогічного та монологічного мовлення	Використовувати слова фахового лексикону відповідно до умов та ситуації спілкування; адекватно інтерпретувати сприйняту під час комунікації і читання інформацію; узагальнювати текстову інформацію; здійснювати аналітичне опрацювання іншомовних джерел
Українська мова (за професійним спрямуванням)	Особливості діалогічного та монологічного професійного мовлення (стилі, норми, жанри, комунікативні ознаки культури мовлення, мовленнєвий етикет); знання терміносистеми галузі	Адекватно висловлювати свої думки в усній та писемній формах; здійснювати інтерпретацію фахових текстів
Історія української культури	Суть, зміст поняття «культура», структура та функції культури; традиції, звичаї українського народу; світоглядні засади основних представників української культури; світоглядні тенденції, які притаманні сучасній українській культурі; місце та значення української культури у світовій культурі	Проектувати спосіб комунікативної взаємодії відповідно до трансформування соціокультурної ситуації; узагальнювати фактологічний матеріал; здійснювати компаративний аналіз вимірів та епох
Філософія	Основні закони розвитку природи, суспільства, свідомості; уявлення про естетичні цінності	Критично, самостійно та творчо мислити; застосовувати загальнофілософські знання до вирішення проблем під час комунікативної взаємодії

Продовження таблиці 1.1

<i>Назва дисципліни</i>	<i>Знання</i>	<i>Уміння, навички</i>
Психологія та педагогіка	Закономірності і механізми психіки; індивідуально-психологічні особливості структури особистості; форми, засоби та методи педагогічної діяльності	Формувати уявлення про людську поведінку, розбиратися в особистому психічному житті та житті інших людей; правильно організовувати комунікативну взаємодію; розуміти самого себе; ефективно співпрацювати з людьми; аналізувати комунікативні ситуації

Отже, аналіз поданих у таблиці змістових дискурсів дає відповідь на питання: чому вивчення цих дисциплін не сприймається студентами як необхідна складова їх професійної підготовки. Окрім того, все ще низький рівень систематизації, фрагментарність подання змістового матеріалу та відособленість курсів гуманітарних і профільних дисциплін не сприяє динамічному розвитку майбутнього фахівця економічного профілю як семіотичного суб'єкта.

Аналіз сучасного стану вирішення проблеми ми продовжили визначенням ступеня усвідомлення майбутніми економістами необхідності оволодіння КПМ під час навчання у вищій школі. З цією метою було проведено опитування студентів 1 – 3-х курсів, які навчаються у Тернопільському національному економічному університеті (факультет комп'ютерних інформаційних технологій, факультет банківського бізнесу), Тернопільському національному політехнічному університеті імені Івана Пулюя (факультет економіки і підприємницької діяльності), Одеському національному політехнічному університеті (інститут бізнесу, економіки та інформаційних технологій), Рівненському державному гуманітарному університеті (факультет документальних комунікацій та менеджменту), Донецькому національному університеті економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

(факультет маркетингу, торгівлі та митної справи), Донецькому національному університеті (економічний факультет).

Усього в опитуванні взяло участь 309 студентів 1 – 3-х курсів, а також 125 студентів 4-го курсу після проходження ними виробничої практики.

Результати анкетування щодо осмислення вірогідної перспективи КПМ для самовираження майбутнього економіста (Додаток А) показали, що, більшість із них вважають, що володіння КПМ впливає на їх гуманне творче самовираження 56% (173 особи) та висловилися за необхідність цілеспрямованого формування КПМ у вищій школі 72% (222 особи).

Поняття «культура професійного мовлення» більшість студентів 56,6% (175 осіб) розуміють як знання засобів загальнонародної мови, фахової терміносистеми та вміння користуватися ними; 25,2% (78 осіб) вважають, що КПМ – це правильність мовлення, дотримання норм літературної мови, 15% (46 осіб) опитаних розглядають культуру професійного мовлення як відображення загальної культури людини і лише 3,2 % (10 осіб) розглядають КПМ як чинник смислотворчості у професійній діяльності.

Щодо мотиваційних чинників, які могли б спонукати студентів до реалізації мовленнєвих стратегій смислової інтерпретації і трансляції фахової інформації, студенти на перше місце ставлять потреби 40,8% (126 осіб); 20,4% (63 особи) опитаних висловилися за установки і власне мотиви; 30,1% (93 особи) вважають, що певна життєва необхідність спонукатиме їх до реалізації стратегій смислової інтерпретації, продукування і трансляції фахової інформації та 8,7% (27 осіб) опитаних висловились за важливість становлення системи власних ціннісних смислів.

Більшість студентів 52,4% (162 особи) вважає, що оволодіння КПМ необхідно для успішного здійснення комунікативної діяльності у процесі вирішення професійних завдань; 30,1% (93 особи) опитаних відповіли, що КПМ необхідно оволодіти заради покращення взаєморозуміння з іншими; 10,7% (33 особи) респондентів зазначили, що володіння КПМ сприятиме їх ефективній участі в корпоративному бізнесі; 6,8% (21 особа) опитаних вважають, що оволодіння КПМ необхідно для їх самовираження як культуротворчої індивідуальності у сфері професійної діяльності.

На думку студентів, потенційними можливостями удосконалення наявного рівня КПМ у найбільшій мірі володіють дисципліни гуманітарного циклу – 92% (284 особи) опитаних. На питання «Чи впливає рівень володіння КПМ на результативність навчання?» та «Чи може вплинути рівень КПМ на результати та якість професійної діяльності?» більшість студентів відповіли позитивно – 52 % (161 особа) та 67% (207 осіб) відповідно.

Опитування випускників 4-го курсу (Додаток В), у якому взяло участь 125 майбутніх фахівців економічного профілю показало, що лише 21% (26 осіб) із них вважають свій рівень володіння КПМ високим; середнім його визначають 52% (65 осіб) опитаних; 15% (19 осіб) – нижчим ніж середній і 12% (15 осіб) вважають свій рівень володіння КПМ низьким.

Більшість опитаних 77,6% (97 осіб) вважають, що володіння КПМ є необхідною складовою успішної професійної діяльності, хоча лише 43% (54 особи) респондентів відповіли, що вони усвідомили необхідність оволодіння КПМ під час навчання у вищій школі.

Тотожними вважають поняття «значення слова» та «смысл слова» більшість випускників 69% (86 осіб). 12% (15 осіб) випускників зазначили, що труднощі під час трансляції фахової інформації перешкоджали вирішенню професійних проблем. 79% (99 осіб) опитаних відповіли, що вони продовжують удосконалювати свій рівень володіння КПМ, 22% (28 осіб) респондентів вважають, що оволодіння КПМ сприяє їх індивідуальному гуманно-творчому самовираженню.

Проаналізувавши результати опитування студентів та випускників бачимо, що відносно більша кількість респондентів (77,6% випускників порівняно із 67% студентів) вважають КПМ необхідною складовою успішної професійної діяльності. Однак, цифри свідчать про недостатню ефективність роботи викладачів з формування КПМ, оскільки лише 43% випускників усвідомили необхідність оволодіння КПМ під час навчання у вищій економічній школі і лише 21% із них вважають свій рівень володіння КПМ високим.

Виявлення у викладачів глибини розуміння необхідності формування КПМ у контексті гуманітаризації економічної освіти як чинника

смысловості майбутніх фахівців економічного профілю у професійній діяльності проводилось нами на основі методу експертного аналізу [26]. У ньому взяли участь 30 професійно-зацікавлених і компетентних осіб – викладачів гуманітарних дисциплін вищих навчальних закладів, де відбувалася апробація результатів дослідження, які мають значний педагогічний стаж роботи.

Об'єктом проведеного нами експертного аналізу був перелік професійно-мовленнєвих якостей, знань та умінь майбутнього фахівця економічного профілю, необхідних для його формування як гуманної творчої індивідуальності. Цей перелік був складений відповідно до вимог основних документів до професійної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю та багаторічного власного досвіду роботи в економічному університеті.

Експертам було запропоновано проранжувати в міру важливості (за десятибальною шкалою), необхідні для оволодіння КПМ майбутніх фахівців економічного профілю професійно-мовленнєві якості, знання й уміння. Підсумовуючи результати експертної процедури, ми визначили середній бал кожної якості за всією групою експертів: найменший середній бал – перший ранг; найбільший середній бал – останній ранг (табл. 1.2).

Крім того, для визначення ступеня важливості означених професійно-мовленнєвих якостей, знань і умінь для успішного самовираження майбутнього фахівця економічного профілю як культуротворчої індивідуальності їх ранжування здійснювалося студентами.

Таблиця 1.2

Професійно-мовленнєві якості, знання й уміння, що характеризують КПМ майбутнього фахівця економічного профілю

Зведена таблиця рангів

Ранг	Професійно-мовленнєві якості, знання й уміння	Середній бал	
		експерти	студенти
1	Прагнення бути всебічно інформованим підприємцем	8.5	9.13
2	Осмислення мовленнєвих рецепцій гуманітарного пізнання економічного досвіду	8.83	8.23

Продовження таблиці 1.2

Ранг	<i>Професійно-мовленнєві якості, знання й уміння</i>	<i>експерти</i>	<i>студенти</i>
3	Оволодіння рецептивно- і продуктивно-мовленнєвим досвідом гуманітарного пізнання економічної реальності	9.0	7.35
4	Усвідомлення потреби в осягненні смислу лексичних одиниць фахового тексту	9.23	9.23
5	Розуміння смислу оптимального обсягу інтернаціональної гуманітарно-технічної лексики, необхідної для аналізу новітньої економічної реальності	9.26	8.1
6	Інтерес до використання мовленнєвих стратегій для впливу і переконання ділових партнерів	9.3	7.84
7	Знання особливостей професійної лексики представників різних типів підприємницької культури	9.33	7.55
8	Освоєння мовленнєвих стратегій каузального пояснення, гіпотетико-дедуктивного припущення, аргументованої верифікації ймовірності для реалізації підприємницьких функцій	9.4	8.94
9	Уміння здійснювати смислову організацію фахової інформації	9.43	9.29
10	Уміння використовувати різноманітні лексичні та стилістичні засоби відповідно до умов та ситуації презентації фахового знання	9.46	7.94
11	Розпізнавання смислової типології мовленнєвої рецепції фахового знання як тексту	9.5	9.0
12	Готовність до реалізації механізмів мовленнєвої предикації сутнісного смислу фахового знання	9.56	9.36
13	Здатність до семантичної гнучкості мовленнєвого продукування бізнес-ідеї у новій економічній ситуації	9.63	8.75
14	Здатність до метафоричного мовлення для продукування семантичної багатомірності фахового знання у ситуації прийняття парадоксальних рішень	9.66	7.48
15	Оволодіння герменевтичним методом «вживання» в сутність мовленнєвої рецепції фахового знання	9.73	9.42
16	Усвідомлення вірогіднісної перспективи сформованості КПМ як засобу самовираження фахівця у професійній діяльності	9.8	7.68
17	Здатність до адекватної самооцінки власного рівня володіння КПМ	9.86	9.39

Виокремлені професійно-мовленнєві якості, знання й уміння було згруповано за критерієм їх змістової спільності:

Мотиваційна сфера: прагнення бути всебічно інформованим підприємцем; інтерес до використання мовленнєвих стратегій для впливу і переконання ділових партнерів; усвідомлення потреби в досягненні смислу лексичних одиниць фахового тексту; усвідомлення вірогіднісної перспективи сформованості КПМ як засобу самовираження фахівця у професійній діяльності.

Когнітивна сфера: осмислення мовленнєвих рецепцій гуманітарного пізнання економічного досвіду; оволодіння рецептивно- і продуктивно-мовленнєвим досвідом гуманітарного пізнання економічної реальності; розуміння смислу оптимального обсягу інтернаціональної гуманітарно-технічної лексики, необхідної для аналізу новітньої економічної реальності; знання особливостей професійної лексики представників різних типів підприємницької культури; освоєння мовленнєвих стратегій каузального пояснення, гіпотетико-дедуктивного припущення, аргументованої верифікації ймовірності для реалізації підприємницьких функцій; оволодіння герменевтичним методом «вживання» в сутність мовленнєвої рецепції фахового знання.

Операційна сфера: уміння здійснювати смислову організацію фахової інформації; уміння використовувати різноманітні лексичні та стилістичні засоби відповідно до умов та ситуації презентації фахового знання; розпізнавання смислової типології мовленнєвої рецепції фахового знання як тексту; здатність до семантичної гнучкості мовленнєвого продукування бізнес-ідеї у новій економічній ситуації; здатність до метафоричного мовлення для продукування семантичної багатомірності фахового знання в ситуації прийняття парадоксальних рішень.

Аксіологічна сфера: готовність до реалізації механізмів мовленнєвої предикації сутнісного смислу фахового знання; здатність до адекватної самооцінки власного рівня володіння КПМ.

Таким чином, ми отримали групи знань, умінь, якостей, які відображають мотиваційний, когнітивний, операційний та аксіологічний структурні компоненти КПМ майбутніх фахівців економічного профілю.

Аналіз достовірності результатів експертного опитування проводився за допомогою U -критерію Манна – Уїтні [200]. Для проведення цього аналізу були обчислені суми рангів кожної групи та емпіричне значення U -критерію (U_{emp}), а також визначені критичні значення U -критерію ($U_{кр}$) для рівнів значущості $p \leq 0,01$ та $p \leq 0,05$ (табл.1.3).

Таблиця 1.3

Розрахунок U -критерію Манна – Уїтні

№	Вибірка 1	Ранг 1	Вибірка 2	Ранг 2
1	8,5	9	9,13	15
2	8,83	11	8,23	8
3	9,0	14	7,35	1
4	9,23	16,5	9,23	16,5
5	9,26	18	8,1	7
6	9,3	20	7,84	5
7	9,33	21	7,55	3
8	9,4	24	8,94	12
9	9,43	26	9,29	19
10	9,46	27	7,94	6
11	9,5	28	9	13
12	9,56	29	9,36	22
13	9,63	30	8,75	10
14	9,66	31	7,48	2
15	9,73	32	9,42	25
16	9,8	33	7,68	4
17	9,86	34	9,39	23
Суми:		403,5		191,5

Згідно з правилами ранжування, найменшому значенню професійно-мовленнєвої якості присвоювали найменший ранг. Якщо декілька значень однакові, то нараховуємо ранг, який дорівнює середньому арифметичному рангів у припущенні, що вони не однакові.

Підраховано окремо суми рангів кожної з вибірок. Визначено більшу з них ($T_x = 403,5$), тобто таку, що відповідає вибірці з $n_x = 17$ одиниць. Значення U -критерію Манна – Уїтні ($U_{емп}$) обчислювали за формулою:

$$U_{емп} = n_1 \cdot n_2 + \frac{n_x \cdot (n_x + 1)}{2} - T_x = 17 \cdot 17 + \frac{17 \cdot (17 + 1)}{2} - 403,5 = 38,5.$$

Як відомо, емпіричне значення U -критерію відображає те, наскільки велике значення співпадання між рангами: чим менше значення U -критерію, тим більш ймовірно, що розбіжності достовірні.

Критичні значення критерію для даних n_1 і n_2 визначено за таблицею для обраних рівнів статистичної значущості $p \leq 0,01$ та $p \leq 0,05$. Наявність істотної відмінності між рівнем ознаки по даних вибірках визначається, як відомо, у випадку, якщо $U_{емп}$ менше $U_{кр}$ або дорівнює йому. Навпаки, відсутність істотної відмінності між рівнем ознаки по даних вибірках констатуємо, якщо $U_{емп}$ більше за $U_{кр}$.

У нашому випадку $U_{кр}(p \leq 0,01) = 77$ і $U_{кр}(p \leq 0,05) = 96$. Отже, можна стверджувати про наявність достовірних значень. Отримане емпіричне значення $U_{емп} = 38,5$ знаходиться в зоні значущості, як показано на рис.1.3.

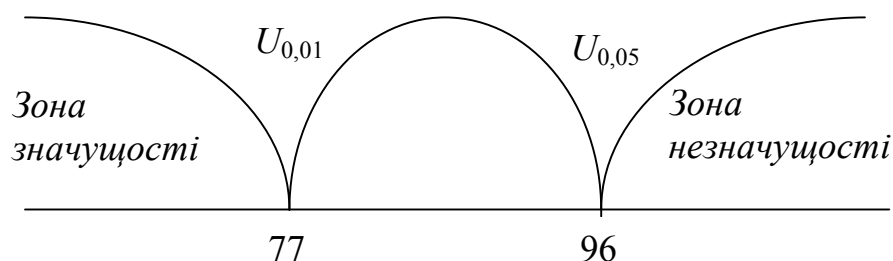

Рис. 1.3. Вісь значущості U -критерію Манна – Уїтні

Подана візуалізація статистично-значущої різниці між професійно-мовленнєвими якостями, знаннями й уміннями на рівнях значущості $p \leq 0,01$ та

$p \leq 0,05$ підтверджує достовірність запропонованого переліку мовленнєвих знань, умінь і якостей фахівців економічного профілю та результатів експертного опитування.

Для виявлення реального рівня знань студентів, сформованості умінь і навичок професійної комунікації, а також наявності у них професійно-мовленнєвих якостей, що визначають зміст КПМ, студентам було запропоновано здійснити їх самооцінку (табл. 1.4). Паралельно здійснювалося експертне оцінювання студентів та порівнювалися отримані дані.

Самооцінювання студентів здійснювалося за п'ятибальною шкалою, яка була запропонована В. Сластьоніним і Н. Філіпенко для дослідження професійної культури учителя [183], а також використовувалася К. Клімкіною для визначення рівнів сформованості КПМ соціальних педагогів [103, с. 122]:

- бал «5» передбачав, що кожен із показників виявляється постійно, є типовим для особи, має високий рівень розвитку та використовується для вирішення професійних завдань;
- бал «4» – знання та уміння не завжди проявляються у різноманітних професійно зорієнтованих ситуаціях;
- бал «3» – знання і досвід є мінімальними, не являють собою систему;
- бал «2» – знання і уміння виявлені слабо;
- бал «1» – знання і досвід відсутні.

Для порівняльного аналізу були підраховані середні бали самооцінювання студентів та їх оцінювання викладачами. Результати порівняльного аналізу відображені в таблиці 1.4.

Таблиця 1.4

Порівняльний аналіз середніх балів самооцінювання студентів та експертного оцінювання

№	Професійно-мовленнєві якості, знання й уміння	Середній бал самооцінювання студентів	Середній бал оцінювання експерт-том	Різниця між середнім балом оцінювання та самооцінювання студентів
1	Прагнення бути всебічно інформованим фахівцем економічного профілю	3.51	3.22	-0.29

Продовження таблиці 1.4

	2	3	4	5
2	Інтерес до використання мовленнєвих стратегій для впливу і переконання ділових партнерів	3.45	3.06	-0.39
3	Усвідомлення вірогіднісної перспективи сформованості КПМ як засобу самовираження фахівця у професійній діяльності	3.35	3.22	-0.13
4	Здатність до адекватної самооцінки власного рівня володіння КПМ	3.32	3.02	-0.30
5	Знання особливостей професійної лексики представників різних типів підприємницької культури	3.19	2.90	-0.29
6	Осмислення мовленнєвих рецепцій гуманітарного пізнання економічного досвіду	3.10	2.80	-0.30
7	Усвідомлення потреби в осягненні смислу лексичних одиниць фахового тексту	3.02	2.83	-0.19
8	Розуміння смислу оптимального обсягу інтернаціональної гуманітарно-технічної лексики, необхідної для аналізу новітньої економічної реальності	2.96	2.67	-0.29
9	Освоєння мовленнєвих стратегій текстотворення (каузального пояснення, гіпотетико-дедуктивного припущення, аргументованої верифікації ймовірності) для реалізації підприємницьких функцій	2.96	2.67	-0.29
10	Оволодіння рецептивно- і продуктивно-мовленнєвим досвідом гуманітарного пізнання економічної реальності	2.88	2.64	-0.24
11	Уміння використовувати різноманітні лексичні та стилістичні засоби відповідно до умов та ситуації презентації фахового знання	2.82	2.28	-0.54
12	Уміння здійснювати смислову організацію фахової інформації	2.80	2.54	-0.26
13	Готовність до реалізації механізмів мовленнєвої предикації сутнісного смислу фахового знання	2.80	2.32	-0.48

Продовження таблиці 1.4

	2	3	4	5
14	Здатність до семантичної гнучкості мовленнєвого продукування бізнес-ідеї у змінюваній економічній ситуації	2.76	2.26	-0.5
15	Розпізнавання смислової типології мовленнєвої рецепції фахового знання	2.73	2.23	-0.5
16	Оволодіння герменевтичним методом «вживання» в сутність мовленнєвої рецепції фахового знання	2.67	2.16	-0.51
17	Здатність до метафоричного мовлення для продукування семантичної багатомірності фахового знання у ситуації прийняття парадоксальних рішень	2.51	2.41	-0.10

Як бачимо з таблиці, середній бал самооцінювання коливається у межах від 2.51 до 3.51, тоді як показник оцінювання експертом становить 2.16 – 3.22 бали. Найменш розвинутими у себе майбутні фахівці економічного профілю вважають якості, що відображають когнітивний та операційний компоненти КПМ.

Таким чином, проведений аналіз сучасної практики формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю виявив, що найбільші труднощі виникають у них з оволодінням герменевтичного методу «вживання» у сутність мовленнєвої рецепції фахового знання, розпізнаванням її смислової типології і здатністю до метафоричного продукування семантичної багатомірності мовної парадигми фахового знання.

Причиною такого стану є, на нашу думку, недостатність реалізації епістемологічної стратегії гуманітарного пізнання майбутнього фахівця – чинника його самовираження як гуманної культуротворчої індивідуальності. На заняттях з гуманітарних дисциплін основна увага зосереджується на оволодінні дискурсивною інформацією в межах вузької змістової предметності, що не сприяє розвитку цілісного економічного мислення. Окрім того, вивчення мови професійного спрямування відбувається на 1 – 2-му курсах навчання, що передує вивченню профільних дисциплін і відповідно професійне мовлення

фахівця формується не на основі всієї системи фахових знань, що і призводить до низки труднощів під час побудови висловлювань та передачі смислової фахової інформації у процесі комунікації.

Це підтверджує думку, що у вищому економічному закладі формування КПМ як чинника смислотворчості майбутнього фахівця-економіста у професійній діяльності потребує подальшого удосконалення. Аналіз навчально-методичного забезпечення (підручників, посібників, методичної літератури) вирішення проблеми формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю дає підстави для розробки спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики» на основі гуманітарної концепції економічної професійної освіти і мовної парадигми фахового знання.

Відповідно до вище сказаного, наступним завданням нашого дослідження постало розкриття структури та сутнісного змісту КПМ майбутніх фахівців економічного профілю.

1.3. Сутнісний зміст культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю

Будь-який дискурс створюється дією не однієї глибинної структури, а переплетінням і взаємодією багатьох так званих міжфразових і трансфразових структурацій, як зазначає Д. Мангано [273, с.6]. Зв'язок між ними виявляється завдяки розгляду умов їх продукування. Зважаючи на сказане, на підставі експертного аналізу, самооцінювання студентів та низки теоретичних досліджень [58; 103; 117; 147] ми дійшли висновку, що КПМ майбутніх фахівців економічного профілю передбачає взаємозалежність і взаємозумовленість таких компонентів, як: мотиваційного, когнітивного, операційного й аксіологічного.

Сутнісний зміст і структуру КПМ майбутнього фахівця економічного профілю визначено нами на основі приведення у відповідність з особливостями

означеної професійної діяльності концептуальних положень, задекларованих у підрозділі 1.1:

- професійне мовлення – це процес рецепції і продукування фахового знання в результаті інформативно-енергетичного (смыслового) обміну між фахівцями як семіотичними суб'єктами, тобто представниками різних культурних кодів;

- завданням суб'єкта професійної діяльності є не просто освоєння культурних смислів професійної реальності, а їх ціннісне осмислення і трансформування;

- культура мовлення – це чинник смислотворчості фахівця-економіста у професійній діяльності, спосіб його самовираження як гуманної і творчої індивідуальності.

Зважаючи на ці положення, ми визнали доцільним спрямувати майбутнього економіста як культуротворчу індивідуальність на ефективну інформативно-смыслову взаємодію з носіями фахового лексикону і мовних систем різних типів підприємницької культури – авантюрно-спекулятивного і продуктивно-раціонального. Вони, як було показано у підрозділі 1.1., відрізняються на ментальному, гендерному, техніко-прикладному рівнях і функціонують в умовах взаємопородження, -деривації, постійної зміни гомологічної відповідності та адекватної (артикулюючої чи артикульованої) інтерпретанти. Вектори цієї спрямованості – діловий (інтерес до справи), особистий (прагнення до успіху і конкурентноздатності через засвоєння додаткової інформації) і колективістський (гуманізм, моральність) – регулюються базовими смисловими мотивами у формі активної (результуючої) чи пасивної (процесуальної) орієнтації, що забезпечує чітку взаємодію основних компонентів КПМ майбутнього фахівця економічного профілю: мотиваційного, когнітивного, операційного та аксіологічного.

Стратегічну роль у цій взаємодії відіграє *мотиваційний компонент*. Його змінними, як показав експертний аналіз, постають:

- смислова орієнтація студента на освоєння семантичного простору інтернаціональної гуманітарно-технічної лексики представників різних підприємницьких культур (як герменевта фахового знання і семіотичного суб'єкта);
- смислове ставлення до мовної парадигми фахового знання – чинника самовираження фахівця як гуманної творчої індивідуальності;
- намір реалізувати смислотвірні функції рецептивної та продуктивної мовленнєвої діяльності.

Реалізація цього компонента потребує розвитку гуманітарного мислення майбутнього фахівця економічного профілю, що є завданням *когнітивного компонента* досліджуваного феномену. Його змінними постають:

- знання стратегій мовленнєвої рецепції, інтерпретації і продукування сутнісного смислу фахової інформації;
- знання смислової типології тексту для адекватної інтерпретації фахового знання;
- знання тактик смислової презентації фахового знання у лексичних системах різних підприємницьких культур (у тому числі в мережі Інтернет).

У комунікативній лінгвістиці *мовленнєва стратегія* розглядається як «оптимальна реалізація інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих ходів спілкування і гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації» [17, с. 118]. *Тактика* виконує функцію способу здійснення стратегії, це – «визначена лінія поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованої на одержання бажаного ефекту чи запобігання ефекту небажаного; мовленнєві прийоми які дають змогу досягнути комунікативної мети» [17, с.120].

Обізнаність майбутнього фахівця економічного профілю зі стратегіями мовленнєвої рецепції, інтерпретації та продукування сутнісного смислу фахової інформації передбачає:

- засвоєння ним семантичних та функціональних особливостей фахової лексики, а саме: полісемічних лексичних одиниць, утворених унаслідок зміни

семантики шляхом переосмислення, переносу найменувань за аналогією понять (подібності зовнішнього вигляду предметів, подібності функцій); метафоричних неосемантизмів;

– розрізнення парадигматичних та синтагматичних лексичних відношень, а також механізмів автосемантиї та семантичної спеціалізації (звуження значення слова шляхом включення до його семантики нових складових) термінологічних сем, зокрема іншомовного походження;

– виокремлення «сміслових опорних пунктів» і встановлення еквівалентних замінів [81, с. 83] у змісті нової інформації, допитуваність її сутності, а також наступне відтворення.

Обізнаність із тактикою смислової презентації тексту фахового знання у лексичних системах різних підприємницьких культур передбачає знання сучасних економіко-психологічних передумов і способів естетико-стилістичного дизайну мовленнєвого продукування смислу за допомогою метонімії, метафоризації (ідіом, евфемізмів, жаргонізмів, багатозначних понять і термінів).

Осмислення студентом мовленнєвих рецепцій фахового знання як тексту вимагає попереднього усвідомлення ним відмінностей між предметним і смисловим (буквальним, тропологічним і сутнісним) значеннями інформації економічного змісту і алгоритму їх осягнення:

редукування змісту мовленнєвої рецепції до стислих структур – ключових слів, фраз як «сміслових згустків», «сміслових матриць»;

↓

визначення у кожній структурі буквального і тропологічного смислу (за допомогою механізмів інтуїтивного схоплення, розпізнавання передбачуваного, референтності);

↓

відстеження смислового руху текстової ідеї від менших до більших абстракцій та вибудова єдиного сутнісного смислу;

↓

верифікація його достовірності.

Практична реалізація цього алгоритму майбутнім фахівцем економічного профілю залежить від оволодіння ним механізмами інтелектуальної активності, зокрема смислового узагальнення (інтуїтивного схоплення смислу) фахової інформації; семантичної гнучкості в процесі мовленнєвої рецепції, інтерпретації та продукування фахової інформації; мовнокогнітивної поліфункціональності.

Ця активність виявляється у семасіологічних уміннях студента, а саме: визначати і адекватно продукувати смислові значення слів, понять і термінів, відповідно до контексту підприємницької діяльності; стилістично коректно передавати смисл ідіоматичних словосполучень та фразеологічних одиниць іншомовного галузевого лексикону та доречно використовувати евфемізми у процесі формулювання і аргументації нестандартних рішень, нових ідей, оцінювання їх перспективності в умовах невизначеності економічної ситуації, з погляду етики і моралі тлумачити дії партнерів під час укладання угод, ведення переговорів, встановлення контактів.

У науково-педагогічній літературі уміння визначають «як оптимальний рівень досконалості певної діяльності» [145, с. 62], навичку – як «психічне новоутворення, завдяки якому індивід спроможний виконувати певну дію раціонально, з належною точністю і швидкістю, без зайвих витрат фізичної та нервово-психологічної енергії» [145, с. 61]. Гнучкість та стійкість навички забезпечує можливість її функціонування в будь-яких професійно значущих ситуаціях пізнавальної діяльності майбутніх фахівців із використанням нового смислового інформаційного матеріалу.

На першому етапі формування смислоутворювальних навичок їх декларативне (формальне, за В. Юдіним) [263] усвідомлення поступово перетворюється у процедурне знання про послідовність виконання семантико-аналітичних дій. На завершальному етапі формування смислоутворювальних навичок відбувається творче застосування здобутих процедурних (сутнісних) знань як знань-умінь і навіть знань-трансформацій (за В. Юдіним) [263]. Таким чином, синтезуючись, навички смислоутворення функціонують у смислоутворювальних уміннях.

Отже, *операційний компонент КПМ* майбутніх фахівців економічного профілю реалізується через посередництво семасіологічних умінь і навичок на основі використання герменевтичного методу гуманітарного пізнання фахової інформації.

Аксіологічний компонент КПМ майбутніх фахівців економічного профілю опосередковується через ціннісну самореалізацію і самовираження фахівця як гуманної культуротворчої індивідуальності, усвідомлення того, що сутність людини проявляється в діяльності і в спілкуванні з іншими людьми, тобто реалізується лише у процесі співбуттєвої взаємодії представників різних типів підприємницьких культур сучасного економічного простору, що об'єднує різні текстуальні виміри.

Характеристикою майбутнього фахівця економічного профілю як гуманної культуротворчої індивідуальності є не просто його здатність до творення фахових смислів, а й ціннісно-сміслова позиція у ситуації вибору індивідуалістичного чи колективістського (ментального) виміру особистісної спрямованості у майбутній економічній діяльності. Адже реальний зміст цієї позиції майбутнього економіста залежить від тієї ієрархії цінностей, якою він керується у своїй життєвій та професійній діяльності і яка віддзеркалюється в його мовленні. Введення до професійного лексикону фахівця-економіста нових слів спричиняє творення нових ціннісних смислів професійної реальності.

На відміну від традиційного поділу цінностей на термінальні (такі, що представляють мету або стан, якого бажано досягти) та інструментальні (такі, що представляють метод або засоби досягнення мети) [94, с. 262], російський вчений І. Ісаєв пропонує розглядати професійні цінності на індивідуально-творчому, професійно-груповому та суспільно-професійному рівнях [93, с. 54]. Це передбачає поділ професійних цінностей на: *цінності-цілі, цінності-засоби, цінності-відношення, цінності-значення, цінності-якості*.

У контексті гуманітарної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю основними цілями їх професійної пізнавальної діяльності є осмислення нової фахової інформації та обмін цією інформацією у процесі міжособистісної комунікації. Досягнення цих цілей здійснюється за допомогою

цінностей-засобів, які у свою чергу, визначаються цінностями-цілями. Цінності-засоби є системою «дій, адекватних комунікативним завданням, які розглядаються у руслі створення психологічної атмосфери, необхідної для вирішення особистісно і професійно зорієнтованих завдань [93, с. 70].

Цінності-ставлення до гуманітарної сфери підприємницької діяльності визначаються економічними і світоглядними переконаннями, що стали мотивами поведінки майбутнього фахівця економічного профілю. Усвідомлення економістом самого себе в економічній діяльності визначається його самосвідомістю, тобто процесом та результатом створення відносно стійкої системи уявлень суб'єкта про самого себе, зокрема як гуманної творчої індивідуальності, на основі чого фахівець буде свою поведінку і взаємовідносини з іншими суб'єктами і об'єктами економічної системи, а також і оцінює самого себе [133, с. 181].

Осмиленість студентами концептосфери фахового знання, обізнаність із семантичними та функціональними особливостями професійної лексики, засвоєння ними алгоритмів смислоутворення в рецептивних і продуктивних видах мовленнєвої діяльності забезпечує можливість успішного оперування цінностями-значеннями фахової інформації з метою вираження себе як творчої індивідуальності.

Цінності-якості представлені системою взаємопов'язаних особистісних та професійних якостей, а саме: діловою етичністю, толерантністю, лексиконо-аналітичною допитувальністю, семіологічною комунікабельністю, мовленнєвостратегічною креативністю, гуманітарною ерудованістю, лінгвосеміотичним смаком.

Ділова етичність як система загальних етичних норм і правил поведінки суб'єктів підприємницької діяльності регулює стосунки між ними під час професійної взаємодії у процесі виконання різних професійних функцій.

Лексиконо-аналітична допитувальність виявляється у потребі студентів систематично відстежувати й генерувати нові поняття фахового лексикону як герменевта фахового знання сучасного економічного буття, з'ясовувати етимологію значень слів, здійснювати семасіологічну інтерпретацію.

У процесі професійної пізнавальної діяльності формується світогляд студента, його *гуманітарна ерудованість* як семіотичного суб'єкта. Її показником є універсальність тезаурусу, що утворюється на основі системи лексиконних знань і ціннісних орієнтирів майбутнього фахівця економічного профілю у різних галузях знання. Тезаурус складає індивідуальний запас слів суб'єкта, необхідний для самовираження фахівця як гуманної творчої індивідуальності [17, с. 340].

Однією з основних рис, важливих для вирішення різноманітних професійних завдань фахівцями економічного профілю, є *семіологічна комунікабельність*, яка розглядається науковцями як володіння типами і механізмами кодів соціокультурної комунікації [134]. Студенти, зазвичай, можуть вивчити основні комунікативні закони та правила спілкування, які засвоюються у процесі навчання і реалізуються в основному автоматично, але за відсутності смислового контакту індивід спілкується з іншими партнерами комунікації формально, без глибокого духовного зв'язку, що може призвести до смислового непорозуміння у процесі вирішення професійних завдань.

До *мовленнєвостратегічної креативності* фахівців економічного профілю відносимо уміле і свідоме користування студентами всіма парадигматичними та синтагматичними зв'язками слова у процесі реалізації стратегій обміну і трансляції фахової інформації; творення нових фахових смислів на основі набутих знань про слово; визначення смислового значення слова у текстах професійної тематики; уміння висловлювати одну і ту ж саму думку відповідно до ситуації та умов спілкування з використанням різноманітних стилістичних засобів. Якщо студенти володіють здатністю до мовленнєвої творчості, то у висловлюванні їх думки завжди присутні елементи новизни.

Лінгвосеміотичний смак фахівця економічного профілю формується у процесі його професійної комунікативної діяльності і відображає рівень його індивідуальності. Лінгвосеміотичний смак є певним відчуттям міри, що проявляється в особистісному ставленні студента до символічних знаків

професійного мовлення. Фахівець-економіст із розвинутим лінгвосеміотичним смаком на основі лексиконо-аналітичного мислення вибірково ставиться до найновіших мовленнєвих тенденцій – до деяких з них нейтрально або ж намагається повністю ігнорувати їх.

Толерантність у професійній діяльності фахівців економічного профілю передбачає уважне ставлення студента до висловлювань свого партнера у процесі комунікації, вміння слухати і допитуватись до сутності висловлювання, а також вміння донести смисл своєї інформації партнерові комунікації.

Здатність майбутнього економіста-управлінця до само- й експертної оцінки цих якостей вважаємо змінними аксіологічного компонента його КПМ.

Описаний вище зміст КПМ майбутніх фахівців економічного профілю постає упорядкованою структурою взаємопов'язаних і функціонально взаємозумовлених компонентів, системотвірним чинником якої (у досліджуваному контексті) вважаємо спрямованість студента на самовираження як гуманної творчої індивідуальності (рис. 1.4).

Означена спрямованість характеризується постдовільною мотивацією до соціально-значущого самовираження через мовну парадигму знання; прагненням до актуалізації свого потенціалу як гуманної творчої індивідуальності; готовністю до зваженого ризику; автономністю підприємницької поведінки (опора на себе, а не на правила); самостійністю (пошук рішення проблеми згідно зі своїм досвідом); здатністю оцінювати результат удосконалених способів роботи; схильності до ризику і готовністю відповідати за його наслідки.

Визначення можливостей їх оцінювання та розробки індивідуальної стратегії формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю постало завданням наступного розділу дисертації.

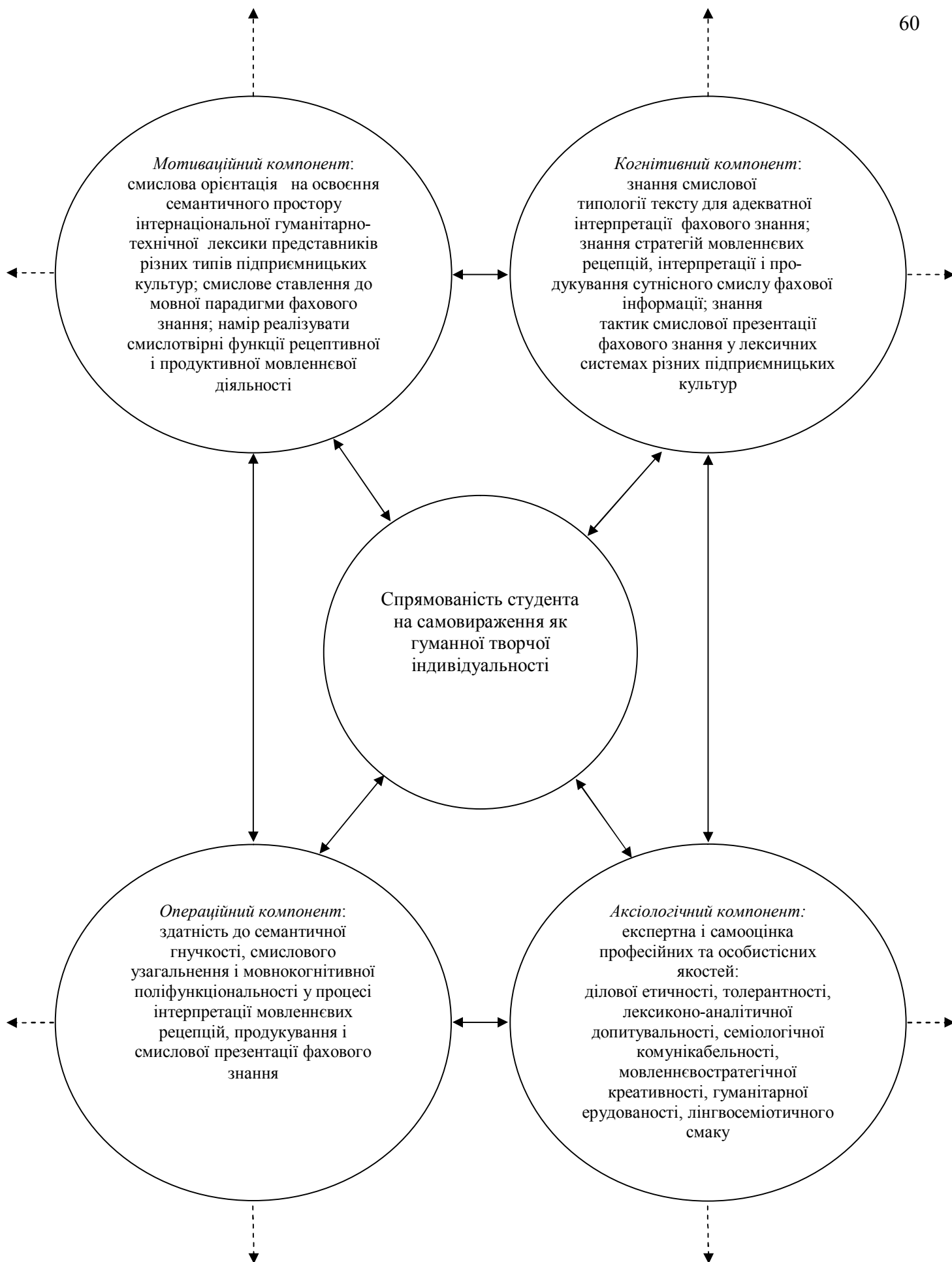

Рис. 1.4. Структурна модель КПМ майбутніх фахівців економічного профілю

Висновки з 1-го розділу

1. На основі проведеного теоретичного дослідження обґрунтовано розуміння *культури професійного мовлення майбутнього фахівця економічного профілю* як інтегративної особистісної якості, що проявляється у готовності до інтерпретації, продукування, презентації ціннісно осмисленої фахової інформації в різних лексико-семантичних системах з метою реалізації інтелектуальних функцій підприємницької діяльності. Така готовність передбачає розвиток лексиконо-аналітичного мислення та лінгвосеміотичного смаку для забезпечення адекватної предикативної форми фахових суджень з метою досягнення взаєморозуміння між представниками різних господарських культур, типів підприємницької поведінки й реалізації ідеологічно-фахових функцій (інтегративної, цілепокладальної, мобілізаційної, аксіологічної, ідентифікаційної, прогностичної) та морально-етичних аспектів інформаційно-економічної діяльності.

З'ясовано, що культура професійного мовлення є чинником гуманітаризації професійної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю, тобто виступає засобом самовираження майбутнього економіста як гуманної творчої індивідуальності і загалом постає запорукою культури підприємництва з глибоким етичним підґрунтям.

2. Проведений аналіз стану сучасної практики формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю виявив обмеженість реалізації проблеми виміром дискурсивного спілкування (тобто лише в контексті однієї семіотичної системи) та недооцінку можливостей гуманітарно-пізнавального виміру, який власне і замикає інформаційно-комунікативний процес встановленням зв'язків між знаковими позначеннями і смислами об'єктів економічної реальності. Актуальність цього виміру очевидна в сучасному просторі взаємодії різних підприємницьких культур.

3. На підставі експертного аналізу та низки теоретичних досліджень визначено структуру КПМ майбутнього фахівця економічного профілю. Вона

передбачає взаємозалежність і взаємозумовленість мотиваційного, когнітивного, операційного та аксіологічного компонентів.

Змінними *мотиваційного компонента КПМ* майбутніх фахівців економічного профілю, як показав експертний аналіз, постають: смислова орієнтація студента на освоєння семантичного простору інтернаціональної гуманітарно-технічної лексики представників різних типів підприємницьких культур (як герменевта фахового знання і семіотичного суб'єкта); смислове ставлення до мовної парадигми фахового знання – чинника самовираження фахівця як гуманної творчої індивідуальності; намір реалізувати смислотвірні функції рецептивної і продуктивної мовленнєвої діяльності.

Змінними *когнітивного компонента КПМ* майбутніх фахівців економічного профілю є: знання смислової типології тексту для адекватної інтерпретації фахового знання; знання стратегій інтерпретації мовленнєвої рецепції і продукування сутнісного смислу фахової інформації; знання тактик смислової презентації фахового знання у лексичних системах різних підприємницьких культур (у тому числі в мережі Інтернет).

Операційний компонент КПМ майбутніх фахівців економічного профілю представлений такими змінними як: здатність до смислового узагальнення (інтуїтивного схоплення смислу) фахової інформації; семантичної гнучкості мовнокогнітивної поліфункціональності в процесі інтерпретації мовленнєвих рецепцій, продукування і смислової презентації фахової інформації. Цей компонент реалізується через посередництво семасіологічних умінь і навичок студентів на основі використання герменевтичного методу пізнання фахової інформації.

Аксіологічний компонент КПМ майбутніх фахівців економічного профілю опосередковується через сформованість професійних та особистісних якостей, а саме: постдовільної мотивації до соціально-значущого самовираження через мовну парадигму знання, прагнення до актуалізації свого потенціалу як гуманної творчої індивідуальності, готовності до зваженого ризику, автономності підприємницької поведінки (опора на себе, а не на

правила), самостійності (пошук рішення проблеми згідно зі своїм досвідом), здатності оцінювати результат удосконалених способів роботи, схильності до ризику і готовності відповідати за його наслідки, а також ділової етичності, толерантності, лексиконо-аналітичної допитувальності, семіологічної комунікабельності, мовленнєво-стратегічної креативності, гуманітарної ерудованості, лінгвосеміотичного смаку.

Отже, зміст КПМ майбутніх фахівців економічного профілю постає упорядкованою структурою взаємопов'язаних і функціонально взаємозумовлених компонентів, системотвірним чинником якої є спрямованість економіста і підприємця на самовираження як гуманної творчої індивідуальності.

Матеріали розділу знайшли своє відображення у публікаціях: [247; 248; 250; 255].

РОЗДІЛ 2

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

2.1. Критерії і показники визначення рівнів сформованості культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю

Зміст критеріальної бази КПМ майбутніх фахівців економічного профілю відображає зміст структурних компонентів: мотиваційного, когнітивного, операційного та аксіологічного, які взаємодіють між собою за диференційно-інтегральним принципом.

Як засоби оцінювання, критерії повинні відповідати певним вимогам, а саме: встановлювати зв'язки між компонентами системи, яка досліджується; порівнювати вияв ознаки в часовому культурно-педагогічному середовищі; охоплювати різні види педагогічної діяльності. Ступінь вираження критеріїв визначається через прояв певних ознак – кількісних та якісних показників, які відображають найбільш типові сутнісні характеристики досліджуваного феномену та дозволяють оцінити рівень його сформованості [93, с. 125 – 126].

У результаті проведеного теоретичного дослідження [17; 81; 93; 133; 145] та на підставі експертного аналізу можемо виокремити критерії оцінювання кожного зі структурних компонентів КПМ майбутніх фахівців економічного профілю та виділити найбільш характерні їх показники.

Рівень сформованості мотиваційного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю оцінюється за допомогою *мотиваційно-сміслового критерію*, який відображає мотиви, усвідомлення причини, що спонукає до пізнавальної діяльності майбутніх фахівців економічного профілю у контексті мовної парадигми знання; мету як усвідомлене уявлення про результат, якого необхідно досягти в процесі цієї діяльності і смисл, що становить зміст пізнавальної діяльності економіста, спонукає його до реалізації

свого творчого потенціалу у процесі застосування знань. Показниками мотиваційно-сміслового критерію визначено: *характер смислової орієнтації (заради чого) студента на освоєння інтернаціональної гуманітарно-технічної лексики представників різних підприємницьких культур; фіксація стійкості смислового ставлення студента до мовної парадигми фахового знання, що передбачає усвідомлення ним потреби у творенні фахових смислів професійної реальності в процесі реалізації підприємницьких функцій; сформованість наміру реалізувати смислотвірні функції рецетивної і продуктивної мовленнєвої діяльності.*

Сформованість когнітивного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю визначається за допомогою *інформаційно-сміслового критерію*. Показниками вираження інформаційно-сміслового критерію є: *ступінь обізнаності студентів зі стратегіями інтерпретації, мовленнєвої рецетції і продукування фахового знання, що дає можливість майбутнім фахівцям економічного профілю ефективно сприймати та аналізувати фахову інформацію, будувати власні текстові висловлювання у професійно-значущих ситуаціях економічної сфери діяльності, точно і доречно застосовувати лексичні одиниці їх професійного лексикону, використовувати відповідний стиль мовлення і створювати індивідуальний характер мовлення у процесі реалізації інтелектуальних функцій підприємницької діяльності; глибина і обсяг засвоєння смислової типології тексту для адекватної інтерпретації фахового знання, що сприяє успішному осмисленню текстової інформації адресатом, усвідомленню ним інтенцій адресанта, творенню спільних фахових смислів; ступінь обізнаності з тактикою смислової презентації фахового знання, яка забезпечує успішність реалізації інтелектуальної поведінки економіста в ситуаціях вибору (створення) нової бізнес-ідеї, прийняття непопулярного рішення для її реалізації в умовах соціально-економічного ризику.*

Рівень сформованості операційного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю визначається за допомогою *операційно-коригувального критерію*, який виражає ступінь практичної підготовленості майбутнього економіста до творчого застосування фахового знання під час різноманітних

професійних ситуацій. Показниками вираження операційно-коригувального критерію є: *рівні володіння уміннями* смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій фахового знання, продукування і смислової презентації фахової інформації, а також *ступінь вираження здібностей* до семантичної гнучкості, смислового узагальнення і мовнокогнітивної поліфункціональності, необхідних для успішного виконання економістом професійних завдань у різних сферах і ситуаціях підприємницької діяльності.

Рівень сформованості аксіологічного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю здійснюємо за допомогою *оцінювально-формульовального* критерію, який відображає ціннісно-смислову позицію фахівця економічного профілю у вирішенні проблеми самовираження як гуманної творчої індивідуальності. Показниками сформованості аксіологічного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю є *ступінь готовності до реалізації розвивальної функції, експертної і самооцінки професійних та особистісних якостей майбутнього економіста*.

Проведене дослідження особливостей професійної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю у контексті мовної парадигми знання дало можливість за визначеними вище критеріями та відповідними показниками виокремити й охарактеризувати три рівні сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю: початковий, середній і високий. Взаємозв'язок критеріїв і показників рівнів сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю зображено у таблиці 2.1.

Як показано у таблиці 2.1, *початковий рівень сформованості КПМ* притаманний для студентів зі смисловою орієнтацією в освоєнні інтернаціональної гуманітарно-технічної лексики на процес комунікації з представниками різних підприємницьких культур; наміром реалізації смислотвірних функцій рецептивної і продуктивної мовленнєвої діяльності задля успішного виконання часткового професійного завдання та з вибірковою, пасивною фіксацією смислової диспозиції до мовної парадигми фахового знання.

Таблиця 2.1

Критерії і показники рівнів сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю

Критерії	Показники	Рівні КПМ		
		Початковий	Середній	Високий
<i>мотиваційно-смысловий</i>	а) характер смислової орієнтації студента на освоєння інтернаціональної гуманітарно-технічної лексики представників різних підприємницьких культур;	орієнтація на процес комунікації;	орієнтація на процес фахової конкуренції;	постдовільна орієнтація на результат особистісно-професійного перетворення;
	б) стійкість смислового ставлення студента до мовної парадигми фахового знання;	вибіркова, пасивна фіксація смислової диспозиції до мовної парадигми фахового знання;	цілісна, активна фіксація смислової диспозиції до мовної парадигми фахового знання;	постдовільна фіксація смислової диспозиції до мовної парадигми фахового знання;
	в) сформованість наміру реалізації смислотвірних функцій рецептивного і продуктивного мовлення	намір задає горизонт короточасної фахової дії	намір інтегрує способи перетворення фахової діяльності	намір визначає увесь наступний досвід міжособистісного взаєморозуміння в процесі фахової комунікації

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4	5
<i>інформаційно-смісловий</i>	а) глибина і обсяг засвоєння смислової типології тексту для адекватної інтерпретації фахового знання;	номінальне знання смислової типології тексту для адекватної інтерпретації фахового знання;	знання характерних особливостей окремих смислових типів тексту для адекватної інтерпретації фахового знання;	глибоке розуміння відмінностей смислових типів і їх продукування на незнайомому тексті;
	б) ступінь обізнаності студентів зі стратегіями смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій і продукування фахового знання;	формально-репродуктивна ідентифікація стратегій смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій і продукування фахового знання (знання-копія);	осмислено-репродуктивна ідентифікація стратегій смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій і продукування фахового знання (знання-уміння);	творче засвоєння змісту стратегій смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій і продукування фахового знання (знання-трансформація);
	в) ступінь обізнаності з тактиками смислової презентації фахового знання	формально-репродуктивна ідентифікація тактики смислової презентації фахового знання (знання-копія)	осмислено-репродуктивна ідентифікація тактики смислової презентації фахового знання (знання-уміння)	творча ідентифікація тактики смислової презентації фахового знання (знання-трансформація)

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4	5
<i>операційно-коригувальний</i>	<p>а) рівень володіння уміннями смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій фахового знання;</p> <p>б) рівень володіння уміннями мовленнєвого продукування і смислової презентації фахового знання</p>	<p>відтворення лише буквального смислу мовленнєвої рецепції, без жодних проявів семантичної гнучкості і смислового узагальнення;</p> <p>формальне відтворення умінь на рівні окремих операцій, за готовим зразком і у межах аналітичної мовно-когнітивної функції</p>	<p>окремі прояви семантичної гнучкості під час інтерпретації як перекладу, пояснення або редукції до відомих тлумачень за допомогою гіпотетико-дедуктивного методу;</p> <p>репродуктивний прояв умінь лише у стандартних ситуаціях без виходу у формат дизайну</p>	<p>готовність до інтерпретації сутнісного смислу фахового знання за допомогою герменевтичного та інтуїтивно-совісного методу</p> <p>готовність до мовленнєвого продукування і смислової презентації фахового знання за допомогою різних моделей дизайну</p>
<i>оцінювально-формувальний</i>	<p>а) ступінь готовності до реалізації розвивальної функції самооцінки майбутнього економіста як гуманної творчої індивідуальності;</p> <p>б) ступінь готовності до реалізації розвивальної функції</p>	<p>самооцінка виконує винятково контролюючу функцію;</p> <p>освоєння позиції критичного оцінювання особистісних і</p>	<p>самооцінка виконує стимульно-мотиваційну функцію;</p> <p>освоєння позиції «арбітражного» оцінювання особистісних і професійних</p>	<p>самооцінка виконує перетворювальну функцію;</p> <p>освоєння позиції конструктивного оцінювання</p>

Продовження таблиці 2.1

1	2	3	4	5
	експертної оцінки майбутнього економіста як гуманної творчої індивідуальності	професійних якостей	якостей	особистісних і професійних якостей

Студенти з початковим рівнем сформованості КПМ звертаються до словника за визначенням нових лексичних одиниць і не завжди співвідносять їх значення із ситуативним контекстом, володіють поверхневими знаннями щодо семантичних та функціональних особливостей фахового лексикону, специфіки професійного мовлення сучасного фахівця економічного профілю, обмеженим обсягом фахового лексикону, а отже, зустрічаються з труднощами під час вибору адекватних відповідній професійній ситуації мовних засобів та вибудови власних текстових висловлювань. Номінальний рівень засвоєння знання смислової типології тексту зумовлює формально-репродуктивну ідентифікацію студентами стратегій смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій і продукування фахового знання. Висловлювання студентів характеризуються незавершеністю, смисловою недосконалістю, що перешкоджає реалізації інтелектуальних функцій підприємницької діяльності та встановленню смислового контакту з діловими партнерами.

Студенти з початковим рівнем сформованості КПМ зустрічаються з труднощами під час сприйняття, продукування, смислової презентації фахового знання у різноманітних ситуаціях економічної реальності. Відсутність семантичної гнучкості і здатності до смислового узагальнення спонукають до виникнення ситуації, коли вони не можуть переконливо пояснити причину прийняття рішення, висвітлити гіпотезу інноваційної розробки чи дослідження, аргументовано переконати бізнес-партнерів у можливості успіху нової ідеї. А це, у свою чергу, заважає встановленню смислового контакту з представниками

різних господарських культур, оскільки використання слів у їх мовленні не завжди є коректним і адекватним умовам і ситуації спілкування.

Майбутні фахівці економічного профілю з початковим рівнем сформованості КПМ не виявляють прагнення до самовираження як гуманної творчої індивідуальності. Розвиток професійно-особистісних якостей для них не є обов'язковою запорукою досягнення успіху в майбутній професійній діяльності. Їх самооцінка виконує винятково контролюючу функцію, а щодо своїх колег вони найчастіше обирають позицію критичної експертної оцінки.

Для студентів із *середнім рівнем сформованості КПМ* освоєння інтернаціональної гуманітарно-технічної лексики представників різних підприємницьких культур зорієнтовано на процес фахової комунікації; намір реалізації смислотвірних функцій рецептивної і продуктивної мовленнєвої діяльності інтегрує способи ефективної участі в організації підприємницької діяльності, а цілісна активна фіксація смислової диспозиції до мовної парадигми фахового знання зумовлена установкою на досягнення високого престижу у майбутній професійній діяльності.

Студенти з середнім рівнем сформованості КПМ володіють достатніми знаннями семантичних та функціональних особливостей фахового лексикону, специфіки професійного мовлення та достатнім обсягом фахового лексикону. На основі знань характерних особливостей алегоричного та тропологічного смислів фахового тексту, а також обізнаності студентів із алгоритмами лексичного смислоутворення та семасіологічного тлумачення фахових текстів, вони на осмислено-репродуктивному рівні ідентифікують стратегії смислової інтерпретації і мовленнєвого продукування фахового знання, а усвідомлення інтенцій адресата-адресанта зумовлює осмислено-репродуктивний ступінь обізнаності з тактикою смислової презентації фахового знання у різноманітних ситуаціях економічної реальності.

Майбутні фахівці економічного профілю з середнім рівнем сформованості КПМ схильні до семантичної гнучкості в процесі перекладу, каузального пояснення або редукції фахового знання за допомогою гіпотетико-дедуктивного методу під час аргументації рішень і визначення їх

перспективності; аналізу внутрішньої і зовнішньої ситуації; оцінювання дій партнерів з погляду етики і моралі; у процесі укладання угод, ведення переговорів, встановлення контактів. Вони точно і коректно використовують лексичні одиниці професійного мовлення відповідно до умов, ситуації і ролей партнерів спілкування, тобто їх мовлення є достатньо багатим і різноманітним, стилістично адекватним конкретній ситуації.

Утім, майбутній економіст з середнім рівнем розвитку КПМ не завжди успішно вирішує завдання у процесі професійно зорієнтованої діяльності та не завжди може порозумітися зі співрозмовником: зустрічається з труднощами під час утворення висловлювань та допускає помилки у процесі інтерпретації смислової фахової інформації, хоча за певних об'єктивних (відповідне освітнє середовище) та суб'єктивних (прагнення до професійного та особистісного самовдосконалення і самовираження) умов його рівень КПМ може трансформуватися у високий. Тим більше, що він виявляє прагнення до актуалізації свого потенціалу, до самовираження як гуманної творчої індивідуальності через мовну парадигму знання, розуміє необхідність розвитку особистісних та професійних якостей, важливих для майбутньої професійної діяльності, а стосовно своїх колег обирає позицію «арбітражного», неупередженого експертного оцінювання.

Високий рівень сформованості КПМ мають студенти, які характеризуються постдовільною смисловою орієнтацією на результат освоєння інтернаціональної гуманітарно-технічної лексики представників різних підприємницьких культур заради сприйняття, трансформації і творення нових фахових смислів професійної економічної реальності як чинника особистісно-професійного перетворення; наміром реалізації смислотвірних функцій рецептивної і продуктивної мовленнєвої діяльності у різних сферах і ситуаціях підприємницької реальності як смислової цінності задля гуманного творчого самовираження впродовж усього наступного життя; постдовільною фіксацією смислової диспозиції до мовної парадигми фахового знання з метою успішної особистісно-професійної самореалізації.

Майбутні економісти з високим рівнем сформованості КПМ проявляють творчу обізнаність із стратегіями смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій і продукування фахового знання. Їх текстові висловлювання характеризуються смисловою довершеністю, різноманітністю у використанні мовних та паралінгвістичних засобів. Майбутні фахівці економічного профілю з високим рівнем сформованості КПМ володіють багатим і різноманітним фаховим лексиконом, глибокими знаннями його семантичних та функціональних особливостей, здатністю до смислового узагальнення та семантичної гнучкості під час сприйняття та інтерпретації тексту фахового знання. Вони здатні ефективно здійснити смислове узагальнення переданої інформації. На основі оволодіння тактикою смислової презентації фахового знання студенти успішно реалізують професійні функції у реальних чи змодельованих різноманітних ситуаціях економічної сфери діяльності. Це забезпечує переконливість під час продукування нових ідей, прийняття ризикованих рішень у непередбачуваних ситуаціях аргументованої верифікації ймовірного успіху нової бізнес-ідеї. Майбутні фахівці економічного профілю з високим рівнем сформованості КПМ використовують адекватні для конкретної професійної ситуації мовні засоби, точно визначають предметне та смислове значення слова у текстах фахової тематики, доречно використовують ідіоматичні словосполучення та фразеологічні одиниці професійного мовлення, володіють відчуттям стилю, застосовують творчі семасіологічні уміння під час вирішення різноманітних завдань професійної реальності.

Студенти з високим рівнем сформованості КПМ усвідомлюють необхідність розвитку особистісних та професійних якостей, прагнуть до постійного самовдосконалення та самовираження як гуманної творчої індивідуальності у професійній діяльності і проявляють готовність до розсудливо-конструктивної експертної оцінки своїх колег.

Здійснений у попередньому підрозділі дисертації аналіз сутнісного змісту КПМ майбутніх фахівців економічного профілю, а також показників та критеріїв рівня сформованості досліджуваного феномену переконують нас у необхідності створення індивідуальної стратегії розвитку студента як гуманної творчої індивідуальності. Для її реалізації педагогічно доцільними вважаємо

обґрунтування і розробку моделі педагогічної технології формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю, пристосованої до сучасного середовища посткультурної доби.

2.2. Моделювання педагогічної технології формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю в процесі вивчення гуманітарних дисциплін

Якісна професійна підготовка майбутніх економістів на сучасному етапі неможлива без використання нових освітніх технологій. У перекладі з грецької «технологія» – це вчення про майстерність (techne – мистецтво, майстерність; logos – слово, вчення), тобто вміння за допомогою певних засобів та дій досягати поставленої мети. Науковці по-різному підходять до визначення поняття «педагогічна (освітня) технологія». Відповідно до наукового, процесуально-описового і процесуально-діяльнісного аспектів «педагогічна технологія функціонує і як наука, що досліджує найраціональніші шляхи навчання, і як система способів, принципів і регулятивів, які застосовують у навчанні, і як реальний процес навчання», вважає російський учений Г.Селевко [196, с. 15]. На загальнопедагогічному рівні педагогічна технологія характеризує цілісний освітній процес з сукупністю цілей, змістом і методами навчання. Окрема предметна педагогічна технологія (часткова методика) є сукупністю методів і засобів для реалізації визначеного змісту навчання в межах одного предмету. Локальна технологія є технологією окремих складових навчально-виховного процесу [196, с. 15 – 16].

Технологічні аспекти освіти досліджуються у працях як зарубіжних (М.Бершадський, Б. Блум, В. Гузеєв, Т. Ільїна, М. Кларин, М. Кларк, Г.Селевко, Ф. Янушкевич та ін.) [20; 269; 59; 88; 101; 102; 196; 265], так і українських вчених (А. Нісімчук, О. Падалка, О. Пехота, Л. Романишина, С. Сисоєва, О.Янкович та ін.) [155; 162; 159; 189; 166; 264].

Хоча сьогодні у педагогічній науці не існує єдиного уніфікованого визначення поняття «педагогічна технологія», на сучасному етапі розвитку освіти спостерігається тенденція «розуміння педагогічної технології як системи, в якій використання засобів навчання підвищує ефективність навчального процесу» [159, с. 20].

На відміну від методики, яка спрямована на передбачуваний результат, технологія орієнтується на заданий результат, більшою мірою на суб'єкт навчання, а не на об'єкт, не допускає варіативності, має зворотний зв'язок [175, с. 22]. Відмінність між технологією і методикою, на думку О. Пометун, О.Пироженко, полягає в тому, що процес навчання побудований на основі методики, передбачає організацію діяльності суб'єктів учіння та контроль якості знань, тоді як процес навчання, побудований за технологічним принципом, організовується за такою схемою: планування результатів, блок мотивації й організації студентів, дію засобів навчання (процес навчання), блок контролю якості засвоєння та можливість корекції усіх етапів [175, с. 21 – 22].

«Методика є окремою теорією, а технологія – алгоритмом її втілення в практику», – зазначає І. Дичківська [68, с. 71]. Технологія навчання, на відміну від педагогічної технології, яка відображає тактику реалізації освітніх технологій у навчально-виховному процесі та об'єднує в собі зміст, форми та засоби процесу, спрямована на оволодіння певним навчальним матеріалом в межах окремого предмету, теми, питання [68, с. 68].

Будь-яка технологія повинна відповідати основним критеріям технологічності. Учені виокремлюють від чотирьох (О. Пометун) [175] до двадцяти (Г. Селевко) [196] суттєвих характеристик технологічного процесу. Основними критеріями педагогічних технологій вважають: системність, концептуальність і науковість, структурованість, керованість, відтворюваність, ефективність тощо [4; 155; 196]. Дискусійним технологічним критерієм учені вважають критерій відтворюваності та гарантії результату [175; 166; 264]. Вітчизняна вчена О. Пометун критично сприймає можливість отримання гарантованого результату через алгоритмізацію дій і зазначає, що «...застосування в педагогічному процесі сукупності способів взаємодії не

гарантує вирішення педагогічних завдань, а лише створює умови для зміни стану чи просування до очікуваних результатів» [264, с. 22]. Оскільки реалізація педагогічної технології значною мірою зумовлена людським фактором: особистісними і професійними якостями студентів і викладачів, психофізичним станом учасників навчання тощо, то, як зазначає українська вчена О. Янкович: «в технології варто говорити не стільки про гарантію результату, скільки про орієнтацію на певні показники» [264, с. 23].

Нова технологія створюється внаслідок виникнення нових потреб суспільства, оприлюднення результатів наукових досліджень та впровадження наукових відкриттів у навчальний та виробничий процеси. Наприклад, розвиток кібернетики, інформатики та електронно-обчислювальної техніки зумовив появу програмованого навчання; дослідження закономірностей розвитку мислення сприяли виникненню проблемного навчання. Вибір тих чи інших технологій навчання, які забезпечують системний та послідовний розвиток суб'єктів навчального процесу, залежить від певної педагогічної ситуації та від усвідомлення результативності їх застосування.

Виходячи із вище сказаного, нами була розроблена теоретична модель педагогічної технології формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю в процесі вивчення гуманітарних дисциплін, яку ми відносимо до типу так званих антропних освітніх технологій (being – action – result – reflection – буття – діяльність – результат – рефлексія), які зосереджені на розвитку особистості як соціально-духовної сутності людини [71, с. 45]. Основу антропних технологій складають дві функції освітнього розвитку людини – перетворення нею індивідуальної свідомості (самосвідомість, світогляд, духовно-творчий потенціал) і розширене відтворення культури в діяльності. Антропні освітні технології дозволяють здійснити перехід від предметно-дисциплінарного підходу вищої освіти до професійно-компетентнісного.

Аналіз науково-педагогічної літератури [4; 155; 196] дозволяє нам виокремити такі компоненти в моделі педагогічної технології формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю:

- концептуальний, який ґрунтується на певній науковій концепції, тобто системі ідей, закономірностей, цільових настанов та орієнтацій, принципів, якими визначається позиція студента в освітньому процесі;
- змістовий, який відображає обсяг і характер змісту освіти, дидактичну структуру навчальних програм та орієнтований на особистісні можливості студентів;
- організаційно-процесуальний, який передбачає методи, форми і засоби співбуттєвого навчання та особливості їх застосування в процесі аудиторної та позааудиторної роботи;
- діагностико-рефлексивний, що відображає оцінку якості взаємодії викладача і студентів у ході начального процесу, діагностику отриманих результатів, їх співвідношення з поставленою метою і завданням.

Ось чому створення нами моделі педагогічної технології формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю здійснюється за усталеним алгоритмом: визначення мети, завдань, основотвірних концептуальних положень; предметно-змістового середовища; ймовірнісних педагогічних умов (а відтак форм, методів і засобів їх реалізації); методів діагностики рівнів сформованості досліджуваного феномену (за визначеними критеріями і показниками) для їх порівняльного аналізу до і після передбачуваного експерименту; очікуваний результат.

Зважаючи на предмет дослідження, моделювання педагогічної технології формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю ми здійснили на засадах гуманітарної парадигми¹ як моделі і стратегії науково-дослідницької діяльності (Н. Боритко, І. Зязюн, Л. Лузина, І. Соловцова) [29; 85; 135; 209]. На основі осмислення її ціннісних орієнтирів і ментальних установок ми

¹ Примітка. Поняття «парадигма» запозичено з граматики і введено в науковий обіг американським філософом Т. Куном (70-ті роки ХХ ст.) для позначення сукупності методів і прийомів наукового дослідження відповідно до переконань, цінностей і технічних засобів членів конкретного наукового співтовариства [124, с.220]. К. Бейлі визначає парадигму як ментальне вікно у світ [268, с. 25]; у класичних словниках – модель постановки проблеми та її вирішення; метод дослідження і провідна ідея як зразка для побудови наукових теорій і концепцій у конкретному соціокультурному середовищі, історичному хронотопі.

визначили концептуальні ідеї формування КПМ майбутнього фахівця економічного профілю як гуманної творчої індивідуальності:

- ціннісно-сислового ставлення до різновекторної економічної реальності через мовну особистість підприємця (у його цілісній тілесно-душевно-духовній самореалізації);
- мовленнєвої смислотворчості як чинника інтуїтивного мислення майбутнього успішного підприємця;
- організації педагогічного середовища професійно зорієнтованої співбуттєвої взаємодії з метою гуманного коригування кризового характеру набуття студентом досвіду мовленнєвої смислотворчості;
- впливу особистісної культури студента на ефективність використання методів герменевтичної логіки для реалізації мовної парадигми гуманітарного знання економічної реальності;
- інтеграції методів педагогіки і філософії в інтерпретації передбачувальної діагностики ймовірного розвитку психологічних процесів і явищ.

На підставі цих гуманітарних ідей і змісту удосконаленої нами професіограми сучасного економіста як мовної особистості і підприємця нами визначено *мету* досліджуваної технології, яка конкретизується у завданнях:

- мотивувати спрямованість¹ майбутнього економіста на самореалізацію як гуманної творчої індивідуальності;
- спонукати студента до епістемологічного осмислення нормативного і ненормативного фахового мовлення як мистецтва розуміння і продукування творчої економічної думки (в ситуаціях непопулярних рішень і ризикового вибору);
- забезпечити освоєння і реалізацію ним мовленнєвих стратегій як чинників смислової предикації фахового знання;

¹ Примітка. Спрямованість особистості ми розуміємо як прояв загальних закономірностей мотиваційно-сислових ставлень особи в її смисловому просторі, утвореному тенденціями сприйняття і оцінки себе та інших у ході соціальної взаємодії [132]

- розширити розуміння студентом своєї майбутньої фахової реалізації у статусі семіотичного суб'єкта;
- виховувати лінгвосеміотичний смак майбутнього економіста до адекватного і упередженого застосування інтернаціональної гуманітарно-технічної лексики в умовах сучасного інноваційного підприємництва і менеджменту.

Реалізація означеної мети і завдань ґрунтується на психолінгвістичній ідеї взаємозв'язку мислення і мовлення (Л. Виготський, І. Зимня, О. Потебня) [46; 81; 179] та концепції мови як чинника розвитку людського духу (В. фон Гумбольдт) [61], що, у свою чергу, виявляють суть закономірностей взаємозалежності:

- 1) мови (як чинника морально-інтелектуального розуміння) і теорії пізнання (як чинника семантизації знаків і символів);
- 2) культури мови і мовного виховання культурою (визначає рівень взаємовпливу процесу (мети, засобів і результату) виховання мовця і середовища його організації);
- 3) економічного знання як відчуження суб'єкта і об'єкта й економічного переконання як їх єднання;
- 4) розвитку вродженої пізнавальної активності суб'єкта й ефективності його залучення у процес мовленнєвої допитованості;
- 5) набутого суб'єктом досвіду відповідального вибору і характеру педагогічного супроводу його освітньої діяльності.

Дія цих закономірностей визначається не лише загальнодидактичними принципами, але й специфічними. До перших відносимо: *системності й послідовності* навчання (послідовне засвоєння знань, формування умінь і навичок пізнавальної діяльності на основі попередньої частки знань); *розвитку мовленнєвої та мисленнєвої активності* (передбачає моделювання на заняттях когнітивних процесів пошуку та відбору інформації, її критичного осмислення, узагальнення, інтерпретації, висловлення особистого ставлення тощо); *професійної спрямованості навчання* (пов'язаний з проблемою професіоналізації майбутніх фахівців економічного профілю і передбачає

професійно-мовленнєву спрямованість навчального процесу); *гуманітаризації і гуманізації мовної освіти* (передбачає осмислення студентами фахової інформації у контексті мовної парадигми знання, реалізацію міждисциплінарних взаємозв'язків на основі морально-етичного ціннісного осмислення).

З-поміж специфічних виокремимо такі:

- *фахової культуротворчості* (передбачає оволодіння стратегіями смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій і продукування фахової інформації у межах конкретного типу підприємницької культури і через культуру певного народу; розвиток здатності студентів до культурного самовираження);

- *естетики «двогolosого слова»*, за М. Бахтіним [16] (визначає естетичну доцільність смислового висловлювання в об'єктивованій і дистанційованій від власної чужій словесній манері, так зване суміщення авторського і чужого голосу з метою продуктивного взаємообміну фаховою інформацією);

- *креативності професійного мовлення* (визначає роль лексичної гіпотези у продукуванні семантичної гнучкості і полісислової варіативності студента у процесі професійної мовленнєвої діяльності, а відтак фахову самореалізацію як культуротворчої індивідуальності);

- *антропологізації економічної освіти* (передбачає цілісний розвиток особи фахівця економічного профілю як гуманної творчої індивідуальності);

- *контекстуальності навчання* (передбачає єдність фахових знань, умінь і навичок та їх застосування з врахуванням соціальних, міжособистісних і предметних особливостей контексту);

- *розвивального впливу мовного середовища* (артикуляції думки в мовному середовищі).

Реалізація цих стратегічних положень досліджуваної педагогічної технології залежить від упровадження *семасіологічного* (Ч. Пірс, М.Покровський, Ф. де Соссюр, Ф. Фортунатов та ін.) [170; 171; 210; 234], *компетентнісного* (В. Болотов, В. Серіков, О. Овчарук, О. Пометун,

А.Хуторської та ін.) [28; 105; 174; 241], *культурологічного* (Є. Беляєва, І.Зеленкова, І. Зязюн, В. Сластьонін та ін.) [80; 86; 203], *особистісно-діяльнісного* (Л. Виготський, І. Зимня, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн ін.) [46; 81; 127; 192], *синергетичного* (В. Аршинов, В. Кремень, С. Кримський, І.Пригожин, Г. Хакен) [10; 113; 115; 180; 236], *аксіологічного* (С. Анісімов, І.Бех, І. Ісаєв, М. Каган, Н. Розов) [6; 23; 92; 95; 188], *технологічного* (В.Беспалько, М. Кларин, Г. Селевко) [22; 101; 196] підходів до розгляду педагогічних явищ.

Сутність семасіологічного підходу можна зобразити таким алгоритмом: мовлення – мовна система/мовна форма – смислове значення. *Семасіологічний підхід* до формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю передбачає зміщення акцентів від оволодіння досвідом словотворчості до освоєння досвіду смислотворчості в процесі мовленнєвого продукування і презентації нестандартних підприємницьких ідей.

Головна увага в сучасному освітньому середовищі зосереджується не на формальному засвоєнні знань, умінь і навичок, а на реальному виконанні професійних завдань, на готовності діяти з опорою на здобутий і творчо осмислений досвід, тобто на підготовці фахівців шляхом реалізації *компетентнісного підходу* в освіті. Компетентнісний підхід до формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю передбачає розвиток їх мовленнєво-рефлексивної і ціннісно-сислової компетентностей як інтегральних особистісних якостей, причому для вирішення практичних завдань у соціальному і професійному контексті сучасного посткультурного простору.

Формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю на основі *особистісно-діяльнісного* підходу передбачає реалізацію особистісних ресурсів студента в процесі співбуттєвої навчально-виховної діяльності.

Із позицій *культурологічного підходу* формування культури професійного мовлення майбутнього фахівця економічного профілю постає процесом «спонтанного визрівання» (Л. Виготський, В. Давидов) [46; 65] його здатності до творення фахових смислів і реалізує його як семіотичного суб'єкта й

культуротворчу індивідуальність у середовищах різного типу господарської діяльності.

Синергетичний підхід до формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю визначає характерні особливості цього процесу: функціональну нестабільність, самоорганізацію, взаємопроникнення та нелінійність у взаємодії студента з активними інформаційними системами. У процесі формування КПМ методологічні принципи синергетики можуть бути втілені у двох аспектах: власне лінгвістичному і педагогічному. У першому випадку маємо на увазі реалізацію синергетичного підходу до вивчення і тлумачення феномену мови як складної нелінійної відкритої системи. Застосування ідей синергетики в педагогіці пов'язано з визнанням здатності людського мислення до саморозвитку не лише завдяки зовнішнім впливам (застосування інноваційних технологій, методів і прийомів інтегративного навчання і виховання), а й за рахунок активізації своїх внутрішніх резервів.

З позиції *аксіологічного підходу* процес формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю передбачає розвиток системи їх ціннісних орієнтирів, які визначають спрямованість майбутньої професійної діяльності, ціннісну самореалізацію і самовираження студента як гуманної творчої індивідуальності.

Означені ідеї, методологічні положення, закономірності, принципи і педагогічні підходи становлять зміст *концептуального компонента* розробленої моделі педагогічної технології формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю. Визначені теоретичні основи стали підґрунтям детального аналізу і максимальної адаптації навчально-тематичного змісту гуманітарних дисциплін до предмету дослідження з метою виявлення ефективних способів його використання у формуванні *когнітивного і операційного* компонентів КПМ. Карту подібної змістової адаптації пропонуємо у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Карта навчально-тематичного змісту гуманітарних дисциплін,
адаптованого до предмету дослідження

<i>Назва дисципліни</i>	<i>Знання</i>	<i>Уміння, навички</i>
Іноземна мова	Етимологія і семасіологія фахового лексикону сучасного економіста як семіотичного суб'єкта – його професійної лексики (у тому числі професіоналізмів і жаргонізмів); стилі професійного мовлення представників різних типів підприємницької культури	Іншомовне аудіювання, читання, говоріння, письмо як чинник сутнісного пізнання і продукування фахової інформації з метою реалізації підприємницьких функцій в умовах співпраці з представниками різних типів господарювання
Українська мова (за професійним спрямуванням)	Філологія як мовленнєвий універсум наукової рефлексії культури; відповідність філології і теорії пізнання; характеристика продуктивних і рецептивних видів мовленнєвої діяльності, механізмів їх поетапної реалізації як чинників сутнісного пізнання і творення моделі індивідуального економічного досвіду	Освоєння глобального, детального і критичного аудіювання, механізмів лексичної гіпотези, смислової орієнтації і тотожних змін; смислової обробки інформації; вивчального читання і форм висловлювання фахових суджень у процесі оцінювання чужих пропозицій і аргументування свого вибору у змодельованих ситуаціях ймовірного передбачення чи вирішення проблем нової економічної ситуації
Історія української культури	Вітчизняні мовленнєві рефлексії проблеми інформаційно-семіотичної і антропологічної концепцій культури як способу особистісно-професійної самореалізації; етнокультурні особливості підприємницької культури та її типологія; національні традиції господарської діяльності	Готовність до аргументованого смислового пояснення і конструктивного оцінювання пропонуванних моделей впровадження кращих національних традицій гуманної підприємницької діяльності, вираженої культуротворчої поведінки в умовах ринку

Продовження таблиці 2.2

1	2	3
Філософія	Мовленнєві рецепції наукової рефлексії герменевтичної методології гуманітарного пізнання; мовна парадигма знання; основні положення філософії мови; пізнавальний потенціал постструктуралізму і феноменології в умовах net-культури; системно-семіотичний підхід до аналізу існуючих теорій економічного розвитку; християнська етика підприємництва; культура підприємництва; теорії значення; семіотика філософська, логічна, лінгвістична	Освоєння методу герменевтичного «прочитання» фахової інформації, знаково-символічної форми трансляції і продукування економічного знання як тексту; оволодіння алгоритмом вибудови економічної епістемі; осмислення положення про те, що підприємництво є «екзогенно» заданим і не може бути предметом аналізу; ролі інтуїтивного передбачення оптимального вирішення проблеми у ситуації економічного ризику; патристичних основ творчого ставлення до світу і гуманного – до партерів по бізнесу
Психологія та педагогіка	Мовленнєві рецепції основних положень психології ринкових відношень і теорії прийняття рішень; алгоритм і психологічні механізми реалізації основних функцій підприємницької діяльності; структура економічної свідомості; економічного мислення; основні положення психолінгвістики; педагогічні умови та технологія формування економічних знань і переконань у процесі мовленнєвої діяльності; концептосфера психологічної моделі творчої гуманної індивідуальності підприємця	Практична реалізація студентом семасіологічного підходу до формування фахових знань і переконань; осмислення власної фахової спрямованості; визначення смислового ставлення до економічної реальності і ролі культури професійного мовлення в його реалізації; усвідомлення потреби в самореалізації як творчої гуманної індивідуальності

Адаптований до предмету нашого дослідження зміст різногалузевого гуманітарного знання культури підприємництва – особистісно осмисленого і ціннісно зорієнтованого – передбачав впровадження герменевтичної логіки

мовної парадигми пізнання, а також використання феноменологічного розширення дидактичних одиниць, гнучкої системи оцінювального і жорсткої процедури тематичного контролю результатів інцентивного учіння (зокрема побудову нерівномірної рейтингової шкали).

Дискурс означеної технології викладання гуманітарних дисциплін коригувався у змісті і процесі освоєння авторського спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики» (56 год) для студентів 1 – 3-х курсів, майбутніх фахівців цієї спеціальності Тернопільського національного економічного університету.

Зміст програми спецкурсу був узгоджений з робочими програмами основних гуманітарних дисциплін. Таким чином, з одного боку, спецкурс представляв варіант метадисципліни, що єднає дискурси різногалузевого гуманітарного знання у лінгвосеміотичній матриці економічної інформації. З іншого боку, реалізація мовленнєвих стратегій герменевтичного пізнання планувалась і під час вивчення окремих гуманітарних дисциплін, що розширювало межі *змістового компонента* створюваної моделі педагогічної технології формування КПМ майбутнього фахівця економічного профілю.

Для пошуку ефективних шляхів формування досліджуваного феномену на заняттях розробленого спецкурсу і гуманітарних дисциплін нами досліджувався оптимальний варіант педагогічних умов. Незважаючи на те, що педагогічні умови реалізації певних процесів є предметом розгляду великої кількості психолого-педагогічних досліджень, з-поміж науковців немає єдності щодо визначення даного поняття. Так, у словнику з освіти і педагогіки «умова» трактується як сукупність перемінних, природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх впливів на фізичний, психічний, моральний розвиток людини, її поведінку; виховання і навчання, формування особистості [173, с. 36]. А. Семенова у словнику-довіднику з професійної педагогіки визначає «педагогічні умови» як обставини, від яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей [205, с. 243].

В. Андреев розглядає «педагогічні умови» як результат «...цілеспрямованого відбору, конструювання й застосування елементів змісту,

методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення дидактичних цілей» [6, с. 77]. На думку А. Наїна, «педагогічні умови» – це сукупність об'єктивних можливостей змісту, форм, методів і матеріально-просторового середовища, спрямованих на розв'язання поставлених у педагогіці завдань [150, с. 81].

В останні роки педагогічні умови організації навчально-виховного процесу у вищій економічній школі є предметом наукових розвідок багатьох дослідників [82; 87; 213]. В узагальненому вигляді науковці трактують педагогічні умови як обставини, що впливають на професійний та особистісний розвиток студентів.

Отже, педагогічні умови формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю у контексті нашого дослідження – це обставини, що сприяють реалізації навчально-виховного процесу з урахуванням потреб, інтересів студентів та їх можливостей щодо оволодіння КПМ. Саме вони визначають простір, у межах якого здійснюється професійний та особистісний розвиток майбутніх фахівців економічного профілю. Адже від того, яким чином організовано буття студентів у навчальному процесі, які цінності їм передаються, а відповідно й усвідомлюються і засвоюються ними, залежить якість їхньої майбутньої професійної діяльності й особистісні риси, які будуть проявлятися у цій діяльності.

Специфіка педагогічних умов визначається сукупністю об'єктивних і суб'єктивних факторів, що впливають на цей процес та визначають його результативність. До *об'єктивних факторів* розвитку КПМ майбутніх фахівців економічного профілю відносимо полісмісловий вимір мовного простору сучасної економічної сфери; появу нових моделей і чинників економічної поведінки; потребу в антропно-конструктивістських технологіях у сучасній вищій економічній освіті.

Суб'єктивними факторами, які впливають на процес формування КПМ майбутнього фахівця економічного профілю, виступають: взаємодія семантичного й естетичного типів його психіки (за І. Тулуповим, М.Шевандріним) [226] в процесі інтеріоризації (рефлексії) фахового досвіду;

природність функціонування мовлення як чинника його професійно-особистісного розвитку; онтогенетична пристосованість сучасного студента до співбуття в ігровому інформаційному просторі різних семіотичних систем.

Отже, дослідження існуючих класифікацій педагогічних умов (Ю.Бабанський, М. Бершадський, В. Гузеєв, В. Краєвський) [11; 20; 112], аналіз сучасної педагогічної практики вирішення проблеми, дали підстави для такого припущення: формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю у процесі вивчення гуманітарних дисциплін залежить від:

- організації освітнього середовища як текстової реальності;
- розвитку мотивації студента до органічного поєднання у фаховій діяльності функцій суб'єкта пізнання і семіотичного суб'єкта, що має статус культурової реальності;
- реалізації концепції контекстного навчання в процесі викладання гуманітарних дисциплін;
- забезпечення вільного самовизначення та активізації особистісних ресурсів студента як гуманної творчої індивідуальності.

Ці умови реалізуються взаємопов'язано та взаємозалежно одна від одної, але при цьому кожна з них характеризується своєю специфікою.

Розгляд феномену *освітнього середовища* у сучасній психолого-педагогічній науці здійснюється під кутом зору розуміння освіти як сфери соціального життя, а середовища – як фактора освіти і пізнання. Так, В. Ясвін розглядає освітнє середовище як «систему впливів і умов формування особистості, а також можливостей її розвитку, які втілені в соціальному і просторово-предметному оточенні» [267, с. 14]. На думку В. Рубцова, освітнє середовище – це спільнота, яка відповідно до специфіки віку, характеризується взаємодією суб'єкта з іншими суб'єктами, процесами взаєморозуміння, комунікації та рефлексії, а також історико-культурним компонентом [193, с.369]. В. Слободчиков розглядає освітнє середовище як сукупність умов і обставин освіти, до того ж воно не існує як щось однозначне і задалегідь визначене, оскільки середовище починається там, де відбувається зустріч того,

хто навчається і того, хто навчає, де вони спільно проектують і будують [204, с.181], тобто там, де відбувається процес пізнання.

Важливим чинником, що визначає характер освітнього середовища виступає текстова (мовна) реальність сьогодення, яка, у свою чергу, залежить від стану суспільства, а саме: рівня розвитку науки, економіки, техніки, демографічних процесів. Сучасна соціокультурна ситуація характеризується інформаційною насиченістю, коли величезний потік інформації може викликати у студентів так званий інформаційний шок, що не підвищує інформованість студентів, а навпаки заважає сутнісній інтерпретації нового фахового знання [149, с. 53]. За таких умов фахівцю необхідно оволодіти вміннями орієнтуватися у лавинних потоках інформації, відбирати найбільш суттєву та необхідну задля самовираження у професійній діяльності як культуротворчої індивідуальності.

Отже, створення освітнього середовища як текстової реальності для майбутніх фахівців економічного профілю передбачає їх ознайомлення з алгоритмами осмислення фахового знання як тексту культури. У новому інформаційному просторі студентам необхідно оволодіти не лише навичками використання комп'ютерних технологій, а й вміннями смислової обробки інформації у мережі та відповідним лінгво-етичним кодексом цієї пізнавальної діяльності задля можливості створення інформаційного продукту в системі Інтернет. Розширення фахового лексикону, введення до нього термінів, професіоналізмів і жаргонізмів, які позначають нові об'єкти і явища професійної реальності, доповнюють уже існуючу систему фахових смислів майбутнього економіста і спонукають до активізації процесу вербального смислоутворення. Цей процес реалізується не лише через аналітико-синтетичну діяльність, але й за допомогою методу дизайну. Навички оволодіння означеними видами діяльності формуються у процесі вивчення як фахових, так і гуманітарних дисциплін.

Рівень мотивації студента до мовленнєвого продукування фахової інформації як тексту культури та осягнення її смислу і відповідна міра усвідомлення цієї мотивації і є суттєвою ознакою відмінностей між поведінкою

і діяльністю, тобто показником активності. Поведінку характеризує стереотипність, відсутність намагання чи необхідності до усвідомлення мотивів тих чи інших поведінкових дій, тоді як діяльність є свідомо вмотивованою активністю.

Мотивація зумовлена особистісним світом суб'єкта пізнання і визначається його власними бажаннями, пристрастями, інтересами, переконаннями, ціннісними орієнтаціями, особистісною зацікавленістю у виконанні певного виду діяльності. Тому мотивація студентів до органічного поєднання у своїй діяльності функцій суб'єкта пізнання і семіотичного суб'єкта, що має статус культурової реальності, проявляється у їх ставленні до оволодіння фаховим знанням у контексті мовної парадигми і залежить від низки факторів.

По-перше, розвиток фахівця-економіста як суб'єкта пізнання, здатного до адекватного сприйняття, інтерпретації та продукування фахового знання, що здійснюється у формі мовних повідомлень, передбачає і розвиток фахівця як семіотичного суб'єкта, що належить до певного типу підприємницької культури і здатного до адекватного найменування галузевої предметності на основі обізнаності з професійною лексикою представників різних типів господарської культури

По-друге, смислове наповнення фахової інформації (тобто переведення її у внутрішній мовленнєвий план) постає чинником активної (перетворювальної) економічної діяльності та економічної поведінки фахівця. Глибоке осмислення економічних знань є свідченням здатності студента як суб'єкта пізнання до індивідуально-творчої професійної діяльності і передбачає його сформованість як семіотичного суб'єкта, здатного до моделювання свого лексикону задля конструктивного діалогу з представниками інших підприємницьких культур.

По-третє, на формування означеної мотивації впливає позитивна психологічна атмосфера під час навчально-пізнавального процесу: відчуття партнерства, взаємної довіри, рівноваженості, рівноправності.

Утім, визначальним для розвитку мотивації студента до органічного поєднання у фаховій діяльності функцій суб'єкта пізнання і семіотичного

суб'єкта є розуміння ним значення КПМ як чинника особистісно-професійного розвитку, здатного забезпечити успіх у будь-якій економічній ситуації в умовах ринкової глобалізації.

Реалізація *концепції контекстного навчання* (А. Вербицький) [42] майбутнього фахівця економічного профілю з метою формування його КПМ в процесі викладання гуманітарних дисциплін передбачає поетапне моделювання предметного і соціального змісту актуальної підприємницької діяльності мовою гуманітарних наук і системи традиційних та інноваційних форм, методів, засобів. Провідною ідеєю концепції є акцент на внутрішній мотивації студента в оволодінні компетентностями самоосвіти і самоорганізації для прийняття гуманних фахових рішень. Вона зумовлює створення педагогічної ситуації, коли навчальна інформація використовується як засіб інтеграції фахової і гуманітарної підготовки майбутнього економіста: метою навчання постає творча індивідуальність фахівця. У цій ситуації викладач виступає в ролі менеджера (який актуалізує, стимулює, створює розвивальне середовище), а студент – суб'єктом співбуттєвої педагогічної взаємодії, спрямованої на його культуротворчу самореалізацію «тут і тепер». Звідси основною одиницею змісту контекстного навчання є не проблема формування КПМ майбутнього економіста, а проблемна ситуація практичного впровадження освоєного мовленнєвого досвіду в майбутню інтелектуальну діяльність підприємця як гуманної творчої індивідуальності. Серед моделей контекстного навчання виокремлюють семіотичну (що передбачає освоєння фахової інформації через мовленнєву дію), імітаційну (що спрямована на практичне перетворення імітованих підприємницьких ситуацій через предметну дію) і соціальну (зорієнтовану на формування соціальної компетентності студента у вибудові гуманних стосунків з представниками різних господарських культур).

Ефективність самовираження майбутнього фахівця як гуманної творчої індивідуальності залежить від його особистісно-сислової активності, джерелом якої є потреба у самореалізації, спрямована на перетворення себе та інших [93, с. 22]. Особистісно-сислова активність майбутнього економіста реалізується під час виконання ним інтелектуальних функцій професійної

діяльності і визначається ступенем *активізації психологічних процесів* а саме: лексиконо-аналітичного мислення, сприйняття (так званих навігації, флуктуації, ретенції, імплозії), сутнісно-сміслового розуміння, особистісного осмислення фахового знання. Ефективність реалізації означених психологічних процесів, у свою чергу, передбачає сформованість здатностей студента до смислового узагальнення, семантичної гнучкості, мовнокогнітивної поліфункціональності.

У процесі оволодіння фаховим знанням у контексті мовної парадигми виокремлюємо мовленнєву, інтелектуальну та емоційну активність [145, с. 50]. До факторів, що стимулюють інтелектуально-мовленнєву активність студентів у процесі гуманітарного пізнання відносимо: створення навчальних комунікативних ситуацій професійної реальності на заняттях; виконання творчих проблемних завдань; постановку мети – освоєння смислоутворювального досвіду мовленнєвих рецепцій і продукування фахового знання для реалізації інтелектуальних функцій підприємництва.

Крім того, стимулювання мовленнєвої активності повинно бути пов'язано з розвитком у студентів творчої ініціативи, тобто домінувати на занятті повинен студент, а не викладач. Необхідно спонукати студента до самодослідження професійних і соціально-психологічних ресурсів як мовця.

Розвиток лексиконного мислення і лінгвосеміотичного смаку студентів пов'язаний з питанням: цікаво чи не цікаво їм досягнути сутнісний смисл фахового знання, удосконалити навички мовленнєвих рецепцій, інтерпретації і продукування фахового знання? Адже в основі діяльності фахівця як семіотичного суб'єкта знаходиться потреба в реалізації інтелектуальних функцій підприємницької поведінки в процесі міжкультурної фахової комунікації.

Реалізація кожної з пропонованих умов формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю передбачає використання відповідних методів, форм і засобів.

Так, для реалізації *першої* виокремлено нами умови – створення освітнього середовища як текстової реальності – доцільним є використання

методу роботи з текстом «SQ3R» – S (Survey) – огляд; Q (Question) – питання; R (Read) – читання; R (Recall) – повторення; R (Review) – висновок, резюме (Ф. Робінсон) [276], особистісно-зорієнтованої технології *розвитку критичного мислення засобами читання і письма (РКМЧП)* (Дж. Стіл, К.Мередіт, Ч. Темпл) [216]; *методу дискусії* у процесі проведення лекційних та практичних занять з використанням колективних форм роботи (навчальних ділових ігор, дискурсу, телекомунікаційної екскурсії), моделювання комунікативних ситуацій професійної реальності.

Реалізація *другої* умови – розвиток мотивації студента до органічного поєднання у своїй діяльності функцій суб'єкта пізнання і семіотичного суб'єкта, що має статус культурової реальності – передбачає створення позитивного емоційного фону, завдяки використанню *методу емоційно-сміслового дизайну* (за І. Шехтером) [246], *методики «педагогічної майстерні»*, *ділових та рольових ігор* у процесі організації колективних та індивідуальних форм роботи. Розвитку мотиваційної сфери студентів також сприяє виконання ними комплексних пізнавальних індивідуальних завдань.

Реалізація концепції контекстного навчання майбутніх фахівців економічного профілю, як *третьої* педагогічної умови формування їх КІПМ, передбачає використання методів і технологій епістемічно-діалогової взаємодії: *методу інтелектуальної гри, технології ТОГІС (Технологія Освіти в Глобальному Інформаційному Співтоваристві)*, розроблена В. Гузеєвим [59], технології так званого осмислювального читання (INSERT – самоактивізаційна системна розмітка для ефективного читання і осмислення) [279], методів психолінгвістики (*абстрагування, смислова репрографія, компаративність, контекстуальний рефреймінг*) із застосуванням необхідних дидактичних матеріалів, зокрема аудіо- і відеопрезентацій, мультимедійних комплексів (квестів). Робота здійснюється під час організації групових і колективних форм навчання, проведення телекомунікаційної екскурсії.

Для реалізації *четвертої* умови – забезпечення вільного самовизначення та активізації особистісних ресурсів студента як гуманної творчої індивідуальності – ефективним є використання інтерактивних методів, що

дають можливість кожному студенту брати безпосередню участь у гуманітарному пізнанні та виражати свою індивідуальність, максимально збільшують їх активний час на занятті (*мозковий штурм, мозаїка, аналіз ситуації (case-study), імітаційні ігри, дискусії*), *методу інтелектуальних карт* для активізації психологічних процесів (мислення, сприйняття, розуміння). Реалізація цієї умови передбачає організацію колективної та індивідуальної форм роботи під час проведення практичних занять, а також участь студентів у наукових конференціях.

До основних матеріальних засобів реалізації означених умов відносимо: робочі програми, підручники та посібники з відповідних дисциплін, методичні рекомендації, словники, книги-першоджерела, дидактичний та тестовий матеріал, Інтернет-ресурси інтерактивного забезпечення відповідних гуманітарних дисциплін та згаданого спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики». Усне й письмове мовлення, загальну культуру викладача та студентів, організуючу й координуючу діяльність викладача виокремимо серед ідеальних об'єктів, які використовуються викладачем та студентами у процесі формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю.

Зміст визначених умов та педагогічний інструментарій їх реалізації становить третій – *організаційно-процесуальний* компонент моделі педагогічної технології формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю в процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Діагностико-рефлексивний компонент розробленої моделі педагогічної технології формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю передбачає перевірку дієвості та ефективності цієї моделі, а саме кореляцію і оцінку рівнів сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю за попередньо розробленими критеріями, а також статистичну обробку одержаних результатів. Для виявлення і оцінювання показників сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю використовуємо різноманітні методики діагностики, а також статистичні методи для встановлення кількісних залежностей досліджуваного феномена.

Так, для діагностування рівня сформованості *мотиваційного* компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю використовуємо такий діагностичний інструментарій:

Анкетування для визначення базових смислів мотивувальних уявлень, що визначають ставлення студентів до феномену КПМ та мовної парадигми фахового знання – чинника самовираження фахівця як гуманної творчої індивідуальності (Додаток Г – 1).

Методика оцінювання мовленнєвих вимог [258] (Додаток Г – 2). Мовленнєві вимоги характеризують мотиви, потреби, спрямованість студентів на досягнення поставлених цілей для удосконалення професійного мовлення. Студентам пропонуємо список із 24 висловлювань (адаптований нами), які вони повинні підтвердити (поставити знак «+») або заперечити (поставити знак «-»). Для обробки даних за цією методикою підраховується кількість відповідей, які збігаються з ключем. Якщо сума балів перебуває у межах 0 – 6, це свідчить про початковий рівень мовленнєвих вимог; якщо коливається у межах 9 – 12, це вказує на середній рівень; сума балів у межах 12 – 20 є свідченням високого рівня мовленнєвих вимог студентів. Показником різко завищеного рівня мовленнєвих вимог є сума балів у межах 21 – 24.

Методика з'ясування установок на «процес діяльності» – «результат діяльності» (за О. Потьомкіною) [44] (Додаток Г – 3). Студентам пропонується текст опитувальника, кожне з питань якого передбачає позитивну чи негативну відповідь. За кожну позитивну відповідь на питання студент одержує 1 бал. Сума балів за позитивні відповіді на непарні питання (1, 3, 5, 7 і т. д.) відображає орієнтацію суб'єкта на процес діяльності, а на парні питання – на результат діяльності.

Опитувальник потреби в досягненнях (за Ю. Орловим) [187] (Додаток Г–4). Рівень потреби в досягненнях визначається за загальною сумою балів, підрахованою за ключем. Студентам, які мають високий рівень потреби в досягненнях, властиві: наполегливість, у досягненні цілей; незадоволеність досягнутим; схильність сильно захоплюватися роботою; нездатність погано працювати; постійне прагнення зробити справу краще; потреба винаходити нові прийоми роботи; незадоволеність легким успіхом; відсутність духу

суперництва; готовність прийняти допомогу і допомагати іншим у вирішенні складних завдань.

Діагностування рівня сформованості *когнітивного* компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю студентам здійснюємо за допомогою *тесту розуміння словесних зв'язків* (за Р. Амтхауером) [94] (Додаток Д), що складається із 4-х субтестів, кожен з яких передбачає діагностику окремих функцій інтелекту:

1-й субтест (закінчити речення): виникнення роздумів, смисл думки, відчуття реальності, самостійність економічного мислення;

2-й субтест (виключити слово): чуття мови, індуктивне мовленнєве мислення, точне висловлювання значень слова, здатність відчувати;

3-й субтест (аналогії): здатність комбінувати, семантична гнучкість мислення; розуміння взаємозв'язків, ґрунтовність мислення, задоволення від прийняття прогнозованих рішень;

4-й субтест (узагальнення): здатність до абстрагування, утворення понять; інтелектуальна освіченість; здатність до коректного і точного висловлювання смислу думки.

Для одержання об'єктивних даних щодо обізнаності студентів зі стратегіями мовленнєвих рецепцій, інтерпретації і продукування фахового знання; тактикою смислової презентації фахового знання та рівня засвоєння ними смислової типології тексту здійснюємо письмове тестування (Додаток Є –1).

Діагностика рівня сформованості *операційного* компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю передбачає проведення тестів вербальної креативності С. Медніка (адаптація А. Вороніна) [94] (Додаток Е – 1), П. Торренса [94] та тесту «Профіль мислення» [176] (Додаток Е – 2).

Тест «Профіль мислення» використовуємо для визначення ступеня вираження креативності і символічного типу мислення майбутніх фахівців економічного профілю. У таблиці студенти відмічають свою згоду з наведеним твердженнями знаком «+» та незгоду знаком «-». Підраховується загальна сума плюсів для кожного фактора. Ступінь вираження креативності і символічного

типу мислення оцінюється за трьома рівнями: низький – 0 – 5 балів; середній – 6 – 9 балів; високий – 10 – 15 балів.

У тесті *вербальної креативності* С. Медніка (адаптація А. Вороніна) використовуються словесні тріади (трійки слів), елементи яких відносяться до взаємовіддалених асоціативних сфер. Студентам необхідно встановити асоціативний зв'язок між словами, визначивши четверте слово, яке б дало можливість утворити з ними словосполучення. Для обробки результатів необхідно зіставити відповіді студентів з наявними типовими для даної методики відповідями. Індекс оригінальності підраховується як середнє значення оригінальності усіх відповідей.

Показниками креативності згідно з *тестом П. Торренса* є: легкість (швидкість виконання завдання); гнучкість (здатність використовувати різноманітні стратегії вирішення проблем, перехід від одного аспекту проблеми до іншого); оригінальність (властивість висувати ідеї, що відрізняються від традиційних).

Студентам пропонуємо вербальні тести, які містять такі завдання:

1) «запитай і відгадай» – для визначення допитливості, здатності до прогнозування ситуації. Студенти відповідають на запитання щодо описаної ситуації чи зображення на малюнку. Допитливість полягає у кількості і якості запитань, які відображають здатність студентів вийти за межі описаної ситуації, у висуненні гіпотез щодо причин і наслідків подій;

2) «удосконалення ситуації» – студентам пропонується вийти за межі зображеної чи описаної ситуації;

3) «незвичайне використання» – на основі зображеної чи описаної професійної ситуації студенти пропонують своє бачення вирішення професійного завдання, наприклад, можливості застосування комп'ютерного моделювання в економіці;

4) «незвичайні запитання» – варіант 1-го завдання, але з більш сильним акцентом на неординарні запитання;

5) «неймовірні ситуації» – студенти уявляють себе у нестандартній професійній ситуації і шукають можливі шляхи вирішення проблеми.

Для одержання об'єктивних даних щодо рівня сформованості професійно-мовленнєвих і семасіологічних умінь і навичок студентів здійснюємо усне контрольне тестування (Додаток Є – 2).

Для діагностики рівня сформованості *аксіологічного* компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю використовуємо методику «Визначення спрямованості особистості» (Б. Бас) [94, с. 246 – 253] (Додаток Ж – 2). Ця методика призначена для виявлення спрямованості особистості: а) «на себе» (на безпосередню винагороду чи задоволення незалежно від процесу діяльності і суб'єктів цієї діяльності, агресивність щодо досягнення певного статусу, схильність до конкуренції, роздратованість, інтравертність); б) на справу, завдання і досягнення власних цілей (зацікавленість у вирішенні професійних проблем, виконання поставлених завдань як можна краще, орієнтація на ділове співробітництво, здатність відстоювати свою думку в будь-якій ситуації); в) на комунікацію, колективну діяльність і партнерський діалог (бажання підтримати партнерські стосунки з людьми, орієнтація на співпрацю, на соціальне схвалення, залежність від групи, потреба в діалозі з іншими). Текст анкети складається із 27-ми суджень, на кожне з яких можливі три варіанти відповідей (А, Б, В) згідно з трьома типами спрямованості особистості. Студенти вибирають одну відповідь, яка найбільшою мірою виражає їх думку або відповідає реальності, і ще одну, яка, навпаки, найменше відображає їх думку або ж найменше відповідає реальності, і записують їх на бланку відповідей під рубриками: «Найбільше» і «Найменше». Таким чином, для відповідей на кожне з питань використовують дві букви із трьох.

Букви, які записані на бланку, відповідають тій чи іншій спрямованості особистості, що відображено у ключі: «Я» – спрямованість на себе; «К» – на комунікацію; «С» – на справу. Для обробки результатів за методикою підраховується кількість балів за всіма 27-ми пунктами для кожного виду спрямованості окремо. Відповідь «найбільше» отримує 2 бали, «найменше» – 0, відповідь, яка залишилася невибраною, отримує 1 бал. Отримані бали підсумовуються для кожного виду спрямованості окремо. Спрямованість, яка отримує найбільшу кількість балів оцінюється як пріоритетна.

Для уточнення результатів сформованості аксіологічного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю пропонуємо здійснити самооцінювання особистісно-професійних якостей, важливих для пізнавальної діяльності студентів. Самооцінювання здійснюється за трибальною шкалою, яка застосовувалася у дисертаційному дослідженні Л. Несторової [154, с. 157]: «0» – якість відсутня; «1» – якість виражена слабо; «2» – якість яскраво виражена (Додаток Ж – 1).

Отже, результатом проведеного дослідження постало створення моделі педагогічної технології формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, візуалізація якої подана на рис. 2.1.

Експериментальну перевірку результативності впровадження педагогічної технології формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю у процесі вивчення гуманітарних дисциплін було здійснено під час виконання дослідної роботи, організацію і етапи (*мотиваційно-цільовий, навчально-проектувальний, аналітико-результативний*) проведення якої висвітлено у наступному розділі дисертації.

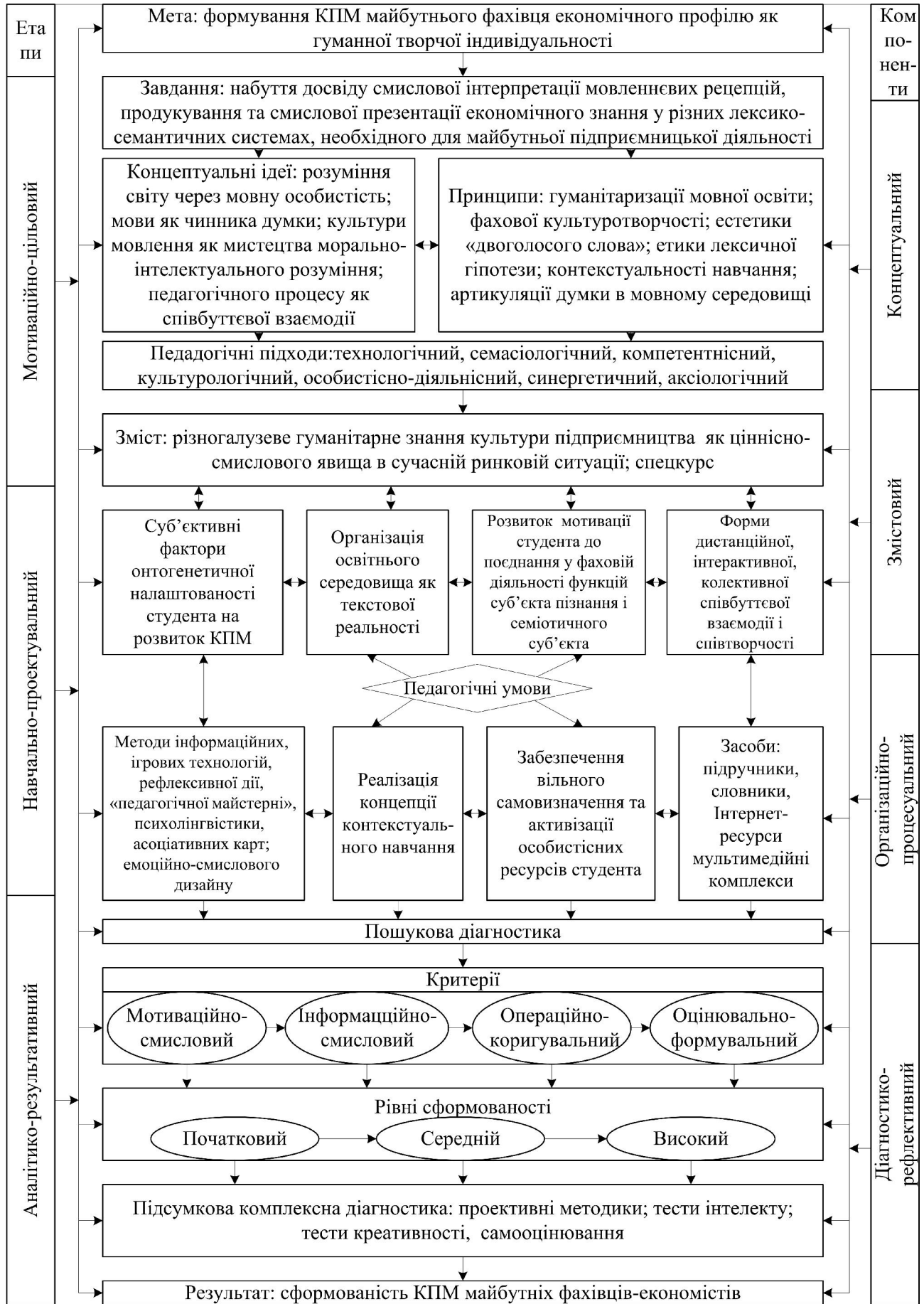

Рис.2.1. Модель педагогічної технології формування культури професійного мовлення майбутнього фахівця економічного профілю

Висновки з 2-го розділу

1. Встановлено критерії оцінювання структурних компонентів КПМ майбутніх фахівців економічного профілю: мотиваційно-смісловий, інформаційно-смісловий, операційно-коригувальний, оцінювально-формувальний. *Показниками* вираження *мотиваційно-сміслового критерію* визначено: характер смислової орієнтації студента на освоєння гуманітарно-технічної лексики представників різних підприємницьких культур; стійкість смислового ставлення студента до мовної парадигми фахового знання; сформованість наміру реалізації смислотвірних функцій рецептивного і продуктивного мовлення; *показниками інформаційно-сміслового критерію* є: глибина і обсяг засвоєння смислової типології тексту для адекватної інтерпретації фахового знання; ступінь обізнаності зі стратегіями смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій і продукування фахового знання, ступінь обізнаності з тактиками смислової презентації фахового знання; *показниками оцінювально-формувального критерію* визначено: ступінь готовності студента до реалізації розвивальної функції само- й експертної оцінки майбутнього економіста як гуманної творчої індивідуальності.

2. Виходячи з названих критеріїв, що відповідають компонентам культури професійного мовлення, та їх показників, досліджено рівні сформованості культури професійного мовлення студентів: високий, середній і початковий, які мають відмінні якісні характеристики.

Високий рівень сформованості культури професійного мовлення характеризує студента з *постдовільною* мотивацією герменевтичного освоєння нового фахового лексикону й відповідних лексико-семантичних систем на основі лінгвосеміотичного смаку і наміром смислотворчості в усіх сферах життєдіяльності; готовністю до мовленнєвої інтерпретації, продукування і презентації сутнісного смислу фахового знання за допомогою різних моделей дизайнового мислення (в ситуаціях обґрунтування нестандартних економічних рішень і нових комерційних ідей, прогнозування зони ризику в оцінюванні їх перспективності, сутнісного пояснення доцільності економічної поведінки з

погляду етики і моралі); здатністю до розвивального само- й експертного оцінювання особистісних і професійних якостей.

Середній рівень характеризує студента, який виявляє бажання освоювати сучасний галузевий лексикон і лексико-семантичні системи інших підприємницьких культур лише заради забезпечення своєї конкурентоздатності; розуміння доцільності ставлення до фахового знання як до тексту і намір смислотворчості в усіх видах фахової діяльності; семантичну гнучкість під час інтерпретації фахового знання (як перекладу, пояснення чи редукції, з вирізненням його тропологічного смислу); здатність до мовленнєвого продукування і презентації фахової інформації з частковим виходом у формат дизайну; реалізацію стимульно-мотивувальної функції самооцінки та виваженість і незворушність в оцінюванні своїх колег.

Початковий рівень характеризує студента, який демонструє бажання освоювати інтернаціональний гуманітарно-технічний лексикон галузі і лексико-семантичні системи підприємницьких культур лише заради участі у процесі комунікації; відсутність стійкого смислового ставлення до фахового знання як тексту (тобто здатність лише пасивно відтворювати теоретичні положення, норми, правила; ситуативний і часто невдалий намір реалізації смислотвірних функцій мовлення; номінальні знання смислової типології фахового знання як тексту; формально-репродуктивну ідентифікацію мовленнєвих стратегій і тактик; відсутність семантичної гнучкості і відтворення лише буквального смислу мовленнєвої рецепції; здатність до смислової презентації фахового знання лише за готовим зразком і у межах логіки аналітичної мовнокогнітивної функції; констатацію факту самовираження як гуманної творчої індивідуальності і критиканство в оцінці особистісних і професійних якостей своїх колег.

3. Теоретично обґрунтовано модель педагогічної технології формування КПМ майбутнього фахівця економічного профілю в процесі вивчення гуманітарних дисциплін. Складовими компонентами моделі визначено: *концептуальний* (ідеї взаємозв'язку мислення і мовлення, концепції мови як чинника розвитку людського духу, що виявляють суть відповідних

закономірностей і реалізуються в загальнодидактичних і специфічних принципах: фахової культуротворчості, естетики «двоголосого слова», креативності професійного мовлення, антропологізації економічної освіти, контекстуальності навчання, розвивального впливу мовного середовища; педагогічні підходи: семасіологічний, компетентнісний, культурологічний, особистісно-діяльнісний, синергетичний, аксіологічний, технологічний; *змістовий* (тематична адаптація програмного навчального змісту до предмету дослідження; впровадження авторського спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики»), *організаційно-процесуальний* (педагогічні умови формування КПМ, методи, форми, засоби реалізації кожної з умов); діагностико-рефлексивний (діагностичні методики сформованості структурних компонентів КПМ майбутніх фахівців економічного профілю).

Основні ідеї і концептуальні положення розділу знайшли своє відображення у публікаціях: [249; 250; 251; 252; 256].

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ
ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ
ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

3.1. Організація і методика проведення констатувального експерименту

Для з'ясування проблем, які виникають у процесі формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю та факторів, які впливають на цей процес, упродовж 2010-2011 рр. нами був проведений педагогічний експеримент, у якому взяло участь 309 майбутніх фахівців економічного профілю. Для проведення експерименту були задіяні студенти експериментальної (ЕГ – 155 студентів) та контрольної (КГ – 154 студенти) груп, які навчаються на 1-3-х курсах у Тернопільському національному економічному університеті (факультет комп'ютерних інформаційних технологій, факультет банківського бізнесу), Тернопільському національному політехнічному університеті імені Івана Пулюя (факультет економіки і підприємницької діяльності), Одеському національному політехнічному університеті (інститут бізнесу, економіки та інформаційних технологій), Рівненському державному гуманітарному університеті (факультет документальних комунікацій та менеджменту), Донецькому національному університеті економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (факультет маркетингу, торгівлі та митної справи), Донецькому національному університеті (економічний факультет).

Вибір діагностичних методів фіксації та оцінювання показників, які характеризують критерії рівнів сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю, здійснювався таким чином, щоб вони взаємодоповнювали один одного, уточнювали і корегували отриману інформацію. У процесі проведення дослідження використовувалися такі

діагностичні методи як: педагогічне спостереження; аналіз усного діалогічного та монологічного мовлення студентів; письмове анкетування; тестування; метод самооцінювання, а також методи математично-статистичної обробки результатів дослідження для встановлення кількісних залежностей досліджуваного феномену.

Із метою визначення рівня сформованості *мотиваційного* компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю КПМ нами використовувався такий діагностичний інструментарій (Додаток Г):

методика з'ясування установок на «процес діяльності» – «результат діяльності» (за О. Потьомкіною) [44] (Додаток Г – 3) – для визначення характеру смислової орієнтації студента на освоєння інтернаціональної гуманітарно-технічної лексики представників різних підприємницьких культур;

методика оцінювання мовленнєвих вимог; опитувальник потреби в досягненнях (за Ю. Орловим) [187] (Додаток Г – 4) – для діагностики наміру реалізації смислотвірних функцій рецептивного і продуктивного мовлення у різних сферах і ситуаціях економічної реальності;

анкетування (Додаток Г – 1) – для визначення базових смислів мотивувальних уявлень, що визначають характер смислового ставлення студента до мовної парадигми фахового знання – чинника самовираження фахівця як гуманної творчої індивідуальності.

Здійснюючи діагностику мотиваційного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю ми виходили з того, що міра реалізації сутнісних сил фахівця у процесі професійної діяльності визначається його мотиваційно-смисловою спрямованістю. Аналіз опитувань, анкетувань студентів дозволив виокремити базові смисли мотивувальних уявлень, що визначають ставлення студентів до феномену КПМ та його формування у контексті мовної парадигми знання (табл. 3.1; 3.2). Їх діагностика здійснювалося за трибальною шкалою, яка використовувалася у дисертаційному дослідженні Л. Несторової (Додаток Г – 1) [154, с. 211].

Таблиця 3.1

Базові смисли мотивувальних уявлень, що визначають ставлення студентів КГ до мовної парадигми фахового знання

№	Базові смисли мотивувальних уявлень	0		1		2	
		%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть
1	а) успішне виконання лексико-, семасіологічного завдання заради досягнення високого рейтингу	16,23	25	36,36	56	47,40	73
	б) захопленість самим процесом удосконалення професійного мовлення;	57,14	88	31,17	48	11,69	18
2	а) можливість покращення взаєморозуміння з іншими;	20,78	32	27,92	43	51,30	79
	б) орієнтація на збереження досягнутого статусу в референтній групі;	12,99	20	32,47	50	54,55	84
3	а) спосіб забезпечення діалогу між суб'єктами різних господарських культур;	12,99	20	27,27	42	59,74	92
	б) ефективна участь в організації одноосібного і корпоративного бізнесу;	17,53	27	33,77	52	48,70	75
4	а) досягнення високого престижу у майбутній професійній діяльності;	12,34	19	25,97	40	61,69	95
	б) не відставати від інших в обраній професійній сфері;	7,79	12	32,47	50	59,74	92
5	а) самовираження як культуротворчої індивідуальності;	33,12	51	53,90	83	12,99	20
	б) подолання перешкод у процесі особистісного гуманно-творчого самовираження	15,58	24	37,01	57	47,40	73

Таблиця 3.2

Базові смисли мотивувальних уявлень, що визначають ставлення студентів ЕГ до мовної парадигми фахового знання

№	Базові смисли мотивувальних уявлень	0		1		2	
		%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть
1	а) успішне виконання лексико-, семасіологічного завдання заради досягнення високого рейтингу	17,42	27	36,77	57	36,77	57

Продовження таблиці 3.2

	2	3	4	5	6	7	8
	б) захопленість самим процесом удосконалення професійного мовлення;	57,42	89	30,32	47	30,32	47
2	а) можливість покращення взаєморозуміння з іншими;	21,29	33	28,39	44	28,39	44
	б) орієнтація на збереження досягнутого статусу в референтній групі;	12,90	20	32,90	51	32,90	51
3	а) спосіб забезпечення діалогу між суб'єктами різних господарських культур;	12,26	19	27,74	43	27,74	43
	б) ефективна участь в організації одноосібного і корпоративного бізнесу;	16,13	25	34,19	53	34,19	53
4	а) досягнення високого престижу у майбутній професійній діяльності;	10,97	17	27,10	42	27,10	42
	б) не відставати від інших в обраній професійній сфері;	8,39	13	32,90	51	32,90	51
5	а) самовираження як культуротворчої індивідуальності;	33,55	52	52,90	82	52,90	82
	б) подолання перешкод у процесі особистісного гуманно-творчого самовираження	16,77	26	36,13	56	36,13	56

У нормі мотивація становлення і розвитку КПМ, як стверджує сучасна психологічна думка, має вмещувати усю палітру смислоутворювальних мотивів. Утім, як показало спостереження, виявлені мотивувальні утворення постають окремими дискурсами і класифікуються за трьома рівнями: операційним (1); дієвим (2, 3) і діяльнісним (4, 5). Причому, смислове (мета – засіб) відношення присутнє на всіх рівнях структури діяльності: на рівні операції – у формулюванні завдання як наміру, реалізація якого допоможе досягненню мети; на рівні дії, де мета опредмечує смисл, останній становить зміст рівня діяльності; на рівні діяльності – предметна оболонка мети відступає на другий план, а на перший виходить смислове ставлення, що поєднує мету і намір у єдиній структурі смислового конструкту.

Як показало опитування (табл. 3.1; 3.2), найбільш значущими мотивувальними утвореннями, що визначають ставлення студентів до феномену КПМ, майбутні фахівці економічного профілю вважають досягнення високого престижу у майбутній професійній діяльності, можливість забезпечення діалогу між суб'єктами різних господарських культур, а також вони не бажають відставати від інших в обраній професійній сфері.

Менш значущими мотивувальними утвореннями виявилися захопленість студентами самим процесом удосконалення професійного мовлення та можливість їх самовираження у сфері професійної діяльності.

Узагальнення результатів сформованості мотиваційного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю у процесі констатувального експерименту наводимо у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Характеристика сформованості мотиваційного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю на початку експериментального навчання

Кіл-ть студентів	Групи	Рівні сформованості					
		Початковий		Середній		Високий	
		%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть
154	КГ	36,36	56	52,60	81	11,04	17
155	ЕГ	36,77	57	52,90	82	10,32	16

Оцінювання рівня сформованості *когнітивного* компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю здійснювали за допомогою дослідницьких тестів інтелекту (*розуміння словесних зв'язків* за Р. Амтхауером) (Додаток Д).

Рівень обізнаності студентів зі *стратегіями смислової інтерпретації мовленнєвих реценцій і продукування фахового знання* визначався за допомогою 1-го субтесту (закінчити речення): виникнення роздумів, смисл думки, відчуття

реальності, самостійність мислення і 2-го субтесту (виключити слово): чуття мови, індуктивне мовленнєве мислення, точне висловлювання значень слова, здатність відчувати.

Засвоєння студентами смислової типології тексту для адекватної інтерпретації фахового знання було діагностовано за допомогою 3-го субтесту (аналогії): здатність комбінувати, семантична гнучкість, розуміння взаємозв'язків, ґрунтовність мислення, задоволення від розв'язання нестандартної проблеми.

Рівень *обізнаності студентів із тактикою смислової презентації фахового знання* визначався за допомогою 4-го субтесту (узагальнення): здатність до абстрагування, утворення понять, інтелектуальна освіченість, здатність до коректного і точного формулювання і висловлювання смислу думки.

Для одержання об'єктивних даних щодо рівня сформованості когнітивного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю здійснювалося оцінювання студентів експериментатором за допомогою письмового тестування (всього 9 завдань) (Додаток Є – 1).

Метою першого тестового завдання було виявити у студентів наявні знання концептосфери професійного мовлення; метою другого і третього завдань письмового тестування було виявити рівень обізнаності студентів із семантичними та функціональними особливостями їх професійного лексикону. Виконання 3-го і 4-го завдань передбачало визначення смислового значення слова професійного лексикону на основі осмисленості студентами алгоритму лексичного смислоутворення. З метою виявлення рівня осмисленості студентами алгоритму тлумачення фахової інформації їм було запропоновано на основі ключових слів здійснити письмову інтерпретацію смислової текстової інформації під час виконання 5-го завдання. Аналіз відповідей майбутніх фахівців економічного профілю у процесі констатувального експерименту показав, що більшість із них виявилися помилковими або частково помилковими у студентів як контрольної, так і експериментальної груп.

Узагальнення результатів сформованості когнітивного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю ми відобразили у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Характеристика сформованості когнітивного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю на початку експериментального навчання

№ завдання	Рівні сформованості											
	Початковий				Середній				Високий			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	%	К-ТЬ	%	К-ТЬ	%	К-ТЬ	%	К-ТЬ	%	К-ТЬ	%	К-ТЬ
1	25,97	40	25,16	39	61,04	94	61,29	95	12,99	20	13,55	21
2	26,62	41	25,81	40	61,69	95	62,58	97	11,69	18	11,61	18
3	23,38	36	23,87	37	59,09	91	59,35	92	17,53	27	16,77	26
4	22,73	35	23,87	37	59,09	91	58,06	90	18,18	28	18,06	28
5	22,08	34	21,29	33	60,39	93	60,00	93	17,53	27	18,71	29
Усього студентів	24,16	37	24,00	37	60,26	93	60,26	94	15,58	24	15,74	24

Сформованість здатності студентів до семантичної гнучкості у процесі смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій, продукування і презентації фахового знання діагностували за допомогою тесту «Профіль мислення» (Додаток Е – 2). Тест вербальної креативності С. Медніка (адаптація А. Вороніна) (Додаток Е – 1) використовували для діагностування сформованості здатності студентів до мовнокогнітивної поліфункціональності у процесі мовленнєвих рецепцій, продукування і презентації фахового знання; сформованість здатності студентів до смислового узагальнення визначали за допомогою тесту П. Торренса [94].

Метою усного контрольного тестування студентів (Додаток Є – 2) було оцінювання їх професійно-мовленнєвих і семасіологічних умінь і навичок, а саме: доречного використання лексичних одиниць фахового лексикону відповідно до умов і ситуації спілкування; побудови висловлювань для

передачі смислу своєї думки під час обговорення і розв'язання професійних проблем у реальних чи змодельованих ситуаціях професійної діяльності; пошуку смислової інформації у процесі читання та опрацювання фахової інформації з різних джерел.

Аналіз результатів проведеного тестування свідчить, що лише 16,88% (26 осіб) майбутніх фахівців економічного профілю КГ та 15,48% (24 особи) ЕГ можуть чітко і зрозуміло висловити й аргументувати свої думки у ситуації професійно-змодельованої реальності; 16,23% (25 осіб) із них у КГ та 15,48% (24 особи) ЕГ успішно справилися із обговоренням дискусійного питання загальнонаукового та професійно зорієнтованого характеру. Уміння перекладати іншомовні фахові тексти, аналітично їх опрацьовувати та ефективно проводити пошук смислової фахової інформації виявило 16,23% (25 осіб) опитаних КГ та 16,13% (25 осіб) ЕГ. Успішно з підготовкою аналітичної доповіді справилася 9,09% (14 осіб) майбутніх фахівців економічного профілю КГ та 8,39% (13 осіб) ЕГ.

Узагальнення результатів сформованості операційного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю відображено в таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Характеристика сформованості операційного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю на початку експериментального навчання

№ завдання	Рівні сформованості											
	Початковий				Середній				Високий			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть
1	24,68	38	25,16	39	58,44	90	59,35	92	16,88	26	15,48	24
2	25,97	40	26,45	41	57,79	89	58,06	90	16,23	25	15,48	24
3	24,68	38	25,81	40	59,09	91	58,06	90	16,23	25	16,13	25
4	31,17	48	31,61	49	59,74	92	60,00	93	9,09	14	8,39	13
Усього студентів	26,62	41	27,26	42	58,77	91	58,87	91	14,61	23	13,87	22

Сформованість аксіологічного компонента КПМ залежить від ціннісно-сміслової позиції фахівця економічного профілю як гуманної творчої індивідуальності. Виходячи із завдань дослідження, нам необхідно було визначити пріоритетну спрямованість особистості майбутнього фахівця економічного профілю. Для цього ми використовували методику «Визначення спрямованості особистості» (Б. Бас) [94, с. 246 – 253] (Додаток Ж – 2).

Дані тестування наведені в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Діагностика пріоритетної орієнтації студентів

№	Спрямованість фахівця економічного профілю	КГ		ЕГ	
		%	кіль-ть	%	кіль-ть
1	Орієнтація «на себе»	29,87	46	29,03	45
2	Орієнтація на завдання	58,44	90	58,71	91
3	Орієнтація на комунікацію, колективну діяльність і партнерський діалог	11,69	18	12,26	19

Крім того, для уточнення результатів сформованості аксіологічного компонента, отриманих після застосування методики «Визначення спрямованості особистості», студентам було запропоновано здійснити самооцінювання особистісно-професійних якостей, важливих для професійної пізнавальної діяльності, за трибальною шкалою (Додаток Ж – 1). Дані, які ми отримали у результаті діагностування, наводимо у таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Самооцінювання особистісно-професійних якостей майбутніх фахівців економічного профілю

№	Особистісно-професійні якості	КГ						ЕГ					
		0		1		2		0		1		2	
		%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть
1	Лексиконоаналітична допитувальність	9,1	14	66,9	103	24	37	8,4	13	64,5	100	27,1	42

Продовження таблиці 3.7

	Особистісно-професійні якості	0		1		2		0		1		2	
		%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть
2	Гуманітарна ерудованість	16,9	26	64,9	100	18,2	28	16,8	26	63,2	98	20	31
3	Семіологічна комунікабельність	13	20	60,4	93	26,6	41	13,5	21	62	96	24,5	38
4	Мовленнєво-стратегічна креативність	29,9	46	58,4	90	11,7	18	27,1	42	59,4	92	13,5	21
5	Ділова етичність	39	60	51,9	80	9,1	14	39,4	61	51,6	80	9	14
6	Толерантність	29,2	45	61,7	95	9,1	14	27,7	43	63,9	99	8,4	13
7	Лінгвoseміотичний смак	27,3	42	62,3	96	10,4	16	26,4	41	62,6	97	11	17
	Усього студентів	23,5	36	60,9	94	15,6	24	22,8	35	61	95	16,2	25

Як бачимо, з-поміж найбільш розвинутих у себе якостей студенти виокремили такі як: лексиконо-аналітична допитувальність, гуманітарна ерудованість та комунікабельність. Лінгвoseміотичний смак і толерантність знаходяться в кінці списку і потребують подальшого розвитку.

Узагальнену характеристику сформованості аксіологічного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю наводимо у таблиці 3.8.

Таблиця 3.8

Характеристика сформованості аксіологічного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю на початку експериментального навчання

Рівні сформованості	Кіл-сть студентів			
	КГ		ЕГ	
	%	к-сть	%	к-сть
Початковий	26,68	41	25,9	40
Середній	59,68	92	59,87	92
Високий	13,64	21	14,23	23

Проведений аналіз сформованості аксіологічного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю свідчить про недостатньо творче ставлення студентів до професійної пізнавальної діяльності, а також про їх низьку готовність до адекватної самооцінки свого власного рівня володіння КПМ як чинника творення культурних смислів професійної реальності.

Узагальнення результатів сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю до початку формуального експерименту ми відобразили в таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Сформованість КПМ майбутніх фахівців економічного профілю до початку формуального експерименту

К-сть студентів	Групи	Рівні сформованості КПМ					
		Початковий		Середній		Високий	
		%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть
154	КГ	28,26	44	57,84	89	13,72	21
155	ЕГ	28,39	44	58,06	90	13,55	21

Для визначення залежності сформованості компонентів КПМ майбутніх фахівців економічного профілю ми використовували коефіцієнт кореляції (R),

який має значення $0 \leq R \leq 1$ [55, с. 232]. Він дорівнює 1, якщо між величинами x та y існує жорстка прямопропорційна залежність і 0, якщо така залежність відсутня. Це означає, що існуюча залежність стає більш стійкою при наближенні R до 1 [55, с.232].

Для виконання поставленого завдання необхідно формалізувати оцінку рівня сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю. Тому запропоновано таку шкалу оцінювання рівня сформованості компонентів КПМ, в основу якої покладено інтенсивність прояву відповідної ознаки:

- 0 – ознаки не виявлено;
- 1 – слабкий прояв ознаки;
- 2 – достатній прояв ознаки;
- 3 – чіткий прояв ознаки.

Розрахунок кількісного значення окремого показника рівня сформованості КПМ здійснюється за формулою:

$$K_s = \frac{\sum_{i=1}^n K_{\text{exp}_i} + K_{sc}}{n + 1},$$

де K_s – кількісне значення окремого показника рівня сформованості КПМ;

K_{exp_i} – кількісне значення оцінки КПМ майбутнього фахівця економічного профілю i -м експертом;

K_{sc} – кількісне значення самооцінки КПМ майбутнього фахівця економічного профілю;

i – номер i -го експерта;

n – загальна кількість експертів

Експертами виступали викладачі гуманітарних дисциплін.

На основі отриманих результатів окремих показників сформованості КПМ вираховується кількісне значення показника загального рівня сформованості КПМ за формулою:

$$K_g = \frac{\sum_{j=1}^m K_{s_j}}{m},$$

де: K_g – кількісне значення показника загального рівня сформованості КПМ;

m – кількість окремих показників рівня сформованості КПМ;

j – номер j -го окремого показника рівня сформованості.

Кількісні межі визначення рівнів сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю становлять:

Таблиця 3.10

№	Рівні сформованості КПМ	Кількісні межі визначення рівня
1	Високий	$2,5 < K_g \leq 3$
2	Середній	$1,5 < K_g \leq 2,5$
3	Початковий	$0,5 < K_g \leq 1,5$

Результати проведеного дослідження оцінки сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю за кількісними показниками до експериментального навчання наводимо у таблиці 3.11.

Таблиця 3.11

Кількісні значення показників сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю до експериментального навчання

№	Показник сформованості КПМ	Кількісні значення окремих показників	
		КГ	ЕГ
	<i>Мотиваційний компонент</i>		
1	Характер смислової орієнтації студента на освоєння інтернаціональної гуманітарно-технічної лексики представників різних підприємницьких культур	1.3	1.3
2	Сформованість наміру реалізації смислотвірних функцій рецептивного і продуктивного мовлення	1.5	1.6
3	Стійкість смислового ставлення студента до мовної парадигми фахового знання	1.4	1.4
	<i>Когнітивний компонент</i>		
4	Ступінь обізнаності зі стратегіями смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій і продукування фахового знання	2.1	2.2
5	Глибина і обсяг засвоєння смислової типології тексту для адекватної інтерпретації фахового знання	1.9	2.0
6	Ступінь обізнаності з тактиками смислової презентації фахового знання	1.5	1.4

Продовження таблиці 3.11

	<i>Показник сформованості КПМ</i>	КГ	ЕГ
	<i>Операційний компонент</i>		
7	Сформованість здатності до смислового узагальнення у процесі смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій фахового знання	1.5	1.4
8	Сформованість здатності до семантичної гнучкості у процесі мовленнєвого продукування і презентації фахового знання;	1.6	1.7
9	Сформованість здатності до мовнокогнітивної поліфункціональності у процесі смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій фахового знання	1.4	1.4
	<i>Аксіологічний компонент</i>		
10	Ступінь готовності до адекватної самооцінки майбутнього економіста як гуманної творчої індивідуальності	1.3	1.4
11	Ступінь готовності до експертної оцінки майбутнього економіста як гуманної творчої індивідуальності	1.2	1.2
	<i>Загальний рівень сформованості КПМ</i>	1.5	1.5

Значення R обчислюється за формулою [52, с. 258]:

$$R = \frac{\text{cov}(x, y)}{\sigma_x \sigma_y} = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2}},$$

де $\text{cov}(x, y)$ – коефіцієнт коваріації між x та y , σ_x – середнє квадратичне відхилення змінної x , σ_y – середнє квадратичне відхилення змінної y , \bar{x} – середньоарифметичне значення змінної x , \bar{y} – середньоарифметичне значення змінної y .

Проведений кореляційний аналіз дозволив встановити зв'язки між компонентами КПМ майбутніх фахівців економічного профілю (табл. 3.12) (для обчислення коефіцієнтів кореляції ми скористалися пакетом статистичної обробки даних «Аналіз даних» в EXCEL).

Таблиця. 3.12

Коефіцієнти кореляційного зв'язку компонентів КПМ майбутніх фахівців економічного профілю

Компоненти КПМ	Компоненти КПМ			
	Мотиваційний	Когнітивний	Операційний	Аксіологічний
Мотиваційний	1	0,61	0,55	0,66
Когнітивний	0,61	1	0,60	0,47
Операційний	0,55	0,60	1	0,42
Аксіологічний	0,66	0,47	0,42	1

Результати кореляційного аналізу свідчать про істотну взаємозалежність усіх структурних компонентів КПМ майбутніх фахівців економічного профілю. Найбільше це стосується взаємозв'язку мотиваційного та аксіологічного (0,66), а також мотиваційного та когнітивного (0,61) компонентів КПМ майбутніх фахівців економічного профілю.

Для встановлення можливих відхилень показника сформованості від його середнього значення під час педагогічного експерименту обчислювали дисперсію (σ^2) щодо рівнів сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю. Дисперсія обчислюється за формулою [52, с. 206]:

$$\sigma^2 = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}},$$

де: x_i – i -те значення рівня сформованості компонентів;

\bar{x} – середньоарифметичне значення рівня сформованості компонентів;

n – кількість студентів, що підлягали досліджуванню рівня сформованості компонентів КПМ.

Для обчислення середньоарифметичних значень та дисперсій ми скористалися пакетом статистичної обробки даних «Аналіз даних» в EXCEL.

Отримали значення:

для мотиваційного компонента – $\bar{x}=1,42$, $\sigma^2=0,0034$, $\sigma =0,06$;

для когнітивного компонента – $\bar{x}=1,80$, $\sigma^2=0,0166$, $\sigma =0,13$;

для операційного компонента – $\bar{x}=1,57$, $\sigma^2=0,0051$, $\sigma=0,07$;

для аксіологічного компонента – $\bar{x}=1,49$, $\sigma^2=0,0036$, $\sigma=0,06$.

Обчислили коефіцієнти варіації за формулою:

$$V = \frac{\sigma}{\bar{x}} \cdot 100\%.$$

Вони будуть становити для вище наведених компонентів: $V_1=4,23\%$, $V_2=7,22\%$, $V_3=4,46\%$, $V_4=4,03\%$. Оскільки коефіцієнти варіації є набагато меншими від 30%, то це свідчить про однорідність вибіркового даних, тобто про незначне відхилення в кількісних значеннях показників сформованості КПМ.

Наступним етапом нашої роботи постало завдання проведення формувального експерименту.

3.2. Реалізація педагогічної технології формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю в процесі вивчення гуманітарних дисциплін

Експериментальну перевірку ефективності педагогічної технології формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю в процесі вивчення гуманітарних дисциплін було здійснено під час проведення формувального експерименту, який проходив у три етапи (*мотиваційно-цільовий, навчально-проектувальний, аналітико-результативний*).

На першому *мотиваційно-цільовому етапі* (2009 р.) впровадження педагогічної технології формування КПМ здійснювалось інформування викладачів гуманітарних дисциплін вищих навчальних закладів, залучених до проведення експериментального дослідження, про сутність концепції контекстного навчання та шляхів її реалізації з метою формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю. Після цього розпочалось впровадження експериментальної програми дослідження, зокрема процес

формування *мотиваційного* компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю. Він здійснювався під час практичних та семінарських занять, а також проведення навчальних конференцій та самостійної роботи студентів у процесі вивчення таких гуманітарних дисциплін, як: «Іноземна мова», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Психологія та педагогіка», «Історія української культури» та спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики», зокрема у процесі ознайомлення студентів з темами: «Культура професійного мовлення і підприємницька культура», «Слово в лексиконі людини», «Породження і сприйняття мовлення як основа комунікації», «Культура професійного мовлення як чинник самовираження ЕК-фахівця».

Організація практичних занять із метою формування мотиваційного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю проводилася таким чином, щоб створити відповідну мотиваційну основу для гуманітарного пізнання, розвинути мовленнєву ініціативу студентів, бажання у з'ясуванні сутнісного змісту фахової інформації у процесі пізнання та під час обміну і трансляції фахового знання у різноманітних професійних ситуаціях і ролі культури професійного мовлення у цих процесах. Тобто, студентів було спрямовано на освоєння гуманітарно-технічної лексики представників різних підприємницьких культур, реалізацію стратегій мовленнєвих рецепцій, інтерпретації і продукування фахового знання у різноманітних ситуаціях економічної реальності та розвиток їх смислового ставлення до фахового знання з метою самовираження як гуманної творчої індивідуальності. Для цього до змісту дисциплін гуманітарного циклу було включено усю значущу інформацію про мову як засіб пізнання і творення ціннісних смислів професійної реальності та її вплив на розвиток культуротворчої індивідуальності майбутнього економіста.

Зокрема, під час вивчення курсу «Психології і педагогіки» опрацьовувалися такі теми: «Психолого-педагогічні умови формування особистості», «Соціокультурне середовище формування особистості», «Психологія «Я» концепції та механізми психологічного захисту»,

«Особистість і діяльність». Студенти знайомилися з основними положеннями теорії прийняття рішень, технологією формування економічних знань і переконань у процесі мовленнєвої діяльності, з алгоритмом і психологічними механізмами реалізації основних функцій підприємницької діяльності.

Вивчення «Історії української культури» передбачало формування готовності студентів до аргументованого смислового пояснення і конструктивного оцінювання пропонованих моделей впровадження кращих національних традицій гуманної підприємницької діяльності, вираженої культуротворчої поведінки в умовах ринку під час опрацювання таких тем, як: «Культура як знаково-семіотична система у її генезі», «Модернізаційні та постмодернізаційні процеси в сучасній українській культурі», «Культура спілкування й етикет».

Формування *мотиваційного компонента* КПМ майбутніх фахівців економічного профілю здійснювалося з використанням інноваційної методики «педагогічної майстерні», методу емоційно-смислового дизайну (за І.Шехтером) [246], який, у свою чергу, передбачав використання таких інтерактивних методів навчання як дискусій та ділових ігор.

Використання «педагогічної майстерні» було спрямовано на введення студентів у процес творчого пізнання, розвиток їх інтересу до цього процесу, автономності творчості і самостійності, усвідомлення так званого «знання про незнання», що передбачало розвиток мотивації студента до оволодіння смислами професійної реальності і гуманітарним знанням як способом самовираження фахівця – семіотичного суб'єкта і представника певної культурової реальності.

У «педагогічній майстерні» з формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю ми дотримувалися певних вимог щодо постановки завдань студентам, а саме: завдання, які пропонувалися для опрацювання, були не надто складні й базувалися на уже існуючих формах індивідуального мовленнєвого та економічного досвіду студентів для того, щоб вони могли справитися з їх виконанням; завдання передбачали декілька варіантів

відповідей, що усувало страх перед їх виконанням; завдання досить часто були парадоксальними, що створювало інтригу, викликало інтерес до їх розв'язання.

Алгоритм «педагогічної майстерні», відповідно до змістового матеріалу заняття, рівня підготовленості групи тощо, передбачав ускладнення чи спрощення завдань. Першим етапом організації «педагогічної майстерні» постав так званий «індуктор» – початок, який виступав мотиватором творчої пізнавальної діяльності кожного студента. Як індуктор ми використовували слова професійного лексикону та тексти фахової тематики.

Наводимо приклад завдань-індукторів для визначення смислового значення лексичних одиниць професійного мовлення (об'єктів пізнання):

- підбір слів-асоціацій;
- утворення словосполучень із заданими словами;
- інтерпретація фахового тексту.

Другий етап «педагогічної майстерні» передбачав роботу зі змістовим матеріалом, організацію рефлексивної дії студента. Так, виявляючи свої асоціації, студенти визначали смислове значення лексичних одиниць професійного мовлення і приходили до розуміння, що, крім значення слова, яке є незмінним, смисл слова є індивідуальним і залежить від їх особистого досвіду пізнання, конкретних умов і ситуації мовлення. Утворення словосполучень із заданими словами спонукало студентів до розширення, уточнення своїх знань щодо розуміння смислу певних слів чи понять економічної реальності. Метою здійснення інтерпретації фахового тексту було спонукати студентів до адекватного розуміння і трансляції смислової фахової інформації як необхідної умови творчого самовираження у професійній діяльності.

На третьому етапі відбувалося співвіднесення результатів пізнавальної діяльності студентів із діяльністю інших студентів тобто етап *соціалізації*. Четвертий етап характеризувався новим баченням розв'язання завдання. На цьому етапі обговорювались результати евристичної діяльності студентів у формі дискурсивної бесіди. Під час цієї бесіди і визначався сутнісний смисл пропонованої низки лексичних одиниць. На завершення каузально-атрибутивного осмислення здійснювалась аргументація способів

індивідуальних досягнень і реалізації намірів. Студенти мали можливість повному оцінити свій власний індивідуальний досвід та осмислити здобуту в процесі творчого пошуку нову інформацію.

Паралельно із використанням «педагогічної майстерні» формування мотиваційного компонента КПМ здійснювалося за допомогою *методу емоційно-сміслового дизайну* (за І. Шехтером) [246]. Представлення нових лексичних одиниць фахового лексикону з використанням цього методу здійснювалося не у формі окремих слів, а у формі текстових висловлювань фахового знання на рівні смислу, який і забезпечував можливість слухання і розуміння їх студентами.

Використання методу емоційно-сміслового дизайну з метою формування *мотиваційного, а також і когнітивного* компонентів КПМ майбутніх фахівців економічного профілю передбачало проведення роботи у три етапи: 1) створення на заняттях навчальних комунікативних ситуацій з метою розвитку мовленнєвої ініціативи студентів та усвідомлення ними значення КПМ для творчого самовираження у професійній діяльності; 2) участь майбутніх фахівців економічного профілю у рольових іграх, що забезпечувало породження і розвиток вільних, імпровізованих висловлювань «від себе», спонукало до осмислення семантичного простору гуманітарно-технічної лексики; 3) участь студентів у дискусіях, здійснення ними аналізу прочитаної фахової літератури з метою реалізації мовленнєвих стратегій сприймання, інтерпретації та продукування фахового знання у різних сферах економічної діяльності.

Оскільки в реальному процесі спілкування комунікативні ситуації виникають, як правило, самі собою, то в навчальному процесі їх кількість, звичайно, обмежена. Спеціально-змодельовані комунікативні ситуації на заняттях потребували певної деталізації зовнішніх обставин та умов, у яких реалізувалося професійне мовлення майбутніх фахівців економічного профілю, наявності вербального стимулу, визначення ролей та стосунків партнерів спілкування, тобто необхідно було враховувати хто, кому, що і для чого повідомляє [145, с. 148]. Навчальні комунікативні ситуації створювалися за допомогою вербальних та паралінгвальних засобів і мали на меті не вирішення

навчальних завдань – згадати слово чи побудувати фразу, а практичних – зробити щось, користуючись для цього мовою.

Наводимо приклади завдань:

здійснити презентацію фірми, що передбачало обізнаність студентів з тактикою смислової презентації фахового знання;

обґрунтувати свої переваги щодо можливості зайняти певну посаду на основі обізнаності майбутніх фахівців економічного профілю з мовленнєвими стратегіями продукування фахового знання;

відповісти на лист-претензію, що передбачало теоретичне засвоєння студентами стратегій мовленнєвих рецепцій та інтерпретації фахового знання.

Створені навчальні комунікативні ситуації стимулювали мотивацію пізнавальної діяльності студентів, викликали інтерес до участі у професійній комунікативній взаємодії, бажання якнайкраще виконати поставлене завдання. Саме у таких ситуаціях відбувалася «актуалізація» слів професійного лексикону майбутніх фахівців економічного профілю і вибудова ними власних семіотичних систем спілкування на основі створення індивідуального стилю, характеру мовлення, використання паралінгвальних засобів спілкування.

Ефективному розвитку *мотиваційного компонента* КПМ майбутніх фахівців економічного профілю сприяло використання у навчально-виховному процесі рольових та професійно зорієнтованих ділових ігор. Вони відповідали певним психологічним та педагогічним вимогам, а саме: мали особистісний смисл і значення для кожного з учасників, ґрунтувалися на індивідуальному пізнавальному досвіді, уже здобутому студентами; учасники були психологічно та інтелектуально готові до участі у грі. Студентам пропонувалося змодельовати середовище, наближене до професійного (фірми, біржі з працевлаштування, інститути дослідження ринку тощо), взяти участь у вирішенні фінансових проблем, здійснити маркетингове дослідження ринку, обговорити умови підписання контракту тощо. Адже, якщо формування навичок і вмінь здійснюється в умовах, які відрізняються від тих, де їх потрібно буде застосовувати, немає гарантії, що вони «запрацюють». Саме тому, кожне із поставлених студентам завдань було спрямовано як на розвиток їх мотиваційної сфери, так і на активізацію особистісних ресурсів.

Метою другого, *навчально-проектувального етапу* реалізації педагогічної технології формування КПМ постало оволодіння студентами стратегіями смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій і продукування багатоаспектності і поліфункціональності фахового знання; засвоєння смислової типології тексту для адекватної інтерпретації фахового знання і тактики його смислової презентації; формування семасіологічних умінь, необхідних для ефективного розв'язання проблем професійної сфери діяльності. Виконання означених завдань передбачало ознайомлення студентів із основним словниковим фондом їх професійного мовлення та сучасним лексиконом фахівця економічного профілю, осмислення ними алгоритмів лексичного смислоутворення і тлумачення фахового знання як тексту культури.

На цьому етапі перевірялась результативність концепції контекстного навчання. Означена концепція передбачала інтеграцію змісту гуманітарних і фахових дисциплін та його розширення розробленим авторським спецкурсом «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики». Спецкурс складається з таких частин:

1. Опис спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики».
2. Мета й завдання вивчення спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики».
3. Програма спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики».
4. Структура залікового кредиту спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики».
5. Методи навчання.
6. Методи оцінювання.
7. Перелік наочних матеріалів та методичних вказівок.
8. Література.

Спецкурс викладається упродовж одного семестру. Загальна кількість навчальних годин – 52: у тому числі лекційних – 14 годин, практичних – 22 години, самостійної роботи – 16 годин. Після завершення вивчення спецкурсу передбачено залік як форму контролю якості засвоєння знань студентами.

Кількість годин розподілено за такими модулями:

1. Основи культури професійного мовлення.
2. Особливості професійного мовлення ЕК-фахівців.
3. Культура професійного мовлення ЕК-фахівця.

У спецкурсі враховано використання різних форм навчальної роботи: лекція, практичне заняття, самостійна робота. Навчальний матеріал розподілено відповідно до цих форм.

Лекційні заняття розробленого нами спецкурсу передбачали включення навчальної інформації, спрямованої на усвідомлення студентами сутності понять «культура професійного мовлення» та «підприємницька (економічна) культура», осмислення ними ролі мови у процесі фахового пізнання та самовираження у професійній діяльності; а також теоретичних положень психології і психолінгвістики для ознайомлення студентів з основними процесами та механізмами мовленнєвої діяльності. Означений обсяг інформації дозволив створити відповідну базу для формування когнітивного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю.

Метою практичних занять спецкурсу було оволодіння студентами стратегіями мовленнєвих рецепцій, інтерпретації і продукування фахового знання, тактикою смислової презентації фахового знання; розвиток їх здатності до семантичної гнучкості, смислової поліваріативності; формування готовності до сприйняття і продукування багатоаспектності фахового знання у створених професійно зорієнтованих комунікативних ситуаціях.

Крім того, завданням спецкурсу було мотивувати спрямованість студента на самореалізацію як гуманної творчої індивідуальності, спонукати його до ціннісного осмислення фахової лексики в умовах взаємодії різних підприємницьких культур, виховувати лінгвосеміотичний смак.

Самостійна робота студентів включала виконання таких видів навчально-пізнавальної діяльності, як: опрацювання основної та додаткової літератури з теми, що вивчалася; створення власних текстів на професійну тематику з використанням різних джерел; підготовка публічних виступів (аналітичної доповіді), презентації; переклад іншомовних фахових текстів та їх аналітичне

опрацювання; визначення сутнісного змісту прочитаної інформації фахового тексту. Заняття, відведені на самостійну роботу, були спрямовані на поглиблення й закріплення системи економічних знань у контексті мовної парадигми.

Отже, реалізація *навчально-проектувального етапу* педагогічної технології формування КПМ відбувалася під час вивчення філологічних дисциплін, «Філософії», «Психології та педагогіки» та спеціальних тем, передбачених програмою спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики», а саме: «Структура професійного мовлення», «Семантико-структурні та функціональні особливості професійного лексикону ЕК-фахівців», «Комунікативно-стилістичні аспекти жаргоновживання». Вивченню та усвідомленню підлягали поняття: «термін», «професіоналізм», «жаргон». Це передбачало безперервне та якісне збагачення професійного лексикону сучасного фахівця економічного профілю, ознайомлення із семантичними та функціональними особливостями цього лексикону. Студентів було залучено до виконання та розробки творчих завдань і застосування ціннісно-осмисленого фахового знання під час виконання інтелектуальних функцій підприємницької діяльності.

На цьому етапі здійснювалась корекція сформованих способів та дій пізнавальної мовленнєвої діяльності студентів, формування ціннісних орієнтацій, готовності до розсудливо-конструктивної експертної оцінки і самооцінки майбутнього фахівця економічного профілю як культуротворчої індивідуальності.

Оволодіння студентами стратегіями мовленнєвих рецепцій, інтерпретації і продукування фахового знання, тактикою смислової презентації фахового знання, осмислення ними механізмів лексичного смислоутворення та тлумачення фахової інформації відбувалося під час вивчення «Іноземної мови» та «Української мови (за професійним спілкуванням)» у процесі проведення глобального, детального і критичного аудіювання, здійснення смислової обробки фахових текстів.

Вивчення курсу «Психології та педагогіки», зокрема опрацювання таких тем, як: «Міжособистісні стосунки. Спілкування», «Соціально-психологічна

структура особистості» дало можливість студентам усвідомити психологічну природу та гуманістичну спрямованість спілкування; характерні особливості економічної свідомості та економічного мислення, а саме: індивідуальність (будь-яке рішення пов'язано з мотиваційно-ціннісними особливостями людей); раціональність (дії людини визначаються попередньо оціненими недоліками і перевагами); загальність (функціонування механізмів економічного способу мислення визначається суспільними відносинами) [133, с. 176].

Поставлені завдання реалізувалися під час проведення лекційних, практичних занять та самостійної роботи студентів, а також *ігрового тренінгу*, що сприяло створенню освітнього середовища як текстової реальності.

Формування когнітивного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю здійснювалося з використанням інноваційних методів та технологій роботи з текстом, зокрема: *PKMЧП* (розвиток критичного мислення засобами читання і письма) [216], *INSERT* (самоактивізаційна системна розмітка для ефективного читання і осмислення) [279], «SQ3R» – (огляд – запитання – читання – повторення – висновок – резюме) [276], а також *дискусії*.

Під час проведення заняття у формі дискусії відбувалося засвоєння студентами *стратегій мовленнєвих реценцій, інтерпретації і продукування фахового знання*. Майбутні фахівці економічного профілю проводили дискусії з проблем загальнонаукового та професійно зорієнтованого характеру. Використовуючи словниковий фонд професійного мовлення, у тому числі ідіоматичні словосполучення та фразеологічні одиниці, вони намагалися зрозуміти смисл переданої їм інформації, адекватно її інтерпретувати та висловити свої думки, у результаті чого відбувався не лише обмін професійно важливою смисловою інформацією, а й активізація слів фахового лексикону.

У великій мірі ефективність дискусії визначалася вибором теми для обговорення. Дискусійне розв'язання професійної проблеми проходило більш результативно й активно, якщо студенти володіли достатнім обсягом фахових знань про предмет обговорення, тобто тема уже вивчалася у процесі фахової підготовки. Наприклад, тема «Internet-технології та їх застосування» є однією зі змістових тем профільної дисципліни «Основи комп'ютерних систем і

мереж», отже студенти володіли достатнім обсягом смислової інформації з цього питання, а також і фаховою лексикою рідної мови, оскільки вивчення означеної теми передувало її розгляду на занятті з іноземної мови. Студенти обговорювали вплив та наслідки застосування Інтернет-технологій на суспільство, визначали, які з них вони вважають позитивними, а які негативними і чому, обмінювалися власним досвідом користування мережею Інтернет.

У процесі ведення дискусії відбувалося практичне оволодіння стратегіями мовленнєвих рецепцій, інтерпретації і продукування фахового знання – студенти вчилися висловлювати свої судження, оцінювати пропозиції опонента, аргументувати своє бачення розв’язання професійної проблеми на основі обізнаності з механізмами поетапної реалізації мовленнєвих стратегій як чинників сутнісного пізнання і творення моделі індивідуального економічного досвіду.

З метою оволодіння студентами *тактикою смислової презентації фахового знання* ми проводили заняття у формі ігрового тренінгу.

Основні правила роботи з фаховим текстом під час тренінгу:

- формування експертних груп, які склалися з двох-чотирьох експертів-студентів;
- виконання групою і експертами тотожного завдання – аналіз фахового тексту;
- обговорення експертами стратегії і тактики поведінки на семінарі (хто і в якій послідовності ставить запитання, коментує відповіді);
- можливість для всіх, у тому числі і для викладача (головний експерт), ставити запитання, які спрямовували роботу;
- пояснення експертами матеріалу зі своєї теми, формулювання запитань групі щодо конкретного тексту чи теми;
- підведення експертами попередніх підсумків щодо проблеми, яка розглядалася.

Семінар завершувався підведенням кінцевих підсумків роботи: група оцінювала роботу експертів, експерти – групи. Студенти здійснювали презентацію опрацьованої фахової інформації, готували аналітичні звіти на

окремих листах формату А4. Кожен лист містив такі рубрики: назва теми – основні поняття, терміни, нові лексичні одиниці; питання до тексту; коментарі до тексту; можливі асоціації та аналогії, пов'язані з темою, яка вивчається. Заняття з тренінгу допомагали студентам засвоїти особливості парної і групової форм роботи, оволодіти риторикою мовлення, варіативними способами комунікативного реагування у різноманітних ситуаціях професійної реальності з представниками різних типів господарської культури.

Спостереження за виступами студентів на заняттях, науково-практичних конференціях показало, що найчастіше у них виникають труднощі у процесі трансформації власно створеного письмового тексту в усне мовлення для висловлювання смислу своєї думки, тобто необхідно було провести роботу над удосконаленням умінь і навичок презентації фахового знання у формі монологу. Означене завдання виконувалося у процесі вивчення філологічних дисциплін та відповідної теми спецкурсу: «Культура професійного монологічного мовлення».

Студенти склали професійні тексти та документи (резюме, скарга, анотація, рекомендація, діловий лист), готували публічні виступи. На лекційних та практичних заняттях розглядалися питання щодо підготовки промови та її структури (вибір теми, визначення ідеї, мети; пошук смислової інформації; структурування матеріалу; написання промови; техніка мовлення; полеміка, відповіді на запитання; аналіз власних успіхів і невдач). Для того, щоб студенти змогли послідовно, логічно і точно висловити смисл своєї думки, їм було запропоновано під час виконання цього завдання фіксувати на папері усі етапи підготовчої роботи: задум, концепцію, створення тексту. На виконавчому етапі важливою була імпровізація, оскільки прочитаний без імпровізації текст не стане промовою, а буде просто читанням, а імпровізація є вдалою тільки за наявності попередньої підготовки.

З метою засвоєння студентами *смислової типології* тексту для адекватної інтерпретації фахового знання ми використовували особистісно-зорієнтовану технологію *РКМЧП (розвиток критичного мислення засобами читання і письма)* [216], яка ґрунтується на закономірностях мисленнєвої діяльності людини. В основі цієї технології знаходиться дидактична закономірність –

«виклик – осмислення – рефлексія». Передусім, виконання поставленого завдання передбачало обізнаність студентів із алгоритмом осмислення фахового знання (виокремлення у мовленнєвих рецепціях основних ідей, ключових слів; редукування змісту мовленнєвої рецепції до стислих структур; визначення у кожній структурі сутнісного смислу; відстеження смислової логічної послідовності текстових ідей; вибудова єдиного смислу; верифікація його на достовірність).

На етапі виклику (evocation) ми ставили завдання актуалізувати професійні знання студентів, узагальнити лексичні знання, викликати інтерес до подальшого розширення фахового лексикону. На цьому етапі студенти намагалися цілеспрямовано висловити свою думку, однак усвідомлювали недостатній рівень своїх лексичних знань, що і призводило до низки труднощів під час передачі смислу думки. На етапі осмислення (realization of meaning) здійснювалася основна робота студентів із текстом – оволодіння невідомим раніше змістом та його осмислення на основі набутих лексичних знань, співвіднесення з існуючим фондом знань, відстеження процесу пізнання і власного розуміння, здійснювався критичний і порівняльний аналіз інформації та її синтез. Третій етап – рефлексія (reflection) передбачав систематизацію нової смислової інформації, інтелектуально-емоційне та ціннісне її осмислення і представлення, а також уведення до професійного лексикону майбутніх фахівців економічного профілю нових слів.

З метою розвитку здатності студентів до адекватної інтерпретації фахового знання ми використовували метод роботи з текстом *INSERT (Interactive Noting System Effective Reading and Thinking)* [279], який традиційно застосовується для читання інформаційних текстів і розшифровується як *самоактивізаційна системна розмітка для ефективного читання і осмислення*. Студенти читали і перекладали іншомовні фахові тексти, здійснювали їх аналітичне опрацювання і проводили пошук смислової текстової інформації. У процесі читання тексту студенти робили помітки, а саме: «V» я це знав, «+» нове для мене, «-» я думав по-іншому, «?» цікаво, незрозуміло, потрібно розібратися. Це допомагало їм індивідуально осмислити прочитану текстову

інформацію, а також визначити ключові слова фахового тексту та їх смислове значення на основі уже існуючого фонду знань.

Метод роботи з текстом «SQ3R» (Ф. Робінсон) [276] розшифровується наступним чином: S (Survey) – огляд; Q (Question) – питання; R (Read) – читання; R (Recall) – повторення; R (Review) – висновок, резюме. Зазначені етапи передбачали такі види роботи:

Огляд:

- виокремлення заголовків і тем для того, щоб отримати загальне уявлення про зміст і структуру тексту;
- перегляд першого і останнього абзаців тексту;
- швидкий перегляд усього тексту.

На основному етапі роботи з фаховими текстами з використанням методу «SQ3R» студенти ставлять запитання щодо змісту тексту, читають і здійснюють його смислову інтерпретацію за таким алгоритмом:

- що мені відомо з цієї теми;
- які основні теми, проблеми, ідеї відображає заголовок;
- що я можу взяти після опрацювання тексту.

Процес формування *операційного* компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю був спрямований на творче використання багатоаспектності фахового знання у різноманітних ситуаціях професійної реальності на основі сформованості здатностей студентів до семантичної гнучкості, смислової поліваріативності під час мовленнєвих реценцій і продукування фахового знання в лексичних системах різних підприємницьких культур.

Означене формування здійснювалося у процесі вивчення таких дисциплін гуманітарного циклу, як: «Іноземна мова», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», а також та під час проведення практичних занять спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики».

Для реалізації завдань цього етапу ми спирались на авторський посібник «Англійська мова для професійного спілкування». Зважаючи на те, що основні

проблеми під час виконання професійних функцій майбутніми економістами різних спеціальностей зумовлені, головним чином, невідповідністю теоретичного характеру отриманих знань реальному змісту професійної діяльності, авторами посібника відібрано лексичний матеріал тематичних розділів професійної сфери комунікації.

Кожний тематичний розділ містить:

- 1) основний текст;
- 2) коментарі до ключових слів та виразів;
- 3) комунікативні вправи для розвитку лексичних умінь і навичок;
- 4) додатковий текст для самостійного опрацювання із завданням для перевірки розуміння прочитаного.

За одиницю навчання іноземної мови авторами посібника запропоновано автентичні тексти фахового спрямування. Це дало можливість студентам спостерігати функціонування тих чи інших граматичних або лексичних структур у природному текстовому зв'язку. Оскільки кожний наступний текст продовжує логіко-семантичний комплекс, засвоєний студентами з попереднього тексту, це допомагало визначити смисловий зміст тексту фахового знання та зрозуміти смисл нових лексичних одиниць, що містяться у тексті.

Набуті у процесі формально-репродуктивного діалогічного відтворення фахових текстів студентами знання-копії, перетворювалися у знання-уміння на осмислено-репродуктивному етапі відтворення фахової інформації, що потім призводило до їх використання як знань-трансформацій під час розв'язання професійних завдань у нетрадиційних ситуаціях професійної реальності.

Зміст посібника узгоджено з викладачами профільних кафедр. У результаті відібрано теми, які максимально співвідносяться з лекційними та практичними курсами зі спеціальності. З-поміж тих, які безпосередньо торкаються досліджуваної проблеми виокремимо: «Що таке комп'ютер?» (What is a computer?), «Покоління комп'ютерів» (Computer generations), «Історія Інтернету» (History of the Internet), «Штучний інтелект» (Artificial Intelligence), «Віртуальна реальність» (Virtual Reality), «Мови програмування» (Programming Languages) тощо.

У посібнику пропонується система лексичних і граматичних вправ комунікативного характеру, спрямована на формування професійної іншомовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців з економічної кібернетики. Ці вправи сприяли розвитку професійно-мовленнєвих та семасіологічних умінь у процесі професійно зорієнтованої комунікативної діяльності. Широко використовувалися вправи, спрямовані на визначення смислового значення слова на основі різноманітних способів лексичної семантизації (антоніми, синоніми, контекст, дефініція рідною та іноземною мовами) та вправи на розвиток навичок диференціації, реконструювання, трансформування та конструювання мовних одиниць на основі текстової інформації, творчі проектні завдання, проводилися бесіди з фахової тематики, яка передбачена робочими програмами профільних дисциплін.

Результатом осмислено-репродуктивного виконання означених вправ під час експериментального навчання стало творче вираження здатності студентів до семантичної гнучкості та здійснення ними смислового узагальнення на творчому рівні, що сприяло розвитку їх здатності до смислової поліваріативності у процесі мовленнєвих рецепцій і продукування фахового знання. Так, визначаючи смислове значення слова *залізни виробу, апаратура* (англ. *hardware*), студенти, зіставляючи пряме, «поверхнєве» значення цього слова з контекстом: *Computer hardware consists of input devices, a system unit, output devices, storage devices and communication devices*, усвідомлювали його глибинне смислове значення (*апаратні засоби, апаратура*) та на основі співвіднесення цього смислового значення зі своїм, уже існуючим професійним досвідом, усвідомлювали його смисл, який полягає в тому, що цим словом позначають комп'ютерне обладнання, яке складається із *пристроїв вводу інформації, системного блоку, пристроїв виведення інформації, пристроїв пам'яті та зв'язку*.

Студенти з осмислено-репродуктивною здатністю до мовнокогнітивної поліфункціональності та семантичної гнучкості під час продукування фахового знання намагалися використовувати різноманітні способи словотворення професійної лексики: на базі однокореневих слів (*product, producing, production, productivity*); за наявними в мові моделями за допомогою

афіксації (*use – user; improve – improvement*); словоскладання (*motherboard, nanotechnology*), конверсії (*to process v, process n*). Вони визначали способи проникнення до фахового лексикону іншомовної гуманітарно-технічної лексики: (*транскрипція – запозичення словникової одиниці, при якому зберігається її звукова форма (імідж, дисплей)*); *транслітерація – запозичення іншомовного слова у якому букви іншомовного слова замінюються буквами рідної мови (процесор, інтерфейс, вакуум)*; *калькування – спосіб запозичення, у якому запозичується асоціативне значення й структурна модель слова або словосполучення, при цьому компоненти запозичуваного слова переводяться окремо і з'єднуються за зразком іноземного слова або словосполучення (semi-finished goods – напівфабрикати)*. У процесах сприйняття, інтерпретації і продукування фахового знання студенти розрізняли функціонування у їх професійному мовленні полісемічних лексичних одиниць та значення слів, утворених унаслідок зміни семантики (*application – застосування, прикладна програма; factor – фактор, коефіцієнт, множник; process – процес, обробляти дані*); загальноживаних слів у значенні близькому до прямого (*руйнування даних, робочий стіл, реальний режим*) та переносному (*рух миші, пелюсткове колесо*); метафоричних неосемантизмів (*feed – подача живлення*); ідіоматичних словосполучень та фразеологізмів (*гаряча лінія, вузьке горло, холодна комутація*).

Таким чином, студенти на основі аналітичного мислення і лінгвосеміотичного смаку намагалися досягнути нове слово, осмислити його цінність з точки зору і фахівця, і людини.

Творчий навчально-пізнавальний процес, який базувався на застосуванні методу *інтелект-карт* (основні ідеї *Mind Mapping* розроблені Т. Б'юзеном) [21], був спрямований на розвиток здатності студентів до *семантичної гнучкості* у процесі мовленнєвих рецепцій і продукування фахового знання.

Оскільки побудова інтелект-карти дає можливість одночасно побачити усю багатогранність об'єкта пізнання, цей метод набув широкого застосування у професійній діяльності фахівців економічного профілю у різноманітних ситуаціях, де необхідно вивчати, аналізувати, осмислювати, виокремлювати функцію об'єкта чи явища професійної реальності і пропонувати його нове

використання. Тобто цей метод застосовується для вивчення взаємозв'язків процесів і явищ професійної реальності, допомагає концентрувати увагу під час проведення переговорів, планувати організацію бізнесу, провести презентацію, доступно висловити свою думку під час обговорення професійної проблеми.

Отож, створення інтелект-карт у процесі вивчення гуманітарних дисциплін сприяло активізації особистісних ресурсів студентів, виявленню їх творчого потенціалу, розвитку семантичної гнучкості мислення. На першому етапі застосування означеного методу відбувалося вільне виявлення асоціацій, у процесі якого на інтелект-карті студенти фіксували будь-які слова, ідеї, виникнення яких, було зумовлено центральним словом-стимулом. Другий етап передбачав осмислення результатів першого етапу. Це призводило до створення нової інтелект-карти, на якій потрібно було виокремити основні ідеї та асоціації другого й третього рівнів. На третьому етапі, так званій «інкубації», поставлена проблема опрацьовувалася несвідомо, у «фоновому режимі». На четвертому етапі, вторинній реконструкції, знову відбувалося вільне виявлення асоціацій, які з'явилися на етапі «інкубації». Поява нових асоціацій призводила до перегляду інтелект-карти, побудованої на другому етапі, а відповідно і до її реконструкції.

На основі створених студентами інтелект-карт відбувалося осмислення концептосфери їх професійного мовлення, введення до активного індивідуального лексикону нового словникового запасу.

Наприклад, вивчення теми «*Artificial Intelligence*» за допомогою методу *інтелект-карт* проводили за таким алгоритмом дій:

- Студенти за одну хвилину створювали асоціативну низку з п'яти слів до словосполучення *штучний інтелект*.
- Усі запропоновані варіанти асоціацій записували на дошці.
- Кожен студент вибирав слово, з яким далі на окремому аркуші паперу складав новий асоціативний ряд.
- Студенти обмінювалися аркушами і, керуючись словами стимулами заданого міні-ряду, складали міні-розповіді.
- Наводимо приклад 1 – 3-го етапів.

Artificial Intelligence: field, computers, task, human, thinking, theories, linguistic, psychological, programs, complex, automate, simulate, aspects, behavior, reason, create, problems, develop, solve, study, manipulation, symbols, property, questions, test, deceive, science etc.

Field: broad, difficult, require, knowledge, reasoning, work.

Створенні на основі асоціацій студентами тексти характеризувалися різноманітністю вираження ідеї. При цьому оволодіння фаховими знаннями відбувалося не як рутинне запам'ятовування нової інформації, а як творче пізнання на основі особистого досвіду.

Іншим прикладом завдання, що сприяло розвитку інтелектуального потенціалу студентів, було визначити закономірність, яка знаходиться в основі створення низки слів: *магнітне осердя, напівпровідник, інтегральна схема*. Відповідно до виокремленої ознаки (характерні особливості комп'ютерів 1 – 3-го покоління) студенти доповнювали лексичний ряд ознаками комп'ютерної техніки 4 – 5-го покоління: *мікропроцесор, паралельна обробка даних, штучний інтелект*.

Здатність студентів до семантичної гнучкості, смислового узагальнення і мовнокогнітивної поліфункціональності проявляється у процесі смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій, продукування і презентації багатоаспектності фахового знання під час діалогічної (професійна дискусія, ділові переговори, професійна бесіда, розмова з клієнтом) та монологічної (аналітична доповідь, звіт, публічний виступ) форм мовлення у різноманітних ситуаціях професійної реальності з представниками різних типів підприємницької культури.

Саме тому, розвиток цих здатностей передбачав використання інтерактивних технологій рефлексивної дії (*мозковий штурм, мозаїка, рольові та ділові ігри*). Зазначені технології викликали у студентів більше зацікавленості до роботи на заняттях, ніж традиційні, були спрямовані на активізацію їх особистісних ресурсів.

Формуванню готовності студентів до смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій фахового знання у різноманітних ситуаціях професійної

реальності (у процесі аргументації і прийняття рішень, під час висунення нових ідей, оцінювання внутрішньої і зовнішньої ситуації, а також дій партнерів з погляду етики і моралі; у процесі укладання угод, ведення переговорів, встановлення контактів) сприяло застосування у навчально-пізнавальному процесі з формування КІМ інтерактивної технології *мозаїка*. Означена технологія передбачає активну участь усіх студентів під час виконання поставленого завдання. Студенти визначали смисловий зміст тексту фахового знання. Для цього вони створювали малі (домашні) групи від трьох до п'яти чоловік. Текст був поділений на смислові частини відповідно до кількості студентів у групі. Кожен студент у створених групах отримував свій порядковий номер і свою частину тексту, над якою працював, визначаючи її смисловий зміст. Робота з фаховою інформацією на цьому етапі передбачала розвиток умінь студентів виокремлювати основну інформацію від вторинної (визначити ключові слова; смислові ряди – словосполучення і речення, які вміщують ключові слова; домінанту – смислове значення тексту).

Студенти усіх груп із номером 1 збиралися в іншу малу групу, з номером 2 – в свою групу і так далі, утворюючи групи експертів. В експертних групах студенти обговорювали інформацію, смисл якої вони визначали, і продумували спосіб представлення своєї частини смислової інформації колегам із домашніх груп. Експерти намагалися якісно і в повному обсязі донести смислову інформацію своїм домашнім групам. Завданням домашніх груп було остаточне узагальнення і корекція усієї смислової інформації.

Розвитку *здатності студентів до семантичної гнучкості і мовнокогнітивної поліфункціональності* у процесі продукування і смислової презентації фахового знання з метою реалізації підприємницьких функцій в умовах співпраці з представниками різних типів господарської культури значною мірою сприяло використання інтерактивної навчальної технології *мозкового штурму*. На першому етапі *мозкового штурму* студенти відповідали на поставлені запитання. Приймалися усі відповіді, жодна з них не піддавалася критиці. У результаті такої роботи визначався рівень осмислення студентами певного обсягу фахових знань. Наприклад, при вивченні теми: «*Конкуренція в бізнесі*» студентам були поставлені такі основні запитання: *Чому конкуренція*

вважається найважливішим фактором, що визначає бізнес стратегію? Від чого залежить конкурентноспроможність компанії? Поясніть взаємозалежність факторів, які визначають конкурентноспроможність компанії.

На другому етапі роботи з використанням означеної технології відбувалося обговорення та оцінювання висунутих ідей та прийняття варіанту чи варіантів розв'язання проблеми. На етапі рефлексії здійснювалося співставлення нових знань з тими, якими студенти володіли раніше. Відбувалася досить змістовна практика професійно зорієнтованого мовленнєвого спілкування, оскільки вирішувалася професійна проблема і це вимагало активізації лексики фахового мовлення, вибору найбільш точного і доречного слова.

Творчий розвиток здатностей студентів до семантичної гнучкості, смислового узагальнення та мовнокогнітивної поліфункціональності у процесі мовленнєвих рецепцій смислової інтерпретації, продукування і презентації фахового знання передбачав практичне оволодіння студентами механізмами реалізації мовленнєвої діяльності на основі отриманих знань з курсу психології та під час вивчення теми «Породження і сприйняття мовлення як основа комунікації», яка передбачена програмою спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики».

Формування аксіологічного компонента КІМ майбутніх фахівців економічного профілю здійснювалося під час практичних та лекційних занять у процесі вивчення філологічних дисциплін, «Історії української культури» та «Філософії».

Вивченню пропонувались такі теми з курсу філософії: «Філософська антропологія та філософія культури і цивілізації», «Аксіологія: цінність буття та стратегії майбутнього». У процесі опрацювання означених тем студенти усвідомлювали сутність і природу цінностей, їх роль в житті людини як регулятора її поведінки; знайомилися з основними положеннями герменевтичної методології гуманітарного пізнання та системно-семіотичного підходу до аналізу існуючих теорій економічного розвитку.

Вивчення курсу історія української культури з метою формування аксіологічного компонента КПМ передбачало розгляд таких тем: «Особистість у світі культури», «Моральні аспекти глобальних проблем сучасної цивілізації», «Етичні категорії». Під час вивчення цих тем майбутні фахівці економічного профілю знайомилися з поняттями субкультури та контр-культури у суспільстві, історичними типами моралі, концепціями культури як способу особистісно-професійної самореалізації; осмислювали етнокультурні особливості підприємницької культури, національні традиції господарської діяльності та моральні основи взаємодії культур.

Крім того, формування аксіологічного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю здійснювалося під час опрацювання тем спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики», а саме: «Культура професійного мовлення і підприємницька культура», «Слово в лексиконі людини». Вивчення цих тем передбачало усвідомлення студентами сутності понять «культура професійного мовлення» і «підприємницька культура», ролі мови у процесах пізнання, ознайомлення з основними положеннями філософії мови і теорії значення.

Із метою розвитку майбутнього економіста як культуротворчої індивідуальності, ми використовували освітні стратегії епістемічно-діалогової взаємодії інцентивного учіння (метод інтелектуальної гри, технологія ТОГІС, методи психолінгвістики) із застосуванням необхідних дидактичних матеріалів аудіо- і відеопрезентацій, мультимедійних комплексів (квестів). Робота здійснювалася під час проведення практичних занять, а також навчальних конференцій та самостійної роботи студентів.

Формування ціннісного ставлення студентів до слова професійного лексикону, усвідомлення ними значення КПМ для самовираження у професійній діяльності як гуманної творчої індивідуальності передбачало розкриття сутності таких понять, як: «смісл слова», «значення слова», «семантичний трикутник», «сміслоутворювальний мотив», «осмислення фахової інформації», «лінгвосеміотичний смак», «економічні оцінки», «економічна самосвідомість» під час проведення лекційних занять спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики».

Психолінгвістичні методи навчання: абстрагування (звільнення від несуттєвого), смислова репрографія (редукування фахової інформації), компаративність (порівняння за допомогою аналогій, метафор, алегорій), контекстуальний рефреймінг (перейменування предметного змісту); рефлексивна апоретика (мистецтво правильно ставити запитання) використовувалися для організації рефлексивної дії студентів [71]. Рефлексія сприяла самоствердженню студентів, розумінню їх внутрішньої сутності для розкриття смислів і цінностей особистої професійної діяльності. Отже, майбутні економісти здійснювали самооцінювання і експертне оцінювання результатів своєї пізнавальної діяльності; самоаналіз ретроспективного характеру (аналіз і синтез результатів пізнавального досвіду), аксіологічний самоаналіз (оцінювали соціально-особистісну ідентичність і здійснювали переоцінку цінностей).

Використання адаптованого варіанту *технології освіти у глобальному інформаційному суспільстві* (ТОГІС за В. Гузеєвим) [59] під час практичних занять було спрямовано на розвиток студента не лише як майбутнього фахівця, а й культуротворчої індивідуальності.

Основними результатами застосування технології ТОГІС у процесі формування аксіологічного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю було виконання ними діяльнісно-ціннісних завдань. Тобто, студенти здійснювали не лише пізнавально-інформаційну діяльність, а й долучалися до творення цінностей у процесі колективної мислєдїяльності, прагнули до актуалізації свого потенціалу як культуротворчої індивідуальності, що сприяло розвитку їх постдовільної мотивації до постійного практичного самовираження через мовну парадигму знання.

Перший етап впровадження технології ТОГІС у навчально-виховний процес із формування аксіологічного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю передбачав постановку проблемного завдання. Наприклад, на практичному занятті з іноземної мови студентам пропонувалося опрацювати тему «*Inventions in Electronics that Changed the World*» («*Винаходи в електроніці, що змінили світ*»). На другому етапі для підготовки студентів до активного та свідомого осмислення нового матеріалу їх було розподілено на

групи з 5 – 7-ми осіб, кожній з яких пропонувалося упродовж 5-ти хвилин виконати окреме завдання, а саме:

Task 1. Explain the meaning of the word «Invention». You may use a dictionary.

Task 2. Do a survey to find out the reasons why people create and invent.

Task 3. Make a list of inventions and discoveries in Computer Sciences by outstanding scientists.

Після виконання поставлених завдань заслуховувався звіт керівника групи. Наступний етап передбачав осмислення нового матеріалу і включав роботу зі смисловою текстовою інформацією упродовж 5 – 7-ми хвилин. Так, наприклад, після опрацювання тексту «*Charles Babbage and his Inventions*» розігрувалася рольова гра, в якій один зі студентів виступав у ролі журналіста, інші ставили запитання на основі отриманої з тексту смислової інформації.

Наступним етапом роботи студентів постав пошук інформації про винаходи комп'ютерної науки, якими вони користуються сьогодні, наприклад: *keyboards, electronic mouse, trackball, pointing stick, touch pad, touch screen*. З цією метою у навчально-пізнавальному процесі використовувалися веб-квести (пошук у мережі Інтернет). Використання веб-квестів передбачало наявність у студентів відповідних знань комп'ютерних термінів, а також осмислення ними алгоритму тлумачення фахового знання. Адже, після знаходження необхідної інформації потрібно було здійснити її аналіз, порівняння, узагальнення та дійти певного висновку.

За результатами веб-квестів студенти проводили обговорення досліджуваної проблеми, здійснювали презентацію теми, що сприяло розвитку не лише їх мовленнєвої компетенції, а й інтелектуального потенціалу. Після представлення інформації кожною парою студентів інші студенти здійснювали оцінювання їх виступу за трибальною шкалою: 1 – смислова інформація висвітлена недостатньо; 2 – смислова інформація висвітлена достатньо; 3 – смислова інформація висвітлена повністю.

Уточнення значень нових слів і понять відбувалося після кінцевого представлення смислової інформації. Пояснення тими, хто презентував свою

інформацію, відбувалося у формі тлумачення слова іноземною мовою, наприклад:

Питання: *Explain me, please; what is the meaning of the word touchpad?*

Відповідь: *The touch pad is a small rectangular touch-sensitive surface usually placed bellow the keyboard. The cursor moves in the direction your finger moves on the pad.*

Студент, який ставив запитання, оцінював відповідь за трибальною шкалою: 1 – значення слова є недостатньо зрозумілим; 2 – значення слова є достатньо зрозумілим; 3 – значення слова є зрозумілим повністю.

Завершальний етап передбачав закріплення (усвідомлення) нового смислового матеріалу та підведення підсумків. Студенти (кожен окремо) з різних джерел (словники, підручники, Інтернет) шукали відповіді на поставлені запитання. Наприклад:

What limitations do the keyboards have?

What does a typical user interface include?

How can touch screens be activated?

Після знаходження відповідей студенти були поділені на дві групи. Одна з них відповідала на поставлені запитання, інша з'ясовувала чи відповіді правильні. Оцінювання відбувалося за такою ж шкалою, як і на попередніх етапах: 1 – відповідь висвітлена недостатньо; 2 – відповідь висвітлена достатньо; 3 – відповідь висвітлена повністю. Студенти, відповіді яких оцінювалися, здійснювали і самооцінювання своїх відповідей та порівнювали свою оцінку з оцінкою колег. Таким чином, ми могли визначити рівень сформованості аксіологічного компонента КПМ студентів, їх готовність до неупередженого і розсудливо-конструктивного експертного і самооцінювання майбутнього економіста як культуротворчої індивідуальності.

Розвитку особистісних та професійних якостей майбутніх фахівців економічного профілю (ділова етичність, толерантність, лексиконо-аналітична допитувальність, семіологічна комунікабельність, мовленнєво-стратегічна креативність, гуманітарна ерудованість, лінгвосеміотичний смак) сприяло впровадження у навчально-пізнавальний процес із формування КПМ методу

інтелектуальної гри. В основі проведення гри знаходилися змістові аспекти філологічних дисциплін (лексичний, семантичний). Наприклад, для розвитку у студентів лексиконо-аналітичної допитувальності проводилася гра «Класифікація», під час якої вони визначали смислове значення загальноживаних слів у їх професійному мовленні. Наявні у системі термінів професійного мовлення фахівців економічного профілю загальноживані слова студенти класифікували за такими тематичними групами:

- 1) соматичні (клітина, осердя, пам'ять);
- 2) назви частини будівлі, будови (вікно, корпус, каркас);
- 3) назви предметів (ключ, журнал, блокнот, робочий стіл);
- 4) назви природних об'єктів (джерело живлення, хвиля);
- 5) назви закладів (архів, банк, бібліотека);
- 6) назви процесів (сортування, зберігання, обробка);
- 7) назви осіб (користувач, автор, адресат);
- 8) назви рослин та їх частин (дерево, гілка);
- 9) назви ознаки (гнучкий, громіздкий).

Оволодіння пізнавально-ціннісною інформацією у процесі інтелектуальної гри сприяло розвитку у студентів мовленнєво-стратегічної креативності та лінгвосеміотичного смаку. Наприклад, у запропонованій низці слів: *обробляти дані, зберігати дані, завантажувати дані, зависати (про систему), збирати сміття, вводити дані, виконувати операції*, семантичне значення яких відображає назви процесів, студенти знаходили професіоналізми і пропонували свій варіант еквівалентної заміни.

Під час вивчення теми: «Культура Інтернет-спілкування» у межах спецкурсу, окрім лекційних занять, використовувалася така форма організації навчально-пізнавальної діяльності як *телекомунікаційна екскурсія*. У процесі неформального електронного спілкування в реальному часовому режимі студенти мали можливість поставити запитання своїм співрозмовникам щодо різноманітних навчальних та професійних проблем, а також, у свою чергу, відповісти на поставлені їм запитання. Така форма роботи використовувалася для визначення специфіки *усної письмової мови* Інтернет-спілкування.

Студентам було запропоновано порівняти власні зразки текстових висловлювань із зразками мовлення партнерів електронної комунікації і прокоментувати їх. Проведена робота показала, що саме цей вид професійно зорієнтованої мовленнєвої діяльності майбутніх фахівців економічного профілю характеризується найбільшим ужитком побутово-професійної лексики – професіоналізмами, жаргонізмами і навіть арготизмами, зумисно-неправильним написанням слів, скороченням англійським словосполучень, використанням традиційних англійських виразів, які пишуться англійською мовою, використанням паралінгвістичних засобів писемної комунікації («смайлів») для вираження емоцій в мережі. Після виявлення студентами найбільш часто вживаних випадків ненормативних графічних позначень лексичних одиниць їм було запропоновано замінити їх можливими літературними еквівалентами.

У процесі виконання означених видів роботи реалізовувались поставлені завдання, а саме: інтелектуальне оволодіння студентами ціннісно-осмисленими лексикологічними знаннями з погляду їх значущості для майбутньої професійної діяльності; формування особистісного інтелектуального і емоційно-ціннісного співпереживання під час мовленнєво-професійної взаємодії, позитивного і зацікавленого ставлення до пізнавальної діяльності; формування ціннісно-сислової особистісної позиції майбутнього фахівця; розвиток здатності до самостійного застосування своїх професійно-мовленнєвих знань, семасіологічних умінь і навичок.

Іншим завданням, яке виконували студенти на практичних заняттях з метою формування їх готовності до експертної оцінки майбутнього фахівця економічного профілю як культуротворчої індивідуальності, було завдання оцінити монологічний виступ іншої людини: визначити мету виступу, доцільність використання лексичних одиниць професійного мовлення, наявність мовного контакту з аудиторією та смислової завершеності виступу.

Виходячи із вище сказаного, наводимо у *таблиці 3.13* перелік найбільш оптимальних, на наш погляд, методів і методик формування кожного із структурних компонентів КПМ майбутніх фахівців економічного профілю, а також методики діагностики для визначення рівня сформованості КПМ.

Таблиця 3.13

Формувальні та діагностувальні методики визначення
рівня сформованості КПМ

<i>Компоненти КПМ</i>	<i>Показники</i>	<i>Формувальні методики</i>	<i>Діагностувальні методики</i>
Мотиваційний	а) характер смислової орієнтації студента на освоєння інтернаціональної гуманітарно-технічної лексики представників різних підприємницьких культур; б) стійкість смислового ставлення студента до мовної парадигми фахового знання; в) сформованість наміру реалізації смислотвірних функцій рецептивного і продуктивного мовлення	«педагогічна майстерня»; метод емоційно-смислового дизайну; дискусії; рольові та ділові ігри	з'ясування установок на «процес діяльності» – «результат діяльності» (О. Потьомкіна); опитувальник потреби в досягненнях (Ю. Орлов); методика оцінювання мовленнєвих вимог анкетування для визначення базових смислів мотивувальних уявлень;
Когнітивний	а) глибина і обсяг засвоєння смислової типології тексту для адекватної інтерпретації фахового знання; б) ступінь обізнаності зі стратегіями смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій і продукування фахового знання; в) ступінь обізнаності з тактиками смислової презентації фахового знання	дискусія; ігровий тренінг; технологія РКМЧП; метод роботи з текстом INSERT	 тест структури інтелекту Р.Амтхауера (розуміння словесних зв'язків)

Продовження таблиці 3.13

<i>Компоненти КПМ</i>	<i>Показники</i>	<i>Формувальні методики</i>	<i>Діагностувальні методики</i>
Операційний	а) рівень оволодіння уміннями смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій фахового знання; б) рівень оволодіння уміннями мовленнєвого продукування і смислової презентації фахового знання	способи лексичної семантизації (антоніми, синоніми, контекст, дефініція); метод інтелект-карт мозковий штурм, мозаїка, рольові та ділові ігри, дискусія	тест вербальної креативності С. Медника (адаптація А. Вороніна); тест «профіль мислення»; тест Торренса
Аксіологічний	ступінь готовності студента до реалізації розвивальної функції само- й експертної оцінки майбутнього економіста як гуманної творчої індивідуальності	методи психолінгвістики (абстрагування, смислова репрографія, компаративність, контекстуальний рефреймінг); технологія «ТОГІС»; інтелектуальна гра	методика «Визначення спрямованості особистості» (Б. Бас); самооцінювання

Отже, під час контекстуального навчання майбутніх фахівців економічного профілю нами перевірялась ефективність педагогічної технології формування КПМ у процесі гуманітарної підготовки. Реалізація означеної технології дала можливість з'ясувати доцільність педагогічних умов формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю у процесі

вивчення дисциплін гуманітарного циклу, а саме: «Іноземна мова», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Психологія та педагогіка», «Історія української культури», «Філософія» та спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики».

3.3. Аналіз результатів дослідження

Завершальний, аналітико-результативний етап реалізації змодельованої педагогічної технології формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю у процесі вивчення гуманітарних дисциплін передбачав проведення контрольної частини педагогічного експерименту. На цьому етапі здійснювався аналіз, узагальнення та порівняння результатів сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю, отриманих під час констатувального експерименту та результатів, отриманих після впровадження змодельованої педагогічної технології формування КПМ у навчальний процес гуманітарної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю в експериментальній групі. Метою зазначеної роботи в контрольній групі було перевірити рівень сформованості КПМ за умов традиційного навчання.

Дослідно-експериментальна робота під час формувального експерименту проводилася з використанням аналогічного набору методів і методик до того, що і на етапі констатувального експерименту. У контрольній та експериментальній групах рівень складності завдань і критерії оцінювання були однаковими.

Як свідчать результати констатувального експерименту рівні сформованості структурних компонентів КПМ майбутніх фахівців економічного профілю контрольної та експериментальної груп до початку проведення формувального експерименту майже не відрізняються.

Використання показників оцінювання КПМ дозволило визначити ефективність впровадження усіх описаних видів і засобів педагогічного впливу на формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю. Про це свідчать дані, одержані після експериментального навчання, а також

статистична обробка та інтерпретація результатів, отриманих під час констатувального та формувального етапів експерименту.

На підставі отриманих даних прослідкуємо в узагальненому вигляді динаміку змін сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю в експериментальній та контрольній групах.

Порівняльний аналіз результатів контрольної та експериментальної груп свідчить про підвищення рівня сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю як в контрольній, так і в експериментальній групах. Однак у студентів контрольної групи якісні зміни були незначними, тоді як у студентів експериментальної групи ці зміни є досить помітними.

Результати рівнів сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю після впровадження педагогічної технології формування КПМ в процесі вивчення гуманітарних дисциплін наводимо у таблицях 3.14; 3.15; 3.16; 3.17; 3.18.

Таблиця 3.14

Сформованість мотиваційного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю після експериментального навчання

Кіл-ть студентів	Групи	Рівні сформованості					
		Початковий		Середній		Високий	
		%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть
154	КГ	29,87	46	56,49	87	13,64	21
155	ЕГ	8,39	13	60,00	93	31,61	49

Таблиця 3.15

Сформованість когнітивного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю після експериментального навчання

Кіл-ть студентів	Групи	Рівні сформованості					
		Початковий		Середній		Високий	
		%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть
154	КГ	14,90	23	63,00	97	22,10	34
155	ЕГ	7,10	11	61,90	96	31,00	48

Таблиця 3.16

Сформованість операційного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю після експериментального навчання

Кіл-ть студентів	Групи	Рівні сформованості					
		Початковий		Середній		Високий	
		%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть
154	КГ	20,8	32	61,7	95	17,5	27
155	ЕГ	8,4	13	62,6	97	29	45

Таблиця 3.17

Сформованість аксіологічного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю

Кіл-ть студентів	Групи	Рівні сформованості					
		Початковий		Середній		Високий	
		%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть
154	КГ	24,7	38	59,7	92	15,6	24
155	ЕГ	7,7	12	62,6	97	29,7	46

Таблиця 3.18

Сформованість КПМ майбутніх фахівців економічного профілю після експериментального навчання

Кіл-ть студентів	Групи	Рівні сформованості КПМ					
		Початковий		Середній		Високий	
		%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть
154	КГ	22,57	35	60,22	93	17,21	27
155	ЕГ	7,90	12	61,78	96	30,33	47

Порівняльний аналіз рівнів сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю до експериментального навчання і після нього дозволив зробити висновок про значне підвищення рівня сформованості КПМ в експериментальній групі після проведення формувального експерименту, тоді як в контрольній групі якісні зміни були незначними (табл. 3.19 і рис. 3.1).

Таблиця 3.19

Порівняльний аналіз рівнів сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю до експериментального навчання

Рівні КПМ	До експериментального навчання				Після експериментального навчання			
	КГ		ЕГ		КГ		ЕГ	
	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть
Високий	13,72	21	13,55	21	17,21	27	30,33	47
Середній	57,84	89	58,06	90	60,22	93	61,78	96
Початковий	28,26	44	28,39	44	22,57	35	7,90	12

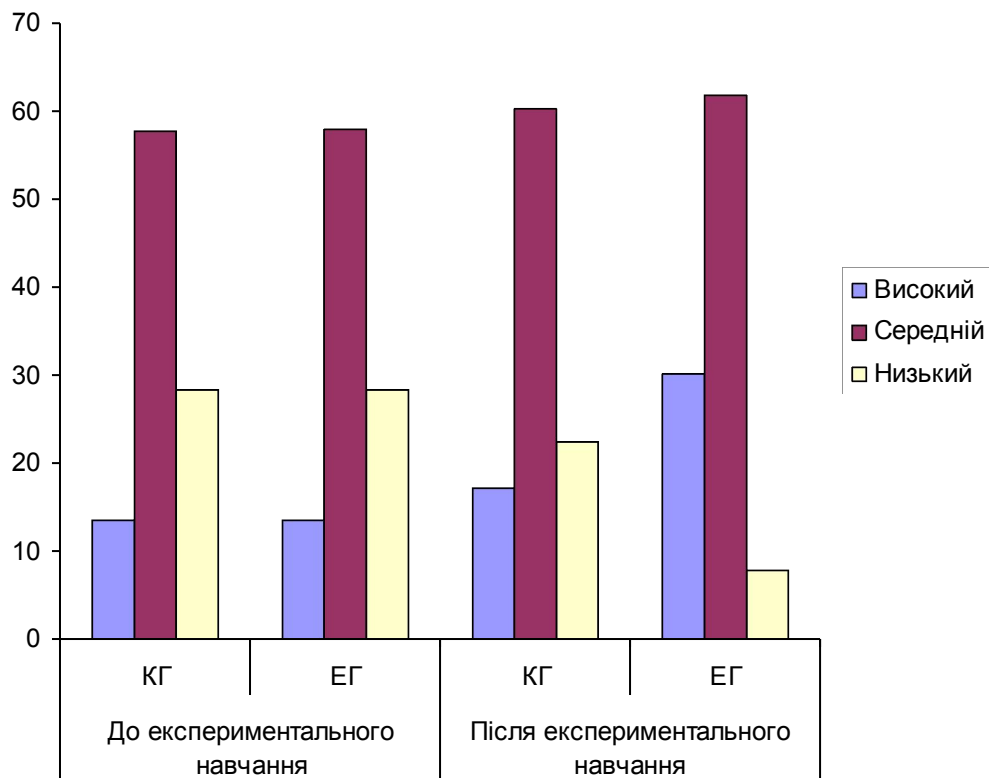

Рис. 3.1. Порівняльна діаграма рівнів сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю

Результати проведеного дослідження оцінки сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю за кількісними показниками до і після експериментального навчання наводимо у таблиці 3.20.

Таблиця 3.20

Порівняльний аналіз кількісних значень показників сформованості КПП майбутніх фахівців економічного профілю до експериментального навчання і після нього

№	Показник сформованості КПП	Кількісні значення окремих показників			
		КГ		ЕГ	
		До експ.	Після експ.	До експ.	Після експ.
	<i>Мотиваційний компонент</i>				
1	Характер смислової орієнтації студента на освоєння інтернаціональної гуманітарно-технічної лексики представників різних підприємницьких культур	1.3	1.5	1.3	2.5
2	Сформованість наміру реалізації смислотвірних функцій рецептивного і продуктивного мовлення	1.5	1.7	1.6	2.2
3	Стійкість смислового ставлення студента до мовної парадигми фахового знання	1.4	1.5	1.4	2.3
	<i>Когнітивний компонент</i>				
4	Ступінь обізнаності зі стратегіями смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій і продукування фахового знання	2.1	2.3	2.2	2,5
5	Глибина і обсяг засвоєння смислової типології тексту для адекватної інтерпретації фахового знання	1.9	2.2	2.0	2.4
6	Ступінь обізнаності з тактиками смислової презентації фахового знання	1.5	1.7	1.4	2.3
	<i>Операційний компонент</i>				
7	Сформованість здатності до смислового узагальнення у процесі смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій фахового знання	1.5	1.7	1.4	2.1
8	Сформованість здатності до семантичної гнучкості у процесі мовленнєвого продукування і презентації фахового знання;	1.6	1.9	1.7	2.4
9	Сформованість здатності до мовнокогнітивної поліфункціональності у процесі смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій фахового знання	1.4	1.5	1.4	2.3

Продовження таблиці 3.20

	<i>Показник сформованості КПМ</i>	<i>До експ.</i>	<i>Після експ.</i>	<i>До експ.</i>	<i>Після експ.</i>
	<i>Аксіологічний компонент</i>				
10	Ступінь готовності до адекватної самооцінки майбутнього економіста як гуманної творчої індивідуальності	1.3	1.6	1.4	2.3
11	Ступінь готовності до експертної оцінки майбутнього економіста як гуманної творчої індивідуальності	1.2	1.5	1.2	2.1
	<i>Загальний рівень сформованості КПМ</i>	1.5	1.7	1.5	2.3

На підставі обчислення середньоарифметичних значень рівнів сформованості компонентів КПМ майбутніх фахівців економічного профілю та відповідних їм середньоквадратичних відхилень визначалась достовірність змін, що відбулися внаслідок експерименту.

Для цього обчислюємо значення t -критерію Стьюдента за формулою:

$$t = \frac{|\bar{x}_1 - \bar{x}_2|}{\sqrt{\frac{\sigma_1^2}{n_1} + \frac{\sigma_2^2}{n_2}}},$$

де \bar{x}_1, \bar{x}_2 – середні арифметичні, σ_1, σ_2 – середньоквадратичні відхилення, n_1, n_2 – розміри вибірок. Табличні значення t -критерію $t_{кр}$ для вибраної нами надійності 0,99 і ступеня вільності $\gamma = n_1 + n_2 - 2 = 98$ (для КГ – 96) дорівнює 2,63.

Обчислимо значення t -критерію за мотиваційним компонентом в експериментальній групі до і після експерименту:

$$t = \frac{|1,42 - 2,36|}{\sqrt{\frac{0,0034}{50} + \frac{0,0198}{50}}} = 43,86.$$

Оскільки обчислене значення t -критерію значно перевищує табличне значення, то можна зробити висновок про значимі відмінності в вибіркових середніх, а, отже, про значимі зміни в мотиваційному компоненті експериментальної групи.

Значення t -критерію за мотиваційним компонентом в контрольній групі до і після експерименту:

$$t = \frac{|1,42 - 1,58|}{\sqrt{\frac{0,0034}{49} + \frac{0,1911}{49}}} = 2,61.$$

Мотиваційний компонент КПМ майбутніх фахівців економічного профілю на початку експериментального навчання характеризувався найнижчим рівнем сформованості порівняно з іншими компонентами. Як свідчать результати діагностики рівня сформованості мотиваційного компонента після проведення формувального експерименту значні позитивні зміни відбулися в експериментальній групі, тоді як у контрольній групі таких змін не виявлено.

Обчислимо значення t -критерію за когнітивним компонентом в експериментальній групі до і після експерименту:

$$t = \frac{|1,80 - 2,53|}{\sqrt{\frac{0,0166}{50} + \frac{0,0662}{50}}} = 19,50.$$

Значення t -критерію за когнітивним компонентом в контрольній групі до і після експерименту:

$$t = \frac{|1,80 - 2,08|}{\sqrt{\frac{0,0166}{49} + \frac{0,5554}{49}}} = 2,55.$$

Кількісний і якісний аналізи рівня розвитку когнітивного компонента КПМ майбутніх фахівців економічного профілю показали ріст показників сформованості цього компонента у студентів як експериментальної так і контрольної груп. Але у студентів експериментальної групи рівень сформованості когнітивного компонента є вищим.

Обчислимо значення t -критерію за операційним компонентом в експериментальній групі до і після експерименту:

$$t = \frac{|1,57 - 2,39|}{\sqrt{\frac{0,0051}{50} + \frac{0,1613}{50}}} = 14,25.$$

Значення t -критерію за операційним компонентом в контрольній групі до і після експерименту:

$$t = \frac{|1,57 - 1,70|}{\sqrt{\frac{0,0051}{49} + \frac{0,1317}{49}}} = 2,47.$$

Аналіз отриманих результатів сформованості операційного компонента КПМ свідчить про значний ріст показників цього компонента лише у студентів експериментальної групи, тоді як у контрольній групі зрушення на краще були незначними.

Обчислимо значення t -критерію за аксіологічним компонентом в експериментальній групі до і після експерименту:

$$t = \frac{|1,49 - 2,30|}{\sqrt{\frac{0,0036}{50} + \frac{0,0595}{50}}} = 22,68.$$

Значення t -критерію за аксіологічним компонентом в контрольній групі до і після експерименту:

$$t = \frac{|1,49 - 1,55|}{\sqrt{\frac{0,0036}{49} + \frac{0,0748}{49}}} = 1,56.$$

Позитивна динаміка розвитку аксіологічного компонента спостерігається лише у студентів експериментальної групи, на відміну від студентів контрольної групи.

Для обчислення статистичних показників застосовувалися статистичні функції і пакет статистичної обробки даних «Аналіз даних» в EXCEL.

Обчислені вище числові дані занесено в таблицю 3.21.

Таблиця 3.21

Динаміка змін у проявах компонентів КПМ майбутніх фахівців економічного профілю під час формувального експерименту
(ЕГ – $n=50$, КГ – $n=49$)

Компоненти КПМ	Група	Динаміка змін (у %)	t-критерій Стьюдента
Мотиваційний	КГ	11	2,61
	ЕГ	66	43,86

Продовження таблиці 3.21

1	2	3	4
Когнітивний	КГ	16	2,55
	ЕГ	40	19,50
Операційний	КГ	8	2,47
	ЕГ	52	14,25
Аксіологічний	КГ	4	1,56
	ЕГ	54	22,68

Кореляційний аналіз, проведений після формувального експерименту, дозволив зробити висновок про значне зростання взаємозалежності усіх структурних компонентів КПМ майбутніх фахівців економічного профілю в експериментальній групі (найбільше це стосується взаємозв'язку мотиваційного та аксіологічного компонентів). У контрольній групі, де формувальний експеримент не проводився, показники взаємозв'язку між компонентами змінилися несуттєво (табл. 3.22).

Таблиця 3.22

Коефіцієнти кореляційного зв'язку компонентів КПМ майбутніх фахівців економічного профілю експериментальної і контрольної груп до і після проведення формувального експерименту

Компоненти КПМ		Компоненти КПМ							
		Мотиваційний		Когнітивний		Операційний		Аксіологічний	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Мотиваційний	до	1	1	0,61	0,61	0,55	0,55	0,66	0,66
	після	1	1	0,66	0,63	0,59	0,57	0,80	0,76
Когнітивний	до	0,61	0,61	1	1	0,60	0,60	0,47	0,47
	після	0,66	0,63	1	1	0,61	0,60	0,59	0,56
Операційний	до	0,55	0,55	0,60	0,60	1	1	0,42	0,42
	після	0,59	0,57	0,61	0,60	1	1	0,60	0,58
Аксіологічний	до	0,66	0,66	0,47	0,47	0,42	0,42	1	1
	після	0,80	0,76	0,59	0,56	0,60	0,58	1	1

Таким чином, результати формувального експерименту свідчать про ефективність запропонованої нами педагогічної технології формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю у процесі гуманітарної підготовки у вищій економічній школі.

Висновки з 3-го розділу

1. На констатувальному етапі експерименту для оцінювання відповідно до виокремлених нами критеріїв та їх показників наявного рівня сформованості КПМ майбутніх фахівців економічного профілю використовувалися такі методи діагностики:

мотиваційного компонента – питальник для діагностування базових смислів мотивувальних утворень студентів; методика оцінювання мовленнєвих вимог; методика з'ясування установок на «процес діяльності» – «результат діяльності» (за О. Потьомкіною); опитувальник потреби в досягненнях (за Ю.Орловим);

когнітивного компонента – аналіз результатів навчальної професійно-мовленнєвої діяльності студентів; тест розуміння словесних зв'язків (за Р.Амтхауером);

операційного компонента – тест вербальної креативності С. Медніка (адаптація А. Вороніна), тест П. Торренса, тест «Профіль мислення»; аналіз результатів навчальної професійно-мовленнєвої діяльності студентів;

аксіологічного компонента – методика «Визначення спрямованості особистості» (Б. Бас), самооцінювання особистісно-професійних якостей, важливих для професійної діяльності майбутнього економіста. Проведений кореляційний аналіз дозволив встановити зв'язки між компонентами КПМ майбутніх фахівців економічного профілю.

2. У результаті констатувального експерименту виявлено, що рівень сформованості КПМ у студентів контрольної та експериментальної груп до початку формувального експерименту практично не відрізнявся і потребував подальшого вдосконалення.

3. Під час проведення формувального експерименту, який проходив у три етапи (*мотиваційно-цільовий, навчально-проектувальний, аналітико-результативний*), перевірялась результативність педагогічної технології формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

На першому, *мотиваційно-цільовому етапі* впровадження моделі педагогічної технології перевірялась ефективність методів, форм і засобів організації освітнього середовища як текстової реальності, зокрема методів роботи з текстом, і виховання мотивації студента до мовленнєвої смислотворчості у різних лексико-семантичних системах (методика «педагогічна майстерня», мультимедійні екскурсії).

На другому, *навчально-проектувальному етапі* реалізації педагогічної технології перевірялась результативність впровадженої на заняттях з гуманітарних дисциплін концепції контекстуального навчання як чинника формування культури професійного мовлення майбутніх економістів. Було виявлено ефективність її семіотичного напрямку, який, у свою чергу, інтегрував зміст технології розвитку критичного мислення (РКМЧП), інформаційної (ТОГІС), комп'ютерної та інтелектуально-ігрової технологій, методів психолінгвістики, емоційно-сміслового дизайну, освітньої стратегії педагогічної майстерні і так званого осмислювального читання (INSERT). Їх застосування у формах інтерактивної і дистанційної співбуттєвої взаємодії та співтворчості забезпечувало практичне впровадження освоюваного мовленнєвого досвіду.

Упродовж третього, *аналітико-результативного етапу* реалізації педагогічної технології здійснювались кореляційний аналіз параметральних і загального показників сформованості досліджуваного феномену та зіставлення кількісних еквівалентів суми показників з метою доведення надійності діагностики, а отже коректності діагностико-рефлексивного моделювання.

Процес формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю здійснювався під час вивчення таких дисциплін гуманітарного циклу, як: «Іноземна мова», «Українська мова (за професійним спрямуванням)»,

«Психологія та педагогіка», «Історія української культури», «Філософія» та спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики».

4. Результати експериментальної роботи засвідчили ефективність змодельованої технології формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю в процесі гуманітарної підготовки; методів, форм, засобів реалізації кожної з педагогічних умов.

Аналіз результатів процесу формування КПМ майбутніх фахівців економічного профілю після проведення формувального експерименту виявив відчутне превалювання динаміки позитивних зрушень у студентів експериментальної групи: високий рівень сформованості КПМ показали 17,21% студентів КГ та 30,33% ЕГ (на початок експерименту – 13,72% КГ та 13,55% ЕГ); середній – 60,22% КГ та 61,78% (на початок експерименту – 57,84% КГ та 58,06% ЕГ); ЕК; початковий – 22,57 % КГ та 7,9 ЕГ (на початок експерименту – 28,26% КГ та 28,39% ЕГ).

Матеріали розділу знайшли своє відображення у публікаціях: [206]; [253]; [254]; [257].

ВИСНОВКИ

Актуальність реалізації процесу гуманітаризації сучасної економічної освіти висуває вимогу не лише оновлення педагогічного змісту, але й переосмислення його методологічних засад: орієнтацію на герменевтику індивідуальної творчості, постматеріальні цінності. Мовна освіта майбутнього економіста є чинником його готовності до активної інтелектуальної діяльності у просторі різних семіотичних систем.

1. Проведений методологічний аналіз проблеми так званого лінгвістичного оберту (з актуалізацією смислу, що спрямовує) дав підстави для дослідження гуманітарного знання як мовленого смислу, а мовного середовища – як засобу артикуляції думки. Це стало основою для з'ясування чинності професійного мовлення у самовираженні фахівця як семіотичного суб'єкта і гуманного культуротворця і визначення *культури професійного мовлення* майбутнього фахівця економічного профілю як інтегративної особистісної якості, що проявляється у готовності до інтерпретації, продукування і презентації ціннісно осмисленої фахової інформації в різних лексико-семантичних системах з метою реалізації інтелектуальних функцій підприємницької діяльності. З урахуванням психологічної характеристики цих функцій означений феномен розглянуто як динамічну структуру, складовими якої є: *мотиваційний, когнітивний, операційний і аксіологічний* компоненти.

Означена структура визначена в контексті удосконаленої професіограми економіста як мовної особистості і підприємця з метою врахування його готовності до мовленнєвої смислотворчості як гуманної творчої індивідуальності.

2. На основі осмислення низки когнітивних таксономій, шкал засвоєння знань, умінь і навичок, експертних оцінок визначено критерії і показники сформованості культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю:

мотиваційно-смисловий (показники – характер смислової орієнтації студента на освоєння гуманітарно-технічної лексики представників різних

підприємницьких культур; стійкість смислового ставлення студента до мовної парадигми фахового знання; сформованість наміру реалізації смислотвірних функцій рецептивного і продуктивного мовлення);

інформаційно-смисловий (показники – глибина і обсяг засвоєння смислової типології тексту для адекватної інтерпретації фахового знання; ступінь обізнаності зі стратегіями смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій і продукування фахового знання, ступінь обізнаності з тактиками смислової презентації фахового знання);

операційно-коригувальний (показники – рівень оволодіння уміннями смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій фахового знання; рівень оволодіння уміннями мовленнєвого продукування і смислової презентації фахового знання;

оцінювально-формульвальний (показники – ступінь готовності студента до реалізації розвивальної функції самооцінки як гуманної творчої індивідуальності; ступінь готовності до реалізації розвивальної функції експертної оцінки майбутнього економіста як гуманної творчої індивідуальності). Здійснено змістову характеристику рівнів сформованості культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю.

3. На основі гуманітарної парадигми із врахуванням особливостей сучасної культури підприємництва теоретично обґрунтовано модель педагогічної технології формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю в процесі вивчення гуманітарних дисциплін. Складовими моделі є: *мета*, конкретизована у *завданнях* (набуття досвіду смислової інтерпретації мовленнєвих рецепцій, продукування і смислової презентації економічного знання; освоєння лексико-семантичних і семіотичних систем сучасного економічного інформаційного простору; інтуїтивної лексики для аргументації нестандартних рішень); *концептуальні ідеї* мовленнєвої діяльності як розуміння породження єдиного смислового поля людства; *закономірності* педагогічної організації процесу (взаємозалежності мови і знання; породжувальної граматики і епістемології; культури мовного

виховання і мовного виховання культурою); педагогічні *підходи* (технологічний, семасіологічний, компетентнісний, культурологічний, особистісно-діяльнісний, синергетичний, аксіологічний); *принципи* формування культури професійного мовлення (гуманітаризації мовної освіти, фахової культуротворчості, естетики «двоголосого слова», етики лексичної гіпотези, контекстуальності навчання, артикуляції думки в мовному середовищі); *зміст* (спецкурс і різногалузеве гуманітарне знання культури підприємництва як ціннісно-сміслового явища в сучасній ринковій ситуації); *методи* інформаційних, ігрових, рефлексивних технологій, «педагогічної майстерні», психолінгвістики, асоціативних карт, емоційно-сміслового дизайну; *форми* інтерактивної, дистанційної співбуттєвої взаємодії та співтворчості; *засоби* (підручники, словники, Інтернет-ресурси, мультимедійні комплекси); *умови* (організація освітнього середовища як текстової реальності; розвиток мотивації студента до поєднання у фаховій діяльності функцій суб'єкта пізнання і семіотичного суб'єкта; реалізація концепції контекстуального навчання; забезпечення вільного самовизначення та активізації особистісних ресурсів майбутнього економіста); *результат* (сформованість культури професійного мовлення майбутнього економіста).

4. Результати експериментальної роботи засвідчили ефективність розробленої педагогічної технології формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю в процесі вивчення гуманітарних дисциплін. Вона забезпечена структурно-функціональною взаємодією основних компонентів, дотриманням визначених закономірностей, принципів та педагогічних умов, що, у свою чергу, сприяло ефективності методів, засобів та організаційних форм педагогічного супроводу мовленнєвої діяльності студентів. Зіставлення результатів формування досліджуваного феномену за технологією гуманітарної і традиційної освітніх парадигм виявило відчутне превалювання динаміки відповідних зрушень у студентів експериментальної групи: за мотиваційно-смісловим критерієм – в середньому

у 1,7 рази, за інформаційно-смісловим – в 1,7 рази, за операційно-коригувальним – в 1,4 рази, за оцінювально-формульним – в 1,7 рази.

У результаті теоретико-експериментального дослідження підготовлено методичні рекомендації «Організаційно-технологічні аспекти формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю в процесі вивчення гуманітарних дисциплін».

5. Дисертаційне дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми. Перспектива подальших досліджень полягає у з'ясуванні впливу процесу формування культури професійного мовлення майбутнього економіста на якість його фахової підготовки, визначенні шляхів організації процесу формування досвіду мовленнєвої смислотворчості майбутніх фахівців іншого профілю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверинцев С. София – Логос : Словарь / С. С. Аверинцев. – К. : Дух і літера, 2005. – 902 с.
2. Авраменко Н. Business Communication: Presentation (Комунікації в бізнесі: презентації) : навч. посіб. / Н. Авраменко, Н. Ануфрієва. – Тернопіль : Екон. думка, 2006. – 128 с.
3. Агеев А. И. Предпринимательство: проблемы собственности и культуры / А.И. Агеев. – М. : Наука, 1991. – 106 с.
4. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія : підруч. [для студ., асп. та виклад. вузів] / А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1998. – 560 с.
5. Алтухов В. Смена парадигмы и формирование новой методологии (попытка обзора дискуссии) / В. Алтухов // Общественные науки и современность. – 1993. – № 1. – С. 88 – 100.
6. Андреев В. И. Конкурентология : уч. курс [для творч. саморазв. конкурентноспособности] / В. И. Андреев. – Казань : Центр иннов. технологий, 2006. – 470 с.
7. Анисимов С. Ф. Духовные ценности: производство и потребление / С.Ф.Анисимов. – М. : Мысль, 1988. – 253 с.
8. Апель К.-О. Трансформация философии / Карл-Отто Апель. – М. : Логос, 2001. – 344 с.
9. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования) : уч. пособ. [для студ. пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.»] / И. В. Арнольд. – [3-е изд.]. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.
10. Аршинов В. И. Как синергетика может содействовать становлению новой модели образования // Синергетика и образование / В. И. Аршинов. – М. : Гнозис, 1997. – С. 61 – 66.
11. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса / Ю.К.Бабанский. – М. : Просвещение, 1982. – 192 с.

12. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення: навч. посіб. [для студ. ун-в] / Н.Д.Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 232 с.
13. Бабкина Т. А. Освоение образцов педагогической деятельности : моногр. / Т. А. Бабкина ; [под ред. Н. А. Масюковой]. – Гродно : ГрГУ, 2004. – 303 с.
14. Барановська Л. В. Формування культури мови студентів аграрного вузу (на матеріалах навчання з дисципліни «Ділова українська мова») : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Барановська Лілія Володимирівна.– К., 1995. – 236 с.
15. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Ролан Барт ; [пер. с франц.; сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова]. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.
16. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 421 с.
17. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
18. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень : підруч. / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2008. – 240 с.
19. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Эмиль Бенвенист ; [пер. с франц. Ю.Н.Караулов и др.]. – М. : Прогресс, 1974. – 448 с. – (Языковеды мира).
20. Бершадский М. Е. Дидактические и психологические основания образовательной технологии / М. Е. Бершадский, В. В. Гузеев. – М. : Центр «Пед. поиск», 2003. – 256 с.
21. Бершадский М. Е. Применение технологий «Concept Maps» и «Mind Maps» для повышения уровня информационной компетентности обучаемых / М.Е.Бершадский // Педагогические технологии. – 2009. – № 2. – С. 20 – 53.
22. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.
23. Бех І. Д. Гуманістична педагогіка як нова інноваційна парадигма / І. Д. Бех // Вересень. – 2003. – № 4. – С. 3 – 7.
24. Бичок А. В. Формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Бичок Алла Володимирівна. – Тернопіль, 2010. – 296 с.

25. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг. – [4-е изд.]. – М. : Дело Лтд, 1994. – 684 с.
26. Блонский П. П. Избранные педагогические и психологические сочинения : в 2-х т. / П. П. Блонский ; [под ред. А. Петровского]. – М. : Педагогика, 1979. Т. 1. – 1979. – 304 с.
27. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию / И.А.Бодуэн де Куртенэ. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – 385 с.
28. Болотов В. А. Компетентносная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогика. – 2003. – № 10 – С. 23 – 28.
29. Борытко Н. М. Теория и методика воспитания : учеб. [для студ. пед. вузов] / Н. М. Борытко, И. А. Соловцова, А. М. Байбаков; [под ред. Н. М. Борытко]. – Волгоград : ВГИПК РО, 2006. – 98 с. – (Серия «Гуманитарная педагогика», вып. 7).
30. Братусь Б. К проблеме человека в психологии / Б. Братусь // Вопросы психологии. – 1997. – № 3. – С. 3 – 19.
31. Брушлинский А. В. Культурно-историческая теория мышления / А.В.Брушлинский. – М. : Высш. шк., 1968. – 268 с.
32. Булаховський Л. А. Вибрані праці в 5 т. / Л. А. Булаховський. – К. : Наук. думка, 1975. Т. 1 : Загальне мовознавство. – 1975.– 496 с.
33. Бьюзен Т. и Б. Супермышление: [Как повысить ясность и эффективность мышления, а также общий уровень интеллекта и быстроту мысли] / Тони Бьюзен, Бари Бьюзен ; [пер. с англ. Е. А. Самсонов]. – 4-е изд. – Минск : Попурри, 2007. – 299, [4] с.
34. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валлерстайн ; [пер. с англ. П. М. Кюдикина; под общ. ред. Б.Ю.Кагарлицкого]. – СПб. : Унив. кн., 2001. – 416 с.
35. Василевич В. В. Формування професійного мовлення студентів-економістів як засобу взаємодії у просторі європейської комунікації / В. В. Василевич //

- Наукові праці МДГУ ім. Петра Могили. Серія : Педагогічні науки. – 2003. – Т. 28, вип. 15. – С. 185 – 192.
36. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч. посіб. / Г. П. Васянович. – Львів : Сполом. – 420 с.
37. Вебер М. Избранные произведения / Макс Вебер ; [пер. с нем., сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова ; предисл. П. П. Гайденко]. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с.
38. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая. – М. : Рус. словари, 1996. – 416 с.
39. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : Перун, 2003. – 1426 с.
40. Величковский Б. М. Когнитивная наука: Основы психологии познания : в 2 т. : уч. пособ. [для студ. вузов, обуч. по спец. «Психология»] / Б.М.Величковский. – М. : Академия, 2006.
Т. 1: Основы современного человекознания. – 2006. – 448 с.
41. Вербець В. В. Діагностика формування та реалізації духовно-творчого потенціалу студентської молоді : метод. посіб. [для студ. гуманіт. ун-тів та працівників установ і орг. молодіж. спрямування] / В. В. Вербець. – Рівне : РДГУ, 2004. – 147 с.
42. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход : метод. пособ. / А. А. Вербицкий. – М. : Высш. шк., 1991. – 207 с.
43. Верещагин Е. М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – [3-е изд., перераб. и доп.] – М. : Рус. язык, 1983. – 269 с.
44. Верещагина Л. А. Психология потребностей и мотивация персонала / Л. А. Верещагина, И. М. Карелина. – [2-е изд., дополн.]. – Х. : Гуманит. центр, 2005. – 156 с.
45. Виноградов В. В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика / В.В.Виноградов. – М. : Изд-во Академии наук СССР, 1963. – 256 с.
46. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – [5-е изд., испр.]. – М. : Лабиринт, 1999. – 352 с.

47. Гадамер Г. Г. Истина и метод. Основы философской герменевтики / Г.Г.Гадамер. – М. : Прогресс, 1988. – 700 с.
48. Гайдеггер М. Дорогою до мови / М. Гайдеггер ; [пер. з нім. В. Кам'янця]. – Львів : Літопис, 2007. – 232 с.
49. Гэлбрейт Дж. К. Новое индустриальное общество. Избранное / Дж.К.Гэлбрейт ; [пер. с англ. П. А. Алябьев и др.; под науч. ред. И.В.Филатова]. – М. : ЭКСМО, 2008. – 1197, [1] с. (Антология экономической мысли / отв. ред. Л. А. Амелехин).
50. Герасимова Е. М. Економічні знання у дискурсі становлення глобалізованого світу: соціально-філософський аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Герасимова Ельвіра Миколаївна. – К., 2009. – 36 с.
51. Гильманов С. А. Диагностика качеств творческой индивидуальности педагога : уч. пособ. / С. А. Гильманов. – Тюмень : ТюмГУ, 1998. – 86 с.
52. Гмурман В. Е. Теория вероятностей и математическая статистика / В.Е.Гмурман. – М. : Высш. шк., 1972. – 368 с.
53. Головин Б. Н. Основы культуры речи : уч. пособ. [для студ. филолог. спец. ун-в] / Б. Н. Головин. – М. : Высш. шк., 1980. – 335 с.
54. Голуб Б. А. Основы общей дидактики : уч. пособ. [для студ. пед. вузов] / Б.А. Голуб. – М. : Гуманит. изд. центр «Владос», 1999. – 96 с.
55. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – К. – Вінниця : Планер, 2010. – 308 с.
56. Гордеева А. В. Психологічні особливості процесу персоніфікації в діалозі «людина – комп'ютер» : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / Гордеева Алла Валеріанівна. – К., 2003. – 20 с.
57. Гореликов Л. А. Гуманитарная парадигма современной науки [Электронный ресурс] / Л. А. Гореликов // Новые идеи в философии : межвуз. сб. науч. трудов.– Пермь, 2002. – Вып. 10. – Режим доступа :

<http://www.psu.ru/?m=070&a=0>

58. Гороховська Т. В. Формування культури професійного мовлення майбутніх працівників органів внутрішніх справ : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Гороховська Тетяна Володимирівна. – К., 2007. – 218 с.
59. Гузеев В. В. Консультации: технология ТОГИС / В. В. Гузеев // Педагогические технологии. – 2007. – № 3. – С. 115 – 119.
60. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт ; [пер. с нем. и предисл. Г. В. Рамишвили]. – М.: Прогресс, 1984. – 400 с.
61. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт; [пер. с нем. М. И. Левина и др.]. – М. : Прогресс, 1985. – 451 с.
62. Гусельцева М. С. Культурно-историческая психология и вызовы постмодернизма / М. С. Гусельцева // Вопросы психологии. – 2002. – № 3. – С. 119 – 132.
63. Гусерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии / Э. Гусерль. – М. : Алетейя, 1994. – 426 с.
64. Гущина Г. А. Формирование профессиональной культуры будущих экономистов в процессе получения высшего образования / Г. А. Гущина // Ярославский педагогический вестник. – 2009. – № 4 . – С. 111 – 114.
65. Давыдов В. В. Теория развивающего обучения / В. В. Давыдов. – М. : ИНТОР, 1996. – 544 с.
66. Деррида Ж. Письмо и различие / Ж. Деррида ; [пер. с фр. Д. Кралечкина]. – М. : Академ. проект, 2007. – 495 с.
67. Джеймисон Ф. Постмодернізм або Логіка культури пізнього капіталізму / Ф. Джеймисон ; [пер. з англ. П. Дениска]. – К. : Курс, 2008. – 504 с.
68. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. [для студ. вузів]. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
69. Ділові проекти : підруч. [книга для студ. та роб. зошит]. / О.Б.Тарнопольський, С. П. Кожушко, Р. О. Безугла та ін. – К. : ІНКОС, 2002.– 280 с.
70. Дильтей В. Собрание сочинений в 6 т. / В. Дильтей ; [под ред. А. Михайлова, Н. Плотникова]. – М. : Дом интел. кн., 2000.

- Т.1 : Введение в науки о духе ; [пер. с нем. под ред. В. С. Малахова]. – 2000. – 755 с.
71. Дмитриев С. В. Презумпция культуры в антропных технологиях вузовского образования / С. В. Дмитриев // Педагогические технологии. – 2007. – № 3. – С. 41 – 55.
72. Дридзе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации: проблемы семиосоциопсихологии / Т. М. Дридзе ; [отв. ред. И. Т. Левыкин]. – М. : Наука, 1984. – 268 с.
73. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Эко; [пер. с итал. В. Резник и А. Погоняйло]. – М. – СПб. : Симпозиум, 2006. – 544 с.
74. Елистратов В. С. Арго и культура / В. С. Елистратов. – М. : Изд-во МГУ, 1995. – 232 с.
75. Ельмслев Л. Прологомены к теории языка / Л. Ельмслев ; [пер. с англ. В.А.Звегинцев и др.]. – М. : КомКнига, 2006. – 246 с. – (Лингвистическое наследие XX века).
76. Жовтобрюх М. А. Культура мовлення і школа / М. А. Жовтобрюх // Культура слова: респ. міжвід. зб. – К. : Наук. думка, 1988. – Вип. 34. – С. 3 – 10.
77. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. україн. вид. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
78. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії / А. П. Загнітко. – [2-ге вид. випр. і доп.]. – Донецьк : Юго Восток ЛТД, 2007. – 219 с.
79. Згуровський М. Суспільство знань та інформації – тенденції, виклики, перспективи [Електронний ресурс] / М. Згуровський // Дзеркало тижня. – 2003.– № 19 (24 – 30 травня). – Режим доступу:
http://dt.ua/ECONOMICS/suspilstvo_znan_ta_informatsiyi_tendentsiyi_viklik_i_perspektivi-32040.html
80. Зеленкова И. Л. Этика : уч. пособ. [для студ. вузов] / И. Л. Зеленкова, Е.В.Беляева. – Минск : Тетра Системе, 2000. – 368 с.

81. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе / И.А.Зимняя. – М. : Просвещение, 1991. – 222 с.
82. Зінченко В. О. Формування професійної спрямованості студентів економічних спеціальностей на початковому етапі навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Зінченко Вікторія Олегівна. – Луганськ, 2008. – 20 с.
83. Зинченко В. П. Культурно-историческая психология и психологическая теория деятельности: живые противоречия и точки роста / В. П. Зинченко // Вестник МГУ. Серия 14 : Психология. – 1993 – № 2 – С. 41 – 50.
84. Зубков М. Г. Сучасна українська ділова мова / М. Г. Зубков. – [4-те вид., допов.].– Х. : Торсінг, 2003. – 448 с.
85. Зязюн І. А. Гуманізм освіти ХХІ століття: філософський і психологічний аспект / І. А. Зязюн // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2002. – № 2. – С. 23 – 24.
86. Зязюн І. А. Культуротворча функція виховання студентів педагогічного вузу / І. А. Зязюн // Вища педагогічна освіта : наук.-метод. зб.– Полтава, 1994. – Вип. 17. – С. 66 – 72.
87. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих економічних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Іванченко Євгенія Анатоліївна. – Одеса, 2005. – 20 с.
88. Ильина Т. А. Педагогика: курс лекций: учеб. пособ. [для студ. пед. ин-в] / Т.А. Ильина. – М. : Просвещение, 1984. – 194 с.
89. Ильяш М. И. Основы культуры речи / М. И. Ильяш. – К. – Одесса : Вища шк., 1984. – 188 с.
90. Инглегарт Р. Культурный сдвиг в зрелом индустриальном обществе / Р.Инглегарт // Новая постиндустриальная волна на Западе: антология / под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – С. 245 – 260.
91. Иноземцев В. Л. К теории постэкономической общественной формации / В.Л. Иноземцев. – М. : Таурус, 1995. – 330, [2] с.

92. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя : уч. пособ. [для студ. высш. уч. заведений] / И. Ф. Исаев. – М. : Академия, 2002.– 208 с.
93. Исаев И. Ф. Теория и практика формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы / И. Ф. Исаев. – М. – Белгород : МПГУ, БГПИ, 1993. – 217 с.
94. Истратова О.Н. Психодиагностика: коллекция лучших тестов / О.Н.Истратова, Т. В. Эксакусто. – Ростов на Дону : Феникс, 2005. – 375 с.
95. Каган М. С. Философская теория ценности / М. С. Каган. – СПб. : Петрополис, 1997. – 205 с.
96. Канюк О. Л., Козубовська І. В. Формування умінь іншомовного ділового спілкування у майбутніх соціальних працівників: моногр. / О. Л. Канюк, І.В.Козубовська. – Ужгород: УжНУ , 2008. – 140 с.
97. Карась А. Семіотична перспектива інтерпретації реальності як дійсності / Анатолій Карась // Філософська думка. – 2008. – № 5. – С. 16 – 29.
98. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов; отв. ред. Д. Н. Шмелев]. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
99. Карпов А. В. Психология менеджмента : уч. пособ. / А. В. Карпов. – М. : Гардарики, 1999. – 544 с.
100. Кассирер Э. Философия символических форм: Язык. Т. 1 / Э. Кассирер. – М. – СПб. : Унив. кн., – Т.1. – 2001. – 271 с.
101. Кларин М. В. Инновации в обучении: метафоры и модели: Анализ зарубежного опыта / М. В. Кларин. – М. : Наука, 1997. – 223 с.
102. Кларк М. Технология образования или педагогическая технология? / М.Кларк // Перспективы. Вопросы образования. – 1983. – № 2. – С. 77 – 92.
103. Климкина Е. В. Формирование профессионально-речевой культуры социального педагога в процессе обучения в вузе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Климкина Екатерина Васильевна. – М., 2003. – 192 с.
104. Козубовська І. Ділове спілкування в структурі професійної діяльності / І.Козубовська, М. Бабинець // Науковий вісник Ужгородського

- національного університету: Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2009. – № 11. – С. 179 – 182.
105. Компетентнісний підхід в сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.
106. Компетенции в образовании: опыт проектирования : сб. науч. трудов / под ред. А. В. Хуторского. – М. : ИНЭК, 2007. – 327 с.
107. Конюхов Н. И. Словарь-справочник практического психолога / Н.И.Конюхов. – Воронеж : МОДЭК, 1996. – 224 с.
108. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история / Э. Косериу // Новое в лингвистике. – М., 1963. – Вып. 3. – С. 160 – 198.
109. Костриця Н. М. Формування українського професійного мовлення у студентів вищих навчальних закладів економічної освіти України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» / Костриця Наталія Миколаївна. – К., 2002. – 16 с.
110. Кохановский В. П. Философия и методология науки : учеб. [для высш. уч. зав.] / В.П.Кохановский. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. – 576 с.
111. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: підруч. / М. П. Кочерган. – [3 -тє вид.]. – К. : Академія, 2008. – 464 с.
112. Краевский В. В. Методология педагогики: новый этап : уч. пособ. [для студ. вузов.] / В. В. Краевский, Е. В. Бережнова. – М. : Академия, 2006. – 394с.
113. Кремень В. Філософія: Логос, Софія, Розум / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2007. – 432 с.
114. Кремень В. Г. Формування особистості професіонала в контексті вимог ХХІ століття / В. Г. Кремень // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр. / АПН України, ін-т педагогіки і психології проф. освіти. – К., 2005. – Вип. 3. – С. 10 – 20.
115. Кримський С. Запити філософських смислів / С. Б. Кримський. – К. : ПАРАПАН, 2003. – 240 с.

116. Кристева Ю. Избранные труды. Разрушение поэтики / Ю. Кристева. – М. : Рос. полит. энцикл. (РОССПЕН), 2004. – 656 с.
117. Крсек О. Є. Формування професійної мовленнєвої культури у студентів медичних університетів як компоненти їх духовності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Крсек Ольга Євгенівна. – Луганськ, 2006. – 243 с.
118. Ксенофонтова А. Н. Педагогическое конструирование речевой деятельности : уч. пособ. / А. Н. Ксенофонтова. – Оренбург : ОГУ, 2001. – 186 с.
119. Кузнецов В. Г. Герменевтика и гуманитарное познание / В. Г. Кузнецов. – М. : Прогресс, 1991. – 191 с.
120. Кузьмина Н. В. Методы системного педагогического исследования: уч. пособ. / Н. В. Кузьмина. – Ленинград : ЛГУ, 1980. – 172 с.
121. Культура фахового мовлення : навч. посіб. / за ред. Н. Д. Бабич. – Чернівці : Книги – XXI, 2005. – 572 с.
122. Культуролоргія: теорія та історія культури: навч. посіб. / за ред. І.І.Тюрменко. – [2-ге вид., перероб. та доп.]. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 368 с.
123. Культуролоргія: українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / [М.М.Закович, І. А. Зязюн, О. М. Семашко та ін.] ; за ред. М. М. Заковича. – [2-ге вид., стер.] – К. : Знання, 2006. – 597 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
124. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун ; [пер. с англ. И.З.Налетова]. – М. : Прогресс, 1975. – 288 с.
125. Куницкая Ю. И. Основы педагогического профессионализма : учеб.-метод. пособ. / Ю. И. Куницкая, Т. А. Бабкина. – Гродно: ГрГУ, 2007. – 162с.
126. Лакан Ж. Функция и поле речи и языка в психоанализе / Жак Лакан ; [пер. с фр. А. К. Черноглазова]. – М. : ГНОЗИС, 1995. – 192 с.
127. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – [2-е изд.]. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
128. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, структура и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. – [2-е испр. изд.]. – М. : Смысл, 2003. – 487 с.

129. Леонтьева В. Н. Культуротворческий процесс: основания и начала / В.Н.Леонтьева. – Х. : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2003. – 423 с.
130. Лівенцова В. А. Формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів невиробничої сфери : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Лівенцова Вікторія Анатоліївна. – Тернопіль, 2002. – 20 с.
131. Лісовий М. І. Формування професійного мовлення майбутніх медичних працівників у вищих медичних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Лісовий Микола Іванович. – Вінниця, 2006. – 20 с.
132. Лишин О. В. Направленность личности и аффект неадекватности у студентов / О. В. Лишин. – М. : Психол. ин-т РАО, 2008. – 121 с.
133. Ложкін Г. В. Економічна психологія : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Г. В. Ложкін, В. Л. Комаровська, Н. Ю. Воленюк. – [3-тє вид., перероб. і доповн.]. – К. : Професіонал, 2008. – 464 с.
134. Лотман Ю. М. История и типология русской культуры: Семиотика и типология культуры. Текст как семиотическая проблема. Семиотика бытового поведения. История литературы и культуры / Ю. М. Лотман. – СПб. : Искусство СПб., 2002. – 765 с.
135. Лузина Л. М. Понимание как духовный опыт / Л. М. Лузина. – Псков : ПГПИ, 1997. – 168 с.
136. Малиновский Б. Научная теория культуры / Б. Малиновский ; [пер. с англ. И. В. Утехина; сост. и вступ. ст. А. К. Байбурина]. – 2-е изд., испр. – М. : ОГИ, 2005. – 184 с.
137. Мамардашвили М. К. Необходимость себя: введение в философию. Доклады, статьи, философские заметки / М. К. Мамардашвили. – М. : Лабиринт, 1996. – 432 с.
138. Мандель Б. Р. Организационно-педагогические условия использования интеллектуальной игры как средства развития профессионально-значимых качеств студентов / Б. Р. Мандель // Педагогические технологии. – 2007. – №2. – С. 65 – 80.

139. Марголис Дж. Личность и сознание: перспективы нередуктивного материализма / Джон Марголис ; [общ. ред., авт. предисл. Д. И. Дубровский, ред. В. Ф. Грязнов]. – М. : Прогресс, 1986. – 418 с.
140. Марчук М. Г. Витоки сучасної гуманітарно-наукової парадигми / М.Г.Марчук // Матеріали міжнародної наукової конференції [«Філософія гуманітарного знання: раціональність і духовність»], (Чернівці, 2 – 3 жовтня 2008 р.) / Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2008. – С. 167 – 180.
141. Мацюк З. Українська мова професійного спілкування : навч. посіб. / З.Мацюк, Н. Станкевич. – [2-ге вид.]. – К. : Каравела, 2008. – 352 с.
142. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л.І.Мацько, Л. В. Кравець. – К. : Академія, 2007. – 360 с.
143. Мельничайко В. Я. Про культуру нашого мовлення / В. Я. Мельничайко, І. В. Добрянська. – Тернопіль, 1991. – 21 с.
144. Мельга Т. Украинское предпринимательство: исторические предпосылки и социокультурные детерминанты / Т. Мельга // Философская и социологическая мысль. – 2010. – № 7. – С. 81 – 89.
145. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підруч. / кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. – [2-ге вид., випр. і перероб.]. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
146. Михайлюк В. О. Формування культури ділового мовлення у студентів аграрного вузу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)» / Михайлюк Валентина Олександрівна. – К., 1999. – 28 с.
147. Мозолева И. А. Формирование профессионально-речевой культуры студентов туристского вуза на основе межпредметных связей : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Мозолева Ирина Аркадьевна. – М., 2003. – 201 с.
148. Моррис Ч. Основания теории знаков // Семиотика / Ч. Моррис; [сост., вступит. ст. и общ. ред. Ю. С. Степанова]. – М. : Радуга, 1983. – С. 37– 89.
149. Найденов С. К. Коммуникативная учебная технология в Web-классе / С.К.Найденов // Педагогические технологии. – 2009. – № 1. – С. 53 – 58.

150. Найн А. Я. Педагогические инновации и научный эксперимент / А.Я.Найн // Методология педагогики. – 1997. – Ч. 1, вып. 4. – С. 78 – 86.
151. Науменко Л. П. Business English Course: Бизнес-курс английского языка / Л. П. Науменко. – К. : А.С.К., 2005. – 448 с.
152. Нежнов П. Г. Опосредование и спонтанность в модели «культурного развития» / П. Г. Нежнов // Вестник МГУ. Серия 14 : Психология. – 2007. – № 1. – С. 133 – 146.
153. Немов Р. С. Психология : словарь-справочник : в 2 ч. / Р. С. Немов. – М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003.
Ч. 2. – 2003. – 352 с.
154. Нестерова Л. В. Формирование информационной культуры будущих инженеров лесного комплекса в процессе гуманитарной подготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Нестерова Любовь Васильевна. – Брянск, 2002. – 227 с.
155. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології : навч. посіб. / А.С.Нісімчук. – К. : Просвіта, 2000. – 368 с.
156. Новий тлумачний словник української мови : у 4-х т. / уклад. В.Яременко, О. Сліпущко. – К. : Аконіт, 1999 – 2002.
Т. 2. – 2001. – 912 с.
157. Ожегов С. И. Лексикология. Лексикография. Культура речи / С.И.Ожегов. – М. : Высш. шк., 1974. – 352 с.
158. Окуневич Т. Г. Культура мовлення майбутнього вчителя-словесника в умовах українсько-російської двомовності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)» / Окуневич Тетяна Григорівна. – Херсон, 2003. – 20 с.
159. Освітні технології : навч.-метод. посібн. / [Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. та ін.] ; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : АСК, 2001. – 256 с.
160. Основи професіографії : навч. посіб. / [С. Я. Карпіловська, Р.Й.Мітельман, В. В.Синявський та ін.]. – К. : МАУП, 1997. – 148 с.
161. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний

- аспекти : моногр. / О. М. Отич ; [за наук. ред. І. А. Зязюна]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2007. – 752 с.
162. Падалка О. С. Педагогічні технології / О. С. Падалка. – К. : Укр. енцикл., 1995. – 252 с.
163. Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики / Е.В.Падучева. – М. : Языки славян. культур, 2004. – 607 с.
164. Палихата Е. Методика навчання українського усного діалогічного мовлення учнів основної школи : моногр. / Елеонора Палихата. – Тернопіль : ТДПУ, 2002. – 271 с.
165. Палихата Е. Формування культури професійного усного мовлення студентів вищих навчальних закладів України / Е. Палихата // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2007.– № 2.– С. 83 – 88 .
166. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : моногр. / [Сисоєва С. О., Алексюк А. М., Воловик П. М. та ін.]; за ред. С. О. Сисоєвої. – К. : ВІПОЛ, 2001. – 502 с.
167. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика / М. І. Пентилюк. – К. : Вежа, 1994. – 240 с.
168. Петрожалко Ю. В. Формування культури професійного мовлення у студентів економічного фаху ВНЗ / Ю. В. Петрожалко // Наукові записки НаУКМА. Серія : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота.– 2008. – Т. 84. – С. 29 – 33.
169. Пехота О. М. Особистісно-орієнтоване навчання: підготовка вчителя: моногр. / О. М. Пехота, А. М. Старєва. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – Миколаїв : Ілліон, 2007. – 272 с.
170. Пирс Ч. С. Начала прагматизма / Ч. С. Пирс ; [пер. с англ. и предисл. В.В.Кирющенко, М. В. Колопотина]. – М. : Алетейя, 2000. – 318 с.
171. Покровский М. М. Семасиологические исследования в области древних языков / М. М. Покровский. – М. : Едиториал УРСС : КомКнига, 2006. – 136с.

172. Поланьи К. Великая трансформация: политические и экономические истоки нашего времени / Карл Поланьи ; [пер. с англ. А. А. Васильева и др.; под общ. ред. С. Е. Федорова]. – СПб. : Алетейя, 2002. – 320 с.
173. Полонский В. М. Словарь по образованию и педагогике / В.М.Полонский. – М. : Высш. шк., 2004. – 512 с.
174. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід в сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.
175. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / за ред. О. І. Пометун. – К. : А.С.К., 2003. – 192 с.
176. Практикум по психологии профессиональной деятельности и менеджмента : уч. пособ. / под ред. Г. С. Никифорова, М. А. Дмитриевой, В.М. Снеткова. – [2-е изд.]. – СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2001. – 240с.
177. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підруч. [для студ. гуманіт. спец. вищих закладів освіти] / О. Д. Пономарів. – К.: Либідь, 1993.– 248 с.
178. Поппер К. Логика и рост научного знания. Избранные работы / К.Поппер; [сост., общ. ред. и вступ. статья В. Н. Садовского]. – М. : Прогресс, 1983. – 605 с.
179. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К. : СИНТО, 1993. – 240 с.
180. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / И.Пригожин, И. Стенгерс; [общ. ред. В. И. Арцинова, Ю. Л. Климонтовича и Ю. В. Сачкова]. – М. : Прогресс, 1986. – 432 с.
181. Проблемы экономической психологии. Т. 1 / отв. ред. А. Л. Журавлев, А.Б.Купрейченко. – М. : Ин-т психол. РАН. – 2004. – 620 с.
182. Пройдаков Е. М. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування / Е. М. Пройдаков, Л.А.Теплицький. – [2-ге вид.]. – К. : СофтПрес, 2006. – 824 с.

183. Профессиональная культура учителя (программа изучения) / сост. В.А.Сластенин, Н. И. Филиппенко. – М. : Изд-во МГУ, 1993. – 22 с.
184. Радциг С. Введение в классическую филологию / С. И. Радциг. – М. : Изд-во МГУ, 1965. – 524 с.
185. Рибалка В. В. Психологія честі та гідності особистості: культурологічні та аксіологічні аспекти : наук.-метод. посіб. / В. В. Рибалка. – К. : Інформ. системи, 2011. – 428 с.
186. Розин В. М. Типы и дискурсы научного мышления / В. М. Розин. – М. : Едиториал УРСС, 2000. – 246 с.
187. Розов В. І. Адаптивні антистресові психотехнології : навч. посіб. / В.І.Розов. – К. : Кондор, 2005. – 276 с.
188. Розов Н. С. Культура, ценности и развитие образования: основания реформы гуманитарного образования в высшей школе / Н. С. Розов. – М. : Исслед. центр, 1992. – 154 с.
189. Романишина Л. М. Модульно-рейтингова технологія викладання у вищих навчальних закладах : посіб. / Л. М. Романишина. – Тернопіль : ТНПУ, 2000.– 48 с.
190. Романова Е. С. 99 популярных профессий. Психологический анализ и профессиограммы / Е. С. Романова. – СПб. : Питер, 2008. – 464 с.
191. Романова Л. Я. Формування професійного функціонального мовлення учнів ліцею при вивченні економічних дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти / Романова Лідія Яківна. – К., 2000. – 19 с.
192. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2009. – 713 с.
193. Рубцов В. В. Основы социально-генетической психологии / В. В. Рубцов. – М. : Ин-т практ. психол., Воронеж : МОДЭК, 1996. – 384 с.
194. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. / Оксана Рудницька. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2005. – 360 с.
195. Рукас Т. П. Формування культури ділового мовлення в майбутніх інженерів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец.

- 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)» / Рукас Тетяна Павлівна. – К., 1999. – 20 с.
196. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии : уч. пособ. / Г.К. Селевко. – М. : Нар. образование, 1998. – 256 с.
197. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
198. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир; [общ. ред. и вступ. ст. А. Е. Кибрика]. – 2-е изд. – М. : Прогресс, 2002. – 656с.
199. Серл Дж. Открывая сознание заново / Джон Серл ; [пер. с англ. А.Ф.Грязнова]. – М. : Идея-Пресс, 2002. – 256 с.
200. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е.В.Сидоренко. – СПб. : Речь, 2003. – 350 с.
201. Сисоєва С. О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу : моногр. / С. О. Сисоєва. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – 324 с.
202. Скоробогатова Г. Г. «Технология педагогической мастерской» – образовательная технология саморазвития личности / Г. Г. Скоробогатова // Педагогические технологии. – 2007. – № 1. – С. 97 – 102.
203. Сластенин В. А. Педагогика : уч. пособ. [для студ. высш. учеб. пед. заведений] / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; [под ред. В.А.Сластенина]. – М. : Академия, 2002. – 576 с.
204. Слободчиков В. И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры / В. И. Слободчиков // Новые ценности образования: Культурные модели школы. – М., 1997. – Вып. 7: Инноватор. – С. 177 – 184.
205. Словник-довідник з професійної педагогіки / [ред.-упоряд. А.В.Семенова]. – Одеса : Пальміра, 2006. – 272 с.
206. Слухинська В. С. Англійська мова для професійного спілкування (для технічних спеціальностей) : навч. посіб. / В. С. Слухинська, І. Ф. Шилінська. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2009. – 120 с.

207. Смілянець О. Г. Актуальність і шляхи розвитку творчого мислення у студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія : Педагогіка та психологія: зб. наук. праць. – Чернівці : Рута, 2003. – Вип. 185. – С. 141–148.
208. Смілянець О. Г. Творчий розвиток студентів економічних спеціальностей у процесі вивчення інформатики // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Серія : Педагогіка. Психологія. – 2004. – Вип. 2. – С. 131 – 137.
209. Соловцова И. А. Общие основы педагогики : учеб. [для студ. пед. вузов] / под ред. М. Н. Борытко. – Волгоград : ВГИПК РО, 2006. – 60 с. – (Серия «Гуманитарная педагогика, вып. 3).
210. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Фердинанд де Соссюр. – Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 1999. – 432 с.
211. Спасенников В. В. Экономическая психология : уч. пособ. / В.В.Спасенников. – М. : ПЭРСЭ, 2003. – 448 с.
212. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціально диференціяція української мови / Леся Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 464 с.
213. Стасюк В. Д. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі «школа – вищий заклад освіти» : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти / Стасюк Варвара Дмитрівна. – Одеса, 2003. – 20 с.
214. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка: семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1985. – 335с.
215. Стилїстика української мови : підруч. [для студ. філол. спец. вищих навч. закладів] / Л. І. Мацько, Л. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 312 с.
216. Стїл Дж. Методична система «Розвиток критичного мислення у навчанні різних предметів» / Дж. Стїл, К. Мередїт, Ч. Темпл. – К. : Міленїум, 2001. – 162 с.
217. Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів / Л. В. Струганець. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2000. – 88 с.

218. Субтельний О. Україна: історія / Орест Субтельний. – К. : Либідь, 1991. – 509 с.
219. Сучасна українська літературна мова: Стилїстика / за заг. ред. І.К.Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – 588 с.
220. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти : навч. посіб. / О.Б.Тарнопольський. – К. : ІНКОС, 2006. – 248 с.
221. Тарнопольський О. Б. Методика обучения английскому языку : учеб. пособ. / О. Б. Тарнопольський, С. П. Кожушко. – К. : Ленвіт, 2004. – 192 с.
222. Тодоров Ц. Теории символа / Ц. Тодоров ; [пер. с франц. Б. Нарумова]. – М. : Дом интел. кн., рус. феноменолог. общество, 1999. – 408 с.
223. Тоффлер Э. Третья волна / Элвин Тоффлер; [научн. ред. и предисл. П.С.Гуревича].– М. : АСТ, 1999. – 784 с.
224. Тоцька Н. Л. Формування професійно-зумовленого мовлення у студентів технічного ВНЗ (з технологічних спеціальностей легкої промисловості) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська мова)» / Тоцька Наталія Леонїдівна. – К., 2001. – 19 с.
225. Тулмин С. Человеческое понимание / С. Тулмин ; [пер. с англ. З.В.Кагановой]. –М. : Прогресс, 1984. – 328 с.
226. Тулупов И. И. Психозстетика как метод исследования сферы выражения личности / И. И. Тулупов, Н. И. Шевандрин // Вопросы психологии. – 2000. – № 6. – С. 49 – 56.
227. Туроу Л. Будущее капитализма: как сегодняшние экономические силы формируют завтрашний мир / Л. К. Туроу; [пер. с англ. А. И. Федорова]. – Новосибирск : Сибирский хронограф, 1999. – 432 с.
228. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
229. Українська ділова і фахова мова: практичний посібник на щодень / за ред. М. Д. Гінзбурга. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : ІНКОС, 2007. – 672 с.

230. Українська мова: Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О.О.Тараненко. – [3-тє вид. зі змінами і допов]. – К. : Вид-во: «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.
231. Уорф Б. Л. Отношение норм поведения и мышления к языку / Б. Л. Уорф // Новое в лингвистике. – 1960. – Вып. 1. – С. 135 – 168.
232. Ухтомский А. А. Интуиция совести: Письма. Записные книжки. Записки на полях / А. А. Ухтомский; [отв. ред. А. С. Батуев; сост. Л. В. Соколова, Г.М. Цурикова, И. С. Кузьмичева ; прим. Л. В. Соколовой]. – СПб. : Петербург. писатель, 1994. – 527 с.
233. Ушакова Т. Н. Психолингвистика : учеб. [для вузов] / под ред. Т.Н.Ушаковой. – М. : ПЕРСЭ, 2006. – 416 с.
234. Фортунатов Ф. Ф. Избранные труды. Т. 2 / Ф. Ф. Фортунатов. – М. : Гос. уч.-пед. изд-во, 1957. – 472 с.
235. Фреге Г. Смысл и денотат / Г. Фреге // Семиотика и информатика. – 1977.– Вып. 8. – С. 181 – 210.
236. Хакен Г. Информация и самоорганизация: макроскопический подход к сложным системам / Г. Хакен. – М. : Мир, 1991. – 240 с.
237. Хейлбронер Р. Экономика для всех / Р. Хейлбронер, Л. Туроу. – Новосибирск : ЭКОР, 1994. – 315 с.
238. Хизрич Р. Предпринимательство, или как завести собственное дело и добиться успеха / Р. Хизрич, М. Питерс ; [под общ. ред. В. С. Загашвили]. – М. : Прогресс, 1992. – 256 с.
239. Хомский Н. Картезианская лингвистика. Глава из истории рационалистической мысли / Н. Хомский ; [пер. с англ. и предисл. Б.П.Нарумова]. – М. : КомКнига, 2005. – 232 с.
240. Хомский Н. Язык и мышление / Н. Хомский ; [под ред. В. Раскина]. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1972. – 122 с.
241. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58 – 64.

242. Чайка Г. Л. Культура ділового спілкування менеджера : навч. посіб. / Г.Л.Чайка. – К. : Знання, 2005. – 442 с.
243. Шамов А. Н. Лексические навыки устной речи и чтения – основа семантической компетенции обучаемых / А. Н. Шамов // Иностранные языки в школе. – 2007. – № 4. – С. 19 – 25.
244. Шевнюк О. Л. Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика : моногр. / О. Л. Шевнюк. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. – 232 с.
245. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / С. В. Шевчук. – [5-те вид., перероб.]. – К. : Вищ. шк., 2006. – 302 с.
246. Шехтер И. Ю. Живой язык / И. Ю. Шехтер. – М. : РЕКТОР, 2005. – 256 с.
247. Шилінська І. Ф. Лексикон як структурний компонент культури професійного мовлення майбутніх фахівців у галузі комп'ютерних інформаційних технологій / І. Ф. Шилінська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – 2008. – № 5. – С. 126 – 131.
248. Шилінська І. Ф. Культура професійного мовлення як чинник особистісного становлення майбутніх фахівців економічного профілю: теоретико-прикладний аспект / І. Ф. Шилінська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – 2010. – № 2. – С. 131 – 137.
249. Шилінська І. Ф. Технологія мовного виховання майбутніх фахівців економічного профілю: дискурс моделювання / І. Ф. Шилінська // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія : Педагогіка та психологія: зб. наук. праць. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – Вип. 523. – С. 199–205.
250. Шилінська І. Ф. Структура та рівні сформованості культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю / І. Ф. Шилінська // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2011. – № 20. – С. 184 – 186.

251. Шилінська І. Ф. Сучасний досвід реалізації педагогічних умов виховання майбутнього фахівця економічного профілю як мовної особистості / І. Ф. Шилінська // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія : Педагогіка та психологія: зб. наук. праць. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – Вип. 560. – С. 198 – 205.
252. Шилінська І. Ф. Проблема сучасного навчально-методичного забезпечення професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців економічного профілю: з досвіду підручникотворення / І. Ф. Шилінська // Наукові записки. Серія : Психологія і педагогіка. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Міжнародна комунікація: мова – культура – особистість»], (Острого, 22-23 квітня 2010 р.). – Острого, 2010. – Вип. 15. – С. 375 – 381.
253. Шилінська І. Ф. Методи інтерактивного навчання як засоби формування іншомовної компетенції студентів-економістів / І. Ф. Шилінська // Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [«Проблеми та перспективи лінгвістичних досліджень в умовах глобалізаційних процесів»], (Тернопіль, 30 – 31 жовтня 2007 р.). Ч. 2. – Тернопіль, 2007. – С. 134 – 136.
254. Шилінська І. Ф. Формування культурно-мовної особистості у процесі вивчення іноземної мови / І. Ф. Шилінська // Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. [«Іноземномовна комунікація: здобутки та перспективи»], (Тернопіль, 24 – 25 квітня 2008 р.). – Тернопіль, 2008. – С. 320 – 321.
255. Шилінська І. Ф. Особливості професійного мовлення майбутніх фахівців з економічної кібернетики в умовах сучасної посткультури / І. Ф. Шилінська // Матеріали X міжнар. наук.-практ. конф. [«Семантика мови і тексту»], (Івано-Франківськ, 21 – 23 вересня 2009 р.). – Івано-Франківськ, 2009. – С. 396 – 399 .
256. Шилінська І. Ф. Можливості використання антропних освітніх технологій у процесі професійної мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців економічного профілю / І. Ф. Шилінська // Матеріали п'ятої республікан. наук. конф. [«Актуальні питання лінгвістики, літературознавства та інноваційної методики викладання іноземних мов»], (Тернопіль, 19 – 20 травня 2011 р.)– Тернопіль, 2011. – С. 69 – 71.

257. Шилінська І. Ф. Організаційно-технологічні аспекти формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю в процесі вивчення гуманітарних дисциплін: метод. рек. / Інна Шилінська. – Тернопіль : ТНЕУ, 2011. – 34 с.
258. Шкала оценки речевых притязаний [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://psylist.net/practicum/hkare.htm>
259. Шпет Г. Г. Очерк развития русской философии / Г. Г. Шпет; [отв. ред. Т.Г.Щедрина]. – М. : РОССПЭН, 2008. – 592 с.
260. Шпет Г. Г. Мысль и слово. Избранные труды / Г. Г. Шпет; [отв. ред. Т.Г.Щедрина]. – М. : РОССПЭН, 2005. – 688 с.
261. Штофф В. А. Моделирование в философии / В. А. Штофф. – М. – Ленинград : Наука, 1966. – 301 с.
262. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер ; [предисл. В. С. Автономова]. – М. : ЭКСМО, 2007. – 864 с. – (Антология экономической мысли).
263. Юдин В. В. Образовательный результат / В. В. Юдин // Педагогические технологии. – 2008. – № 4. – С. 19 – 27.
264. Янкович О. І. Освітні технології в історії вищої педагогічної освіти України (1957 – 2008) : моногр / Олександра Янкович; [за ред. В. М. Чайки]. – Тернопіль : підруч. і посіб., 2008. – 320 с.
265. Янушкевич Ф. Технология обучения в системе высшего образования : пособ. [для препод.] / Ф. Янушкевич ; [пер. с пол. и предисл. О.В.Довженко]. – М. : Высш. шк., 1986. – 133 с.
266. Ярошук І. Д. Підготовка майбутніх економістів до професійного спілкування у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Ярошук Ірина Дмитрівна. – Тернопіль, 2010. – 250 с.
267. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию/ В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 365 с.
268. Bailey K. D. Methods of Social Research / K. D. Baily. – New York : The Free Press, 1982. – 533 p.

269. Bloom Benjamin S. The 2 Sigma Problem: The Search for Methods of Group Instruction as Effective as One-to-One Tutoring / Bloom B. S. // Educational Researcher. 1984. – Vol. 13, № 6 (Jun.-Jul.). – P. 4 – 16 .
270. Cotton D. Market Leader: Course Book: Intermediate Business English / D.Cotton, D. Falvery. – England : Longman : Financial Times, 2002. – 176 p.
271. Esteras S. R. Infotech: English for Computer Users: Student's Book / Santiago Remacha Esteras. – [4-th Edition]. – Cambridge: University Press, 2008. – 160 p.
272. Jones L. New International Business English: Student's Book / Leo Jones, Richard Alexander. – [Updated Edition]. – Cambridge : University Press, 2000. – 176 p.
273. Maingueneau D. Geneses du discours / D. Maingueneau. – Bruxells : Pierre Mardaga, 1984. – P. 6.
274. Mascull B. Business Vocabulary in Use / Bill Mascull. – Cambridge : University Press, 2002. – 172 p.
275. Posner M. I. The Attention System of the Human Brain / M. I. Posner, S.E.Petersen // Ann. Rev. Neurosci. – 1990. – V. 13. – P. 25 – 42.
276. Robinson F. P. The Effective Study / Francis Pleasant Robinson. – [4-th Edition]. – New York : Harper and Row, 1970. – 161 p.
277. Sales H. E. Professional Communication in Engineering / H. E. Sales. – New York : Palgrave Macmillan, 2006. – 254 p.
278. Sweeney S. English for Business Communication: Student's Book / S.Sweeney. – [Second Edition]. – Cambridge : University Press, 2006. – 176 p.
279. Vaughn J., Estes T. Reading and Reasoning beyond the Primary Grades / J.Vaughn, T. Estes. – Boston : Allyn and Bacon, 1986. – 124 p.

Додаток А

Опитування студентів щодо усвідомлення ними необхідності оволодіння КПМ:

1. Що ви розумієте під поняттям «культура професійного мовлення» ?

- а) правильність мовлення, дотримання норм літературної мови;
- б) знання засобів загальнонародної мови, фахової терміносистеми та уміння користуватися ними;
- в) відображення загальної культури людини;
- г) чинник смислотворчості у професійній діяльності

2. Чи може рівень володіння КПМ забезпечити ваш кар'єрний ріст?

- а) так;
- б) скоріше так, ніж ні;
- в) ні;
- г) скоріше ні, ніж так.

3. Які мотиваційні чинники спонукали б вас до обміну і адекватної трансляції фахової інформації?

- а) потреби, бажання ;
- б) установки, мотиви;
- в) життєва необхідність;
- г) необхідність становлення системи власних ціннісних смислів.

4. Оволодіння КПМ необхідно для:

- а) успішного здійснення комунікативної діяльності заради вирішення професійного завдання;
- б) покращення взаєморозуміння з іншими;
- в) ефективного участі в корпоративному бізнесі;
- г) самовираження як культуротворчої індивідуальності у сфері професійної діяльності.

5. Чи впливає рівень володіння КПМ на результативність навчання?

- а) так;
- б) скоріше так, ніж ні;
- в) ні;
- г) скоріше ні, ніж так.

6. Чи може вплинути рівень КПМ на результати та якість професійної діяльності?

- а) так;
- б) скоріше так, ніж ні;
- в) ні;
- г) скоріше ні, ніж так.

7. Чи потрібно цілеспрямовано формувати КПМ у вищій школі?

- а) так;
- б) скоріше так, ніж ні;
- в) ні;
- г) скоріше ні, ніж так.

8. Чи може вплинути володіння КПМ на гуманно-творче самовираження фахівця?
- а) так;
 - б) скоріше так, ніж ні;
 - в) ні;
 - г) скоріше ні, ніж так.
9. Які навчальні дисципліни сприяли б удосконаленню наявного у вас рівня КПМ?
- а) гуманітарні;
 - б) профільні;
 - в) вибіркові;
 - г) спецкурс.

Додаток Б

Опитування випускників щодо усвідомлення ними необхідності оволодіння КПМ у вищій школі:

1. Чи усвідомили ви необхідність володіння КПМ у вищому економічному навчальному закладі?
- а) так;
 - б) скоріше так, ніж ні;
 - в) ні;
 - г) скоріше ні, ніж так.
2. Чи вважаєте ви володіння КПМ необхідною складовою успішної професійної діяльності?
- а) так;
 - б) скоріше так, ніж ні;
 - в) ні;
 - г) скоріше ні, ніж так.
3. Чи були ситуації, коли труднощі під час трансляції фахової інформації перешкоджали вирішенню проблем у процесі професійної діяльності?
- а) так;
 - б) ні;
 - в) не задумувались над цим;
 - г) постійно трапляються.
4. Необхідність адекватного обміну і трансляції фахової інформації у професійній діяльності зумовлюється:
- а) потребами;
 - б) бажаннями, установками;
 - в) становленням системи власних ціннісних смислів;
 - г) такої необхідності немає.
5. Чи вважаєте ви тотожними поняття «значення слова» та «смысл слова»?
- а) так;
 - б) скоріше так, ніж ні;
 - в) ні;
 - г) скоріше ні, ніж так.

6. Як би ви оцінили свій власний рівень володіння КПМ ?

- а) високий;
- б) середній;
- в) нижчий, ніж середній;
- г) низький.

7. Чи продовжуєте ви удосконалювати свій рівень володіння КПМ?

- а) так;
- б) ні;
- в) не задумуюсь над цим;
- г) для мене це не має значення.

8. Чи вважаєте ви, що оволодіння КПМ сприяє вашому гуманно-творчому самовираженню ?

- а) так;
- б) скоріше так, ніж ні;
- в) ні;
- г) скоріше ні, ніж так.

Додаток В

Опитування викладачів щодо розуміння ними необхідності формування КПМ у студентів як чинника особистісного та професійного становлення майбутнього фахівця

Шановні колеги!

1. Дайте, будь-ласка, визначення, що таке КПМ.
2. Дайте, будь ласка, визначення поняття: «професійна культуротворчість».
3. Назвіть, будь ласка, основні характерні риси процесу гуманітаризації економічної освіти.
4. Які індивідуально-психологічні якості, Ви, вважаєте найбільш важливими для професійної діяльності фахівця економічного профілю як гуманно-творчої індивідуальності?
5. Які мовно-комунікативні уміння є найбільш істотними в професійній діяльності фахівця економічного профілю?
6. Назвіть, будь ласка, найбільш важливі якості професійного мовлення фахівця економічного профілю.
7. Назвіть, будь-ласка, психологічні механізми смислоутворення.
8. Назвіть, будь-ласка, мовленнєві стратегії, які є пріоритетними для професійної діяльності фахівця економічного профілю.
9. Чи розглядаєте, Ви, КПМ як засіб самовираження економіста у якості гуманно-творчої індивідуальності?

Додаток Г
Діагностика студентів для виявлення рівня сформованості
мотиваційного компонента КПМ

1) Оцініть, будь ласка, важливість для Вас зазначених нижче, базових смислів мотивуючих уявлень за трьохбальною шкалою:

«0» - мотив не має для Вас ніякого значення;

«1» - мотив важливий для Вас;

«2» - мотив має для Вас пріоритетне значення

Базові смисли мотивувальних уявлень, що визначають ставлення студентів до феномену КПМ та його формування

№	Базові смисли мотивувальних уявлень	0	1	2
1	а) успішне виконання лексико-, семасіологічного завдання заради досягнення високого рейтингу;			
	б) захопленість самим процесом удосконалення професійного мовлення;			
2	а) можливість покращення взаєморозуміння з іншими;			
	б) орієнтація на збереження досягнутого статусу в референтній групі;			
3	а) спосіб забезпечення діалогу між суб'єктами різних господарських культур;			
	б) ефективна участь в організації одноосібного і корпоративного бізнесу;			
4	а) досягнення високого престижу у майбутній професійній діяльності;			
	б) не відставати від інших в обраній професійній сфері;			
5	а) самовираження як культуротворчої індивідуальності;			
	б) подолання перешкод у процесі особистісного гуманно-творчого самовираження			

2) Оцінювання мовленнєвих вимог студентів

Інструкція для студентів.

Вам необхідно підтвердити (поставте знак «+») або заперечити (поставте знак «-») запропоновані висловлювання. Один бал становить відповідь, яка співпадає з ключем.

Текст питальника і ключ.

<i>№</i>	<i>Висловлювання</i>	<i>Ключ</i>
1	Ви наполегливо працюєте над удосконаленням професійного мовлення	+
2	Ви без вагань готові використати будь-які методи, щоб навчитися успішно інтерпретувати смисл прочитаної чи переданої інформації	+
3	Ви повністю переконані, що зможете відмінно оволодіти професійним мовленням	+
4	Ви можете навчитися висловлювати свою думку не гірше за будь-якого оратора	+
5	Є речі більш важливі ніж професійне мовлення	-
6	Коли ви повністю оволодієте професійним мовленням, ви зможете досягнути в житті набагато більше	+
7	Ви хочете займатися на спеціальних курсах для досконалого оволодіння професійним мовленням	+
8	Ви переконані, що лише самостійна робота сприятиме удосконаленню професійного мовлення	+
9	Більше ніж ви, ніхто не працює над своїм мовленням	+
10	Ви постійно прагнете до удосконалення свого професійного мовлення	+
11	Ви цілком задоволені рівнем розвитку вашого професійного мовлення	-
12	Не завжди необхідний високий рівень розвитку професійного мовлення	-
13	Ви готові працювати постійно навіть для незначного удосконалення свого рівня розвитку професійного мовлення	+
14	Ніщо не заважає вам удосконалювати рівень професійного мовлення	+
15	Ви готові відмовитися від роботи, яка вимагає високого рівня володіння професійним мовленням, навіть якщо вона вам дуже подобається	+
16	Зараз ви усвідомлюєте набагато глибше ніж раніше, важливість адекватного визначення сутнісного смислу фахової інформації для успішної професійної діяльності	+
17	Самостійна робота сприяє удосконаленню професійного мовлення в незначній мірі, щоб надавати їй велике значення	-
18	Є багато справ, які відволікають вас від роботи над удосконаленням професійного мовлення	-
19	Вам неприємно, коли ви не можете адекватно побудувати висловлювання для передачі смислу своєї думки	+
20	Ви можете заставити себе працювати над удосконаленням свого професійного мовлення, навіть, якщо вам цього не дуже хочеться	+
21	Вам важко зрозуміти тих, хто прикладає мало зусиль для удосконалення рівня розвитку свого професійного мовлення	+

22	Без високого рівня розвитку професійного мовлення не можна розраховувати на творче самовираження в професійній діяльності	+
23	Мовлення людини свідчить про рівень її розвитку, тому необхідно удосконалювати рівень професійного мовлення	+
24	Ви не удосконалювали б свій рівень володіння професійним мовленням, якби співрозмовники не звертали на нього увагу	-

Аналіз результатів здійснюється шляхом підсумовування кількості балів. Згідно з даним методом середній показник мовленнєвих домагань становить 9 ± 3 бали.

3) Методика з'ясування установок на «процес діяльності» – «результат діяльності» (за О. Потьомкіною)

За кожен позитивну відповідь на питання студент одержує 1 бал. Сума балів за позитивні відповіді на непарні питання (1, 3, 5, 7 і т. д.) відображає орієнтацію суб'єкта на процес діяльності, а на парні питання – на результат діяльності.

Текст опитувальника

1. Сам процес виконуваної роботи захоплює вас більше, ніж її завершення?
2. Для досягнення мети ви звичайно не шкодуєте сил?
3. Ви зазвичай довго не зважуєтеся почати робити те, що вам нецікаво, навіть, якщо це необхідно?
4. Ви впевнені, що у вас вистачить наполегливості, щоб завершити будь-яку справу?
5. Закінчуючи цікаву справу, ви часто шкодуєте про те, що вона вже зроблена?
6. Вам більше подобаються люди, здатні досягати результату, ніж просто добрі та чуйні?
7. Ви зазнаєте насолоди від гри, у якій важливий результат?
8. Ви вважаєте, що успіхів у вашому житті більше, ніж невдач?
9. Ви більше поважаєте людей, здатних захопитися справою по-справжньому?
10. Ви часто завершуєте роботу всупереч несприятливій обстановці, нестачі часу, перешкодам?
11. Ви часто починаєте одночасно багато справ і не встигаєте цілком закінчити їх?
12. Ви вважаєте, що маєте достатньо сил, щоб сподіватися на успіх у житті?
13. Чи можете ви захоплюватися справою настільки, що забуваєте про час і про себе?
14. Чи часто вдається закінчувати розпочату справу?
15. Чи буває, що захоплюючись деталями, ви не можете закінчити розпочату справу?
16. Ви уникаєте зустрічей з людьми, які не мають ділових якостей?
17. Ви часто завантажуєте свої вихідні дні або відпустку роботою через те, що потрібно щось зробити?
18. Ви вважаєте, що головне в будь-якій справі – результат?
19. Погоджуючись на яку-небудь справу, ви думаєте про те, наскільки вона для вас цікава?

20. Прагнення до результату в будь-якій справі – ваша характерна риса.

4) Текст опитувальника потреби в досягненнях (Ю. Орлов)

1. Думаю, що успіх в житті залежить скоріше від випадку, ніж від розрахунку.
2. Якщо я втрачу улюблену справу, життя для мене не буде мати сенсу.
3. Для мене в будь-якій справі важливіше її виконання, а не кінцевий результат.
4. Вважаю, що люди більше всього страждають від невдач на роботі, ніж від поганих стосунків із близькими.
5. На мою думку, більшість людей живе з далекими цілями, а не з близькими.
6. У житті в мене було більше успіхів, ніж невдач.
7. Емоційні люди мені подобаються більше, ніж діяльні.
8. Навіть у звичайній роботі доцільно вдосконалити деякі її елементи.
9. Поглинений думками про успіх, я можу забути про запобіжні заходи.
10. Мої батьки вважали мене ледачою дитиною.
11. Вважаю, що в моїх невдачах винні скоріше обставини, а не я сам.
12. Мої батьки занадто сурово контролювали мене.
13. Терпіння в мені більше, ніж здібностей.
14. Лінощі, а не сумніви в успіху змушують мене часто відмовлятися від своїх намірів.
15. Думаю, що я упевнена в собі людина.
16. Заради успіху я можу ризикнути, навіть якщо шанси не на мою користь.
17. Я не старанна людина.
18. Коли все йде гладко, моя енергія підсилюється.
19. Якби я був журналістом, я писав би скоріше про оригінальні винаходи, ніж про події.
20. Мої близькі не розділяють зазвичай моїх планів.
21. Рівень моїх вимог нижче ніж у моїх товаришів.
22. Мені здається, що наполегливості в мені більше, ніж здібностей.

Обробка та інтерпретація. Ключ.

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Так		1				1	1	1						1		1		1	1		1	1
Ні	1		1	1	1				1	1	1	1	1		1		1			1		

Рівень потреби в досягненнях визначається за загальною сумою балів, підрахованою за ключем. Ця сума переводиться в шкальну оцінку рівня ПД.

Сума балів	2 – 9	10	11	12	13	14	15	16	17	18 – 21
Шкальна оцінка	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Рівень ПД	.Низький		.Нижче середнього			Середній		Вище середнього		Високий

Студентам, що мають високий рівень потреби в досягненнях, властиві: наполегливість, у досягненні цілей; незадоволеність досягнутим; схильність сильно захоплюватися роботою; нездатність погано працювати; постійне прагнення зробити справу краще; потреба винаходити нові прийоми роботи; незадоволеність легким успіхом; відсутність духу суперництва; готовність прийняти допомогу і допомагати іншим у вирішенні складних завдань.

Додаток Д

Діагностика когнітивного компонента

1) Тест розуміння словесних зв'язків (за Р. Амтхауером)

1-й субтест (закінчити речення)

Інструкція: закінчіть речення, вибравши слово, яке, на вашу думку, найбільш точно передає смисл речення.

1. У дерева завжди є
а) листки; б) плоди; в) бруньки; г) коріння; д) тінь.
2. Коментарій – це ...
а) закон; б) лекція; в) пояснення; в) наслідок; д) натяк.
3. Протилежним зраді є ...
а) любов; б) дармоїдство; в) хитрість; г) наслідок; д) натяк.
4. Жінки ... вищі за чоловіків.
а) завжди; б) звичайно; в) часто; г) ніколи не є; д) деколи.
5. Обід не може відбутися без...
а) стола; б) сервізу; в) їжі; г) води; д) голоду.
6. Заняттям протилежним відпочинку є ...
а) праця; б) турбота; в) втома; г) прогулянка; д) тренування.
7. Для торгівлі необхідно мати...
а) магазин; б) гроші; в) прилавок; г) товар; д) вагу.
8. Якщо суперечка закінчується взаємною поступкою, це називається ...
а) конвенцією; б) компромісом; в) розв'язкою; г) змовою; д) примиренням.
9. Людину, яка погано відноситься до інновацій називають ...
а) анархістом; б) лібералом; в) демократом; г) радикалом; д) консерватором.
10. Сини ... перевершують батьків у життєвому досвіді.
а) ніколи не; б) часто; в) рідко; г) звичайно; д) завжди.
11. При однаковій вазі більш за все білків має ...
а) м'ясо; б) яйця; в) жир; г) риба; д) хліб.
12. Співвідношення виграшу і програшу в лотереї дає можливість визначити ...
а) кількість учасників; б) прибуток; в) вартість одного квитка; г) кількість квитків; д) ймовірність виграшу.
13. Тітка буває старшою за племінницю ...
а) завжди; б) рідко; в) майже завжди; г) ніколи не; д) обов'язково.
14. Твердження, що всі люди чесні...
а) хибне; б) хитре; в) абсурдне; г) вірне; д) не доказане.
15. Не повністю доказане твердження називають ...

а) двозначним; б) парадоксальним; в) гіпотетичним; г) плутаним; д) очевидним.

16. Речення не існує без ...

а) дієслова; б) підмета; в) звертання; г) крапки; д) слова.

Ключ: 1г, 2в, 3д, 4д, 5в, 6а, 7г, 8б, 9д, 10в, 11б, 12д, 13в, 14а, 15в, 16д.

2-й субтест (виключити слово)

Інструкція: Знайдіть слово, яке за смислом не відповідає чотирьом іншим із п'яти наведених нижче.

1. а) писати; б) рубати; в) шити; г) читати; д) ліжко.

2. а) вузький; б) незграбний; в) короткий; г) високий; д) широкий.

3. а) велосипед; б) мотоцикл; в) поїзд; г) трамвай; д) автобус.

4. а) захід; б) курс; в) напрямок; г) подорож; д) північ.

5. а) бачити; б) говорити; в) осягати; г) нюхати; д) чути.

6. а) прилягти; б) припіднятися; в) присісти; г) притулитися; д) привстати.

7. а) круг; б) еліпс; в) стріла; г) дуга; д) крива.

8. а) добрий; б) вірний; в) чуйний; г) боязливий; д) чесний.

9. а) розділяти; б) звільняти; в) зв'язувати; г) різати; д) відрізняти.

10. а) границя; б) міст; в) суспільство; г) відстань; д) шлюб.

11. а) завіса; б) щит; в) невід; г) фільтр; д) стіна.

12. а) матрос; б) тесля; в) водій; г) велосипедист; д) перукар.

13. а) кларнет; б) контрабас; в) гітара; г) скрипка; д) арфа.

14. а) відображення; б) відлуння; в) діяльність; г) відголосок; д) наслідування.

15. а) навчання; б) планування; в) тренування; г) звіт; д) рекламування.

16. а) заздрість; б) скупість; в) обжерливість; г) скнарість; д) жадність.

17. а) розум; б) висновок; в) рішення; г) начинання; д) договір.

18. а) тонкий; б) худий; в) вузький; г) огрядний; д) короткий.

19. а) горло; б) пробка; в) ніжка; г) спинка; д) ручка.

20. а) туманний; б) морозний; в) вітряний; г) похмурий; д) дощовий.

Ключ: 1д, 2б, 3а, 4г, 5б, 6г, 7в, 8г, 9д, 10г, 11д, 12г, 13а, 14в, 15д, 16в, 17а, 18г, 19б, 20г.

3-й субтест (аналогії)

Інструкція: перша пара слів є взаємопов'язаною за смислом; необхідно зрозуміти смисл цього взаємозв'язку і відповідно до нього вибрати необхідне слово із п'яти наведених нижче.

1. Школа – директор; гурток - ?

а) голова; б) член; в) керівник; г) завідуючий; д) відвідувач.

2. Годинник – час; термометр - ?

а) пристрій; б) вимірювання; в) ртуть; г) температура.

3. Шукати – знаходити; роздумувати - ?

а) запам'ятовувати; б) доходити висновку; в) розслідувати; г) співати;
д) згадувати.

4. Коло – куля; квадрат - ?

а) призма; б) прямокутник; в) тіло; г) геометрія; д) куб.

5. Дія – успіх; обробка - ?

а) товар; б) праця; в) оброблення; г) досягнення; д) ціна.

6. Тварина – коза; харчі - ?

- а) продукт; б) їда; в) обід; г) хліб; д) кухня.
7. Голод – худорлявість; праця – ?
а) зусилля; б) втома; в) ентузіазм; г) оплата; д) відпочинок.
8. Місяць – Земля; Земля – ?
а) Марс; б) зірка; в) Сонце; г) планета д) повітря.
9. Ножиці – різати; орнамент – ?
а) вишивати; б) прикрашати; в) створювати; г) малювати; д) випилювати.
10. Автомобіль – мотор; яхта – ?
а) борт; б) кіль; в) корма; г) вітрила; д) щогла.
11. Роман – пролог; опера – ?
а) афіша; б) програма; в) лібрето; г) увертюра; д) арія.
12. Ялинка – дуб; стіл – ?
а) меблі; б) шафа; в) скатертина; г) гардероб; д) гарнітур.
13. Язик – гіркий; око – ?
а) зір; б) червоне; в) окуляри; г) світло; д) зіркий.
14. Їжа – сіль; лекція – ?
а) нудьга; б) конспект; в) гумор; г) бесіда; д) язик.
15. Рік – весна; життя – ?
а) радість; б) старість; в) народження; г) юність; д) навчання.
16. Рішення – біль; перевищення швидкості – ?
а) відстань; б) протокол; в) арешт; г) аварія; д) опір повітря.
17. Наука – математика; видання – ?
а) типографія; б) оповідання; в) журнал; г) газета «Вільне життя»; д) редакція.
18. Гори – перевал; річка – ?
а) човен; б) міст; в) брід; г) паром; д) берег.
19. Шкіра – дотик; око – ?
а) освітлення; б) зір; в) спостереження; г) погляд; д) ніяковіння.
20. Смуток – настрій; гнів – ?
а) журба; б) лють; в) страх; г) афект; д) прощення.
- Ключ: 1в, 2д, 3б, 4д, 5в, 6г, 7б, 8в, 9б, 10г, 11г, 12б, 13б, 14в, 15г, 16д, 17в, 18в, 19б, 20г.*

4-й субтест (узагальнення)

Інструкція: передайте загальний смисл двох слів одним чи двома словами.

1. Яблуко, суниця – ?
2. Сигарета, кава – ?
3. Годинник, термометр – ?
4. Ніс, око – ?
5. Відлуння, дзеркало – ?
6. Картина, байка – ?
7. Голосно, тихо – ?
8. Сім'я, яйце – ?
9. Герб, прапор – ?
10. Кит, щука – ?
11. Голод, спрага – ?

12. Комар, осина – ?
13. Ніж, дріт – ?
14. Вверху, внизу – ?
15. Благословення, прокляття – ?
16. Хвала, покарання – ?

Ключ: 1 – плоди; 2 – наркотичні збуджувальні засоби; 3 – прибори; 4 – органи відчуттів; 5 – відображення; 6 – твори мистецтва; 7 – сила; 8 – зародки; 9 – символи; 10 – водні тварини; 11 – органічні потреби; 12 – живі організми; 13 – металеві вироби; 14 – розташування у просторі; 15 – побажання (санкції); 16 – міри виховання.

Додаток Е

Діагностика операційного компонента

1) Тест вербальної креативності С. Медніка (адаптація А. Вороніна)

Інструкція: У тесті використовуються словесні тріади (трійки слів), елементи яких відносяться до взаємовіддалених асоціативних сфер. Встановіть асоціативний зв'язок між словами, визначивши четверте слово, яке б дало можливість утворити із ними словосполучення.

1	випадкова	гора	довгоочікувана
2	вечірній	папір	настінна
3	назад	батьківщина	дорога
4	далеко	сліпий	майбутнє
5	народна	страх	світова
6	гроші	квиток	вільний
7	людина	погони	завод
8	двері	довір'я	швидко
9	друг	місто	коло
10	поїзд	купити	паперовий
11	колір	заєць	цукор
12	ласкава	морщини	казка
13	співак	Америка	тонкий
14	важкий	народження	урожайний
15	багато	нісенітниця	прямо
16	кривий	окуляри	гострий
17	садовий	мозок	пуста
18	гість	випадково	вокзал

Для обробки результатів необхідно співставити відповіді студентів з наявними типовими для даної методики відповідями. Оригінальність відповідей оцінюється, виходячи з усього об'єму даних і підраховується за формулою:

$$Or = 1 \frac{x - 1}{x_{\max} - 1}$$

де Or – оригінальність відповіді певного типу; x – кількість відповідей цього типу; X_{max} – максимальна кількість відповідей цього типу.

Індекс оригінальності підраховується як середнє значення оригінальності усіх відповідей. Індекс унікальності за С. Медніком дорівнює кількості унікальних відповідей.

2) Тест «Профіль мислення»

Тест використовується для визначення ступеня вираження креативності і символічного типу мислення. У таблиці студенти відмічають свою згоду із наведеним твердженнями знаком «+» та незгоду знаком «-» (табл.7).

Табл.7.

	1	3	5	7	9	11	13	15	17	19	21	23	25	27	29
+ _															
сума															
	2	4	6	8	10	12	14	16	18	20	22	24	26	28	30
+ _															
сума															

Опитувальник для визначення символічного типу мислення і рівня креативності

1. Я люблю складати програми для комп'ютера.
2. Мене не захоплює робота, якщо все чітко визначено.
3. Я люблю шахи, а не шашки.
4. Люблю і розумію абстрактний живопис.
5. Для мене алгебра цікавіша ніж геометрія.
6. Мені не подобається регламентована робота.
7. В дитинстві мені подобалося створювати власний шифр для листування з друзями.
8. Не люблю відвідувати музеї, тому що вони всі однакові.
9. Мене більше приваблює товарний знак фірми, а не її назва.
10. Люблю фантазувати.
11. Мені цікаво працювати з схемами і кресленнями.
12. Різноманітні захоплення роблять життя людини багатшим.
13. Я віддаю перевагу точним наукам.
14. Одну і ту ж виставу можна дивитися багато разів, головне – гра акторів, нова інтерпретація.
15. Мені здається, що я зміг би вивчати стенографію.
16. Мені б хотілося бути закрійником, а не кравцем.
17. Мені здається я зміг би оволодіти професією програміста.
18. Мені більше подобається процес, а не кінцевий результат.
19. Мені цікаво було б розшифрувати давні тайнописи.
20. Навіть у рутинній роботі намагаюсь щось виконати творчо.
21. Я зміг би вивчити мови програмування.
22. Сумніваюсь навіть в тому, що для інших очевидно.
23. Я легко засвоюю мовні граматичні конструкції.

24. Абстрактні картини дають привід для роздумів.
25. У мене не викликає труднощів вивчення іноземної мови.
26. Мені б не хотілося підпорядковувати своє життя певній системі.
27. Думаю, що зміг би вивчити китайські ієрогліфи.
28. Мені подобається робота дизайнера.
29. Якби у мене була машина, вивчення дорожніх знаків не було б проблемою.
30. Не люблю ходити однією і тією ж дорогою.

Додаток Є

1) Письмове тестування для виявлення рівня сформованості когнітивного компонента КПМ майбутніх ЕК-фахівців

1.1. Тест для виявлення рівня знань студентами концептосфери професійного мовлення

1. ... refers to procedures and equipment designed to make the input process more efficient by eliminating the manual entry of data
 - a) source data automation
 - b) optical code
 - c) bar code
 - d) the electronic mouse
2. Flash memory chip sets generally include flash memory components and a component.
 - a) controller
 - b) director
 - c) monitor
 - d) manager
3. The original form is called a
 - a) source document
 - b) word document
 - c) excel document
 - d) power point document
4. If the air cushion is disturbed by a particle of dust or a shock, the head may come into contact with the platter spinning at full
 - a) speed
 - b) size
 - c) capacity
 - d) distance
5. ... is an input device that can electronically capture an entire page of text or image such as photographs
 - a) an image scanner
 - b) an text scanner
 - c) keyboard
 - d) mouse
6. An image scanner sometimes called a ...
 - a) page scanner
 - b) screen scanner
 - c) touch scanner
 - d) source scanner
7. The ... converts the text or images on the original document into digital data.
 - a) scanner
 - b) printer
 - c) monitor
 - d) keyboard
8. Digital data can be stored on a disk and processed by the
 - a) computer
 - b) printer
 - c) monitor
 - d) scanner
9. ... use a light source to read codes, marks, and characters.
 - a) optical recognition devices
 - b) scanners
 - c) computers
 - d) monitors
10. ... convert codes, marks, and characters into digital data that can be processed by

a computer.

- a) optical recognition devices c) computers
b) scanners d) monitors

11. ... use a pattern or symbols to represent data

- a) optical codes c) mathematic codes
b) computer codes d) programming codes

12. The most common optical code is the

- a) bar code c) club code
b) pub code d) main code

13. A memory card also known as a smart card or multimedia card is one of the external media.

- a) storage c)input
b) output d) processing

14. The UPC bar code can be translate into a ... number.

- a) ten-digit c) one-digit
b) seven-digit d) twelve-digit

15. ... devices are scanners that read typewritten, computer-printed, and in some cases hand-printed characters from ordinary documents.

- a) optical character recognition c) magnetic recognition
b) magnetic ink character recognition d) optical recognition

1.2. Замініть означені професіоналізми на наукові терміни. Якщо неможливо знайти точний еквівалент, розкрийте їх значення за допомогою тлумачення українською мовою.

«вакцина» *vaccine, anti-virus*

«вбити» файл *nuke*

«вдова» *widow*

«відкачування» даних *spill*

«вішати» програму *hang*

«гаряча лінія» *hotlink*

«гаряча» клавіша *hot key*,

«голе залізо» *bare machine, bare metal*

«залізо» *hardware*

«зависати» (про систему) *hang*

«збирання сміття» *garbage collection (GC)*

«зелені» ПК *green PC*

«майстер» *wizard*

«павутиння» *wicking*

«проріджування» *scaling*

«проштовхування» інформації *push*

«робочий стіл» *desktop*

1.3. Визначте у цьому текстовому фрагменті смислове значення пропущеного слова:

The Central Processing Unit is the 1).....of a computer's operations. The operations a microprocessor performs are called the 2).....of this processor. The

instruction set is "hard wired" in the CPU and determines the 3).....for the CPU. The more complicated the instruction set is, the 4).....the CPU works. Processors differ from one another by the instruction set. If the same program can run on two different computer brands they are said to be 5)..... . Programs written for IBM compatible computers will not run on Apple computers because these two 6).....are not compatible.

There is an exception to this rule. Apple Macintosh with a program SoftPC loaded can 7).....programs written for IBM PC. Programs like SoftPC make one CPU "pretend" to be another. These programs are called 8)..... . Although software emulators allow the 9).....to run incompatible programs, they severely 10).....the performance.

1. a) application b) middle c) centre d) capacity
2. a) capacity b) instruction set c) performance d) presentation
3. a) speed b) compatibility c) availability d) machine language
4. a) easier b) faster c) more cumbersome d) slower
5. a) cumbersome b) supercomputers c) compatible d) flexible
6. a) architectures b) programs c) structures d) trends
7. a) run b) work c) process d) calculate
8. a) hardware emulators b) flexible c) software emulators d) compatible
9. a) ALU b) computer c) CPU d) registers
10. a) slow down b) accelerate c) damages d) make easier

1.4. Заповніть пропуски словами, які, на вашу думку, найбільше виражають смисловий зміст тексту:

Cognitive Science. This area of AI is based on 1).....in biology, neurology, psychology mathematics and many allied disciplines. It focuses on researching how the human 2).....works and how human can think and learn. The results of such research in human information processing are the 3).....for the development of a variety of computer-based applications in AI. Applications in the cognitive science area of AI include the 4).....of expert systems and other knowledge-based systems that add a 5).....base and some reasoning capability to information systems. Also included are adaptive learning systems that 6)....modify their behaviors based on information they acquire as they operate. Chess-playing systems are 7).....examples of such applications, though many more applications are being implemented. *Fuzzy logic* systems can 8).....data that are incomplete or ambiguous, that is, fuzzy data. *Neural network* software can learn by processing sample problems and their 9)..... . As neural nets start to recognize patterns, they can begin to program 10).....to solve such problems on their own.

1.5. Прочитайте текст. На основі ключових слів визначте його смисловий зміст. Прочитайте текст ще раз і складіть анотацію.

We can think of main memory as the computer's chalkboard that is used for **temporary storage** during the course of a computation. The following are some characteristics of main memory:

Fast Access. The CPU can transfer a data item to or from main memory in less than a millionth of a second. A typical *access time* is one fifth of a millionth of a second.

Random access. The access time for each item in main memory is the same, regardless of the order in which the items were stored or the *location* of each item in memory.

Moderate Capacity. Typically, small computers have main memory capacities *ranging* from 128 MB to 4 GB. The trend in recent years has been for the cost of memory chips to drop and their capacity to increase, making ever larger main memory possible.

Volatility. The most commonly used type of main memory is volatile – the stored data is lost when the electrical power is removed. Normally, this means that everything stored in main memory is lost when the computer is turned off.

location – місцезнаходження

temporary storage – тимчасове зберігання

ranging – у межах

volatility – енергозалежність

access time – час доступу

random access – прямий доступ

2) Усне тестування для виявлення рівня сформованості операційного компонента КІМ майбутніх ЕК-фахівців

2.1. Рольова гра (в парах)

You are a very good programmer. You are going to start working as a programmer for a big software corporation. But you have some doubts about it. Your friend suggested you to start a partnership with him. What decision will you make?

2.2. Тема для обговорення.

Обґрунтуйте або заперечте переваги та недоліки використання мережі Інтернет та його вплив на суспільство. Що є спірним у цьому питанні?

2.3. Прочитайте та перекладіть текст. На основі ключових слів визначте основні опорні пункти інформації. Узагальніть смислову інформацію та перекажіть зміст тексту.

Neural networks, with their remarkable ability to derive meaning from complicated or *imprecise data*, can be used to extract patterns and detect trends that are too complex to be noticed by either humans or other computer techniques. A trained neural network can be thought of as an "expert" in the category of information it has been given to analyse. This expert can then be used to provide projections given new situations of interest and answer "what if" questions. Neural networks take a different approach to problem solving than that of *conventional computers*. Conventional computers use an algorithmic approach i.e. the computer follows a set of instructions in order to solve a problem. Unless the specific steps that the computer needs to follow are known the computer cannot solve the problem. That *restricts* the *problem solving* capability of conventional computers

to problems that we already understand and know how to solve. But computers would be so much more useful if they could do things that we don't exactly know how to do.

Neural networks process information in a similar way the human brain does. The network is composed of a large number of highly interconnected processing elements (neurones) working in parallel to solve a specific problem. Neural networks learn by example. They cannot be programmed to perform a specific task. The examples must be selected carefully otherwise useful time is wasted or even worse the network might be functioning incorrectly. The disadvantage is that because the network finds out how to solve the problem by itself, its operation can be *unpredictable*.

On the other hand, conventional computers use a *cognitive approach* to problem solving; the way the problem is to be solved must be known and stated in small unambiguous instructions. These instructions are then converted to a high level language program and then into machine code that the computer can understand. These machines are totally predictable; if anything goes wrong is due to a software or hardware fault.

Neural networks and conventional algorithmic computers are not *in competition* but complement each other. There are tasks more suited to an *algorithmic approach* like arithmetic operations and tasks that are more suited to neural networks. Even more, a large number of tasks, require systems that use a combination of the two approaches (normally a conventional computer is used to supervise the neural network) in order *to perform* at maximum efficiency.

<i>neural network</i>	нейрона мережа
<i>imprecise data</i>	неточні дані
<i>conventional computers</i>	звичайні комп'ютери
<i>restrict</i>	обмежувати
<i>problem solving</i>	вирішення задач
<i>unpredictable</i>	непередбачуваний
<i>to be in competition</i>	змагатися
<i>cognitive approach</i>	когнітивний підхід
<i>algorithmic approach</i>	алгоритмічний підхід
<i>to perform</i>	виконувати, працювати

2.4. Підготуйте для виступу аналітичну доповідь: «Моделювання соціально-економічних систем як основний метод економічної кібернетики».

Додаток Ж

Діагностика студентів для виявлення рівня сформованості аксіологічного компонента КПМ:

1) Діагностика особистісно-професійних якостей

Оцініть, будь-ласка, сформованість у Вас особистісно-професійних якостей, необхідних для успішного володіння КПМ за трибальною шкалою:

- «0» – якість відсутня;
- «1» – якість виражено слабо;
- «2» – якість яскраво виражена.

№	Особистісно-професійні якості	0	1	2
1	Лексиконо-аналітична допитувальність			
2	Ерудованість			
3	Семіологічна комунікабельність			
4	Мовностратегічна креативність			
5	Ділова етичність			
6	Толерантність			
7	Лінгвосеміотичний смак			

2) Діагностика пріоритетної орієнтації студентів (за Б. Басом)

Оцініть, будь-ласка, пріоритетну тенденцію особистісної спрямованості:

- а) «на себе» (Я);
- б) «на справу, завдання і досягнення власних цілей» (С);
- в) «на комунікацію» (К)

Текст питальника

1. Найбільше задоволення я отримую від:

- А. Схвалення моєї роботи;
- Б. Усвідомлення того, що моя робота зроблена добре;
- В. Усвідомлення того, що мене оточують друзі.

2. Якби я грав футбол (баскетбол, волейбол) я хотів би бути:

- А. Тренером;
- Б. Видатним гравцем;
- В. Обраним капітаном команди.

3. На мою думку, найкращим педагогом є той, який:

- А. Цікавиться студентами і знаходить до кожного індивідуальний підхід;
- Б. Зацікавлює своїм предметом настільки, що студенти з задоволенням оволодівають знаннями з цього предмету;
- В. Створює у колективі атмосферу, коли ніхто не боїться висловлювати свою думку;

4. Мені подобається, якщо люди:

- А. Радіють виконаній роботі;
- Б. З задоволенням працюють в колективі;
- В. Намагаються виконати свою роботу краще за інших.

5. Я хотів би, щоб мої друзі:

- А. Були чуйними і допомагали у разі потреби іншим;
- Б. Були вірними і відданими мені;
- В. Були розумними і цікавими людьми.

6. Найкращими друзями я вважаю тих:

- А. З ким у мене хороші відносини;
- Б. На кого можна покластися;
- В. Хто може багато чого досягти в житті.

7. Найбільше я не люблю:

- А. Якщо у мене щось не виходить;
- Б. Якщо псуються відносини з друзями;
- В. Якщо мене критикують.

8. *На мою думку, найгірше, якщо викладач:*

- А. Не приховує, що дехто із студентів йому не до вподоби, насміхається з них;
- Б. Створює дух конкуренції в колективі;
- В. Недостатньо добре знає свій предмет.

9. *У дитинстві мені найбільше подобалося:*

- А. Проводити час із друзями;
- Б. Усвідомлення виконаних справ;
- В. Якщо мене за щось хвалили.

10. *Я хотів би бути схожим на тих, хто:*

- А. Здобув успіх у житті;
- Б. Дійсно захоплений своєю справою;
- В. Товариський і доброзичливий.

11. *Передусім, школа повинна:*

- А. Навчити вирішувати життєві завдання;
- Б. Розвивати індивідуальні здібності;
- В. Виховувати якості, що допомагають під час взаємодії з людьми.

12. *Якби у мене було більше вільного часу, я б його використовував для:*

- А. Спілкування з людьми;
- Б. Відпочинку і розваг;
- В. Своїх улюблених справ і самоосвіти.

13. *Найбільших успіхів я досягаю, коли:*

- А. Працюю з людьми. Які мені подобаються;
- Б. У мене цікава робота;
- В. Мої зусилля добре винагороджуються.

14. *Я люблю, коли:*

- А. Інші люди мене цінують;
- Б. Отримую задоволення від добре виконаної роботи;
- В. Приємно проводжу час із друзями.

15. *Якби про мене вирішили написати в газеті, я хотів би, щоб:*

- А. Розповіли про цікаву справу, в якій я приймав участь;
- Б. Написали про мою діяльність;
- В. Розказали про колектив, в якому я працюю.

16. *Найкраще я вчуся, коли викладач:*

- А. Застосовує індивідуальний підхід;
- Б. Може зацікавити мене предметом;
- В. Проводить колективне обговорення питань, які вивчаються.

17. *Для мене немає нічого гіршого за:*

- А. Образу власної гідності;
- Б. Невдало виконану важливу справу;
- В. Втрату друзів.

18. *Найбільше я ціню:*

- А. Успіх;
- Б. Можливість хорошої спільної роботи;
- В. Здоровий практичний глузд і кмітливість.

19. *Я не люблю людей, які:*

- А. Вважають себе гіршими за інших;

- Б. Часто сваряться і конфліктують;
 В. Заперечують все нове.
20. *Приємно, якщо:*
 А. Працюєш над важливою для всіх справою;
 Б. Маєш багато друзів;
 В. Викликаєш захоплення і всім подобаєшся.
21. *На мою думку, передусім, керівник повинен бути:*
 А. Доступним;
 Б. Авторитетним;
 В. Вимогливим.
22. *У вільний час я з задоволенням прочитав би книги:*
 А. Як завойовувати друзів і підтримувати хороші відносини з друзями;
 Б. Життя знаменитих і цікавих людей;
 В. Останні досягнення науки і техніки.
23. *Якби у мене були музичні здібності, я хотів би бути:*
 А. Диригентом;
 Б. Композитором;
 В. Солістом.
24. *Мені хотілося б:*
 А. Придумати цікавий конкурс;
 Б. перемогти у конкурсі;
 В. Організувати конкурс і керувати ним.
25. *Для мене найважливіше знати:*
 А. Що я хочу зробити;
 Б. Як досягти цілі;
 В. Як організувати людей для досягнення цілі.
26. *Людина повинна прагнути до того, щоб:*
 А. Інші були нею задоволені;
 Б. Виконати своє завдання;
 В. Неможливо було докоряти за невиконану роботу.
27. *Найкраще я відпочиваю у вільний час:*
 А. Спілкуючись з друзями;
 Б. Дивлячись розважальні фільми;
 В. Займаючись своєю улюбленою справою.

Із трьох варіантів відповідей (А, Б, В) виберіть таку, яка найкраще відображає вашу точку зору і запишіть її під рубрикою: «найбільше»; під рубрикою: «найменше» запишіть відповідь, яка найменше відображає вашу точку зору.

№	найбільше	найменше	№	найбільше	найменше	№	найбільше	найменше
1			10			19		
2			11			20		
3			12			21		
4			13			22		
5			14			23		
6			15			24		
7			16			25		
8			17			26		
9			18			27		

Обробка результатів.

Букви, які записані у бланках для відповідей, відповідають тій чи іншій спрямованості особистості. Відповідь «найбільше» отримує 2 бали, «найменше» - 0, відповідь, яка залишилася невибраною отримує 1 бал. Отримані бали підсумовуються для кожного виду спрямованості окремо. Спрямованість, яка отримує найбільшу кількість балів оцінюється як пріоритетна.

Ключ для визначення спрямованості особистості

№	Я	К	С	№	Я	К	С
1	А	В	Б	15	Б	В	А
2	Б	В	А	16	А	В	Б
3	А	В	Б	17	А	В	Б
4	В	Б	А	18	А	Б	В
5	Б	А	В	19	А	Б	В
6	В	А	Б	20	В	Б	А
7	В	Б	А	21	Б	А	В
8	А	Б	В	22	Б	А	В
9	В	А	Б	23	В	А	Б
10	А	В	Б	24	Б	В	А
11	Б	В	А	25	А	В	Б
12	Б	А	В	26	В	А	Б
13	В	А	Б	27	Б	А	В
14	А	В	Б				

Додаток З

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Факультет комп'ютерних інформаційних технологій

Спецкурс «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики»

Освітньо-кваліфікаційний рівень – бакалавр

Галузь знань 0305 «Економіка і підприємництво»

Напрямок підготовки 6.030502 «Економічна кібернетика»

Фахове спрямування Економічна кібернетика

Кафедра іноземних мов

Факультет	Курс	Семестр	Лекції	Практ	Разом	СРС	Екзамен, залік
ФКІТ	1, 2, 3	1, 3, 5	14	22	52	16	Залік

Спецкурс складений на основі освітньо-професійної програми підготовки бакалавра галузі знань 0305 «Економіка та підприємництво», затвердженої МОН України (№444 від 07.06.2006р.)

Спецкурс розроблений викладачем Шилінською І.Ф.

Спецкурс затверджений на засіданні кафедри іноземних протокол № 1 від 31 серпня 2010 р.

Завідувач кафедри іноземних мов к.ф.н. Грицьків А. В. _____

Декан факультету комп'ютерних інформаційних технологій

проф. Дивак М. П _____

Пояснювальна записка

Оскільки сьогодні актуальності набуває значення людського капіталу у соціально-економічному житті країни, очевидною постає тенденція гуманітаризації економічної освіти. На відміну від традиційної позитивістської методології знання, гуманітарне пізнання – це цілісна система, яка має забезпечити єдність знань у змістовому, лінгвістичному, семантичному, соціальному та інших аспектах. Йдеться не про репродуктивне відтворення, а про розуміння інтерпретантом сутнісного смислу інформації за допомогою герменевтичних процедур осягнення й тлумачення. Сьогодні гуманітарне знання є тим формуючим і систематизуючим фактором гуманістичної свідомості людини постеконічного суспільства, що визначає спосіб її життєдіяльності, тип мислення, координує систему її цінностей. Таким чином, гуманітарне знання – це реальний феномен культури, іманентна душевна інтенція, утвердження індивідуальної унікальності суб'єкта, відхилення від стереотипу, спосіб вираження його практичної позиції, а в контексті гуманітаризації професійної освіти – спосіб самовираження фахівця.

Отже, гуманітаризація професійної економічної освіти – це процес, спрямований на засвоєння студентом не лише знань гуманітарних дисциплін, а й гуманітарного потенціалу кожної галузі знань, розвиток та інтеріоризацію цінностей і смислів професійної реальності, формування системи морально-етичних норм.

У зв'язку з цим сьогодні актуалізується питання формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців економічного профілю – засобу їх самовираження як гуманної творчої індивідуальності.

Ураховуючи теоретичні основи концепції контекстуального навчання, нами розроблено курс, який об'єднує різні дискурси знань дисциплін гуманітарного циклу.

Структура спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики»

1. Опис спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики»

Спецкурс «Культура професійного мовлення ЕК-фахівця»	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика спецкурсу
Кількість кредитів ECTS - 2	Галузь знань 0305 «Економіка та підприємництво»	Спецкурс
Кількість залікових модулів - 3	Напрямок підготовки 6.030502 «Економічна кібернетика»	Рік підготовки: Денна – 1, 2, 3 Семестр: 1, 3, 5
Кількість змістових модулів - 3	Освітньо-кваліфікаційний рівень - бакалавр	Практичні заняття: 22 год., Лекційні заняття: 14 год.
Загальна кількість годин – 52		Самостійна робота: 16 год.
		Вид підсумкового контролю - залік

2. Мета й завдання вивчення спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики»

Предметом спецкурсу виступають дискурси знань гуманітарних дисциплін. Джерелом смислової інформації є тексти фахової тематики, а також лінгвістичної, психологічної та педагогічної літератури, різноманітні мовознавчі та спеціалізовані фахові словники, наукові праці.

Мета спецкурсу – освоєння майбутніми фахівцями економічного профілю смислоутворювального досвіду мовленнєвих рецепцій для реалізації інтелектуальних функцій підприємницької діяльності.

Завдання спецкурсу:

- розширити уявлення студентів про пізнавальну роль мови у процесах пізнання й освоєння фахового знання;
- з'ясувати структуру професійного мовлення ЕК-фахівця і спонукати студента до осмислення фахового мовлення як мистецтва розуміння і продукування творчої економічної думки;
- забезпечити освоєння і реалізацію ним мовленнєвих стратегій сприйняття, інтерпретації і продукування фахового знання;
- мотивувати спрямованість майбутнього ЕК-фахівця на самореалізацію як гуманної творчої індивідуальності.

Спецкурс спрямований на оволодіння студентами мовленнєвими стратегіями сприйняття, інтерпретації і продукування фахового знання; формування у них відповідного комплексу професійно-мовленнєвих умінь, передбачених Освітньо-кваліфікаційною характеристикою (складати професійні тексти та документи, готувати публічні виступи, вести дискусію та обговорювати проблеми загальнонаукового та професійно-зорієнтованого характеру, перекладати іншомовні фахові тексти, вести ділове листування, виконувати аналітичне опрацювання іншомовних джерел, проводити пошук текстової фахової інформації) та семасіологічних умінь (визначати предметне і смислове значення слова; диференціювати слово (знак), поняття і термін; визначати смислове значення слова відповідно до контексту; визначати та використовувати ідіоматичні словосполучення та фразеологічні одиниці професійного мовлення; використовувати повнозначні і неповнозначні слова професійного мовлення; використовувати евфемізми у професійному мовленні; володіти способами словоутворення професійного лексикону.

Пропонована програма ґрунтується на сучасних підходах до творчої самореалізації особистості, враховує принципи: гуманітаризації мовної освіти,

фахової культуротворчості, контекстуальності навчання, артикуляції думки в мовному середовищі, креативності професійного мовлення, антропологізації економічної освіти. Теоретико-методологічною основою курсу є праці науковців з мовознавства, лінгводидактики, педагогіки, психології, психолінгвістики. При укладанні програми курсу враховувалися міжпредметні зв'язки гуманітарних та профільних дисциплін.

Програма курсу розрахована на 52 години (аудиторних занять – 36 год., з них лекційних – 14 год., практичних – 22 год.; самостійної індивідуальної роботи – 16 год.) і містить три модулі.

3. Програма спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики»

Змістовий модуль 1. Основи культури професійного мовлення.

Тема 1. Культура професійного мовлення і підприємницька культура.

Сутність понять «культура професійного мовлення» та «підприємницька (економічна) культура». Типи підприємницької культури. Роль мови у процесах пізнання.

Тема 2. Слово в лексиконі людини. Семіотика. Семасіологія. Значення і смисл слова. Семантичний трикутник Г. Фреге: денотат, десигнат, знак. Семантична цінність слова.

Тема 3. Породження і сприйняття мовлення як основа комунікації. Рецептивні і продуктивні види мовленнєвої діяльності. Взаємозв'язок мислення і мовлення. Алгоритм осмислення значення слова. Мовленнєві стратегії сприймання і продукування фахового знання.

Тема 4. Текст і його ознаки. Зв'язність, лінійність, інформативність тексту. Поняття гіпертексту. Алгоритм осмислення фахового тексту. Мовленнєва стратегія інтерпретації фахового знання як тексту культури.

Змістовий модуль 2. Особливості професійного мовлення ЕК-фахівців.

Тема 5. Структура професійного мовлення ЕК-фахівців. Терміни і фаховий лексикон. Загальноекономічні терміни. Специфічні терміни ЕК-фахівців. Комп'ютерний жаргон.

Тема 6. Семантико-структурні та функціональні особливості лексикону ЕК-фахівців. Лексико-тематичні групи фахового лексикону: назви знарядь виробництва, назви виробничих процесів, спеціальні професійні вислови. Особливості функціонування фахового лексикону у різних професійно-значущих ситуаціях.

Тема 7. Комунікативно-стилістичні аспекти жаргоновживання. Класифікація стилів професійного мовлення. Мовна норма. Жаргон. Арго. Сленг. Соціокомунікативні параметри жаргоновживання як елемента сміхової культури. Жаргон і культура мови. Естетична функція жаргонної лексики в професійному мовленні ЕК-фахівців.

Змістовий модуль 3. Культура професійного мовлення ЕК-фахівця.

Тема 8. Культура професійного мовлення як чинник самовираження ЕК-фахівця. Структура економічної свідомості. Особливості економічного мислення. Поняття культуротворчої індивідуальності фахівця.

Тема 9. Культура професійного діалогічного мовлення. Сутність і специфіка усного діалогічного мовлення. Основні форми професійного діалогічного мовлення: професійна дискусія, переговори, професійна бесіда; розмова з клієнтом. Стилістичні та лексичні засоби вираження. Доцільність жаргоновживання. Усвідомлення адресатом смислу висловлювань та інтенцій адресанта. Готовність до діалогу.

Тема 10. Культура професійного монологічного мовлення. Сутність і специфіка публічного монологічного мовлення. Основні форми монологічного мовлення: публічний виступ, аналітична доповідь, звіт. Складання тез виступу. Підготовка доповіді. Стилістичні та лексичні засоби вираження. Спрямованість адресанта на адекватне сприйняття монологічного висловлювання адресатами.

Тема 11. Культура Інтернет-спілкування. Мовна поведінка в Інтернеті. Специфіка *письмової розмовної* мови Інтернет-комунікацій. Лінгво-етичний кодекс користувачів. Вплив *комп'ютерної* мови на професійне мовлення ЕК-фахівців.

4. Структура залікового кредиту спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики»

Змістовий модуль	Кількість годин		
	Практичні заняття	Лекції	Самостійна робота
<i>Змістовий модуль 1. Основи культури професійного мовлення</i>			
Тема 1. Культура професійного мовлення і підприємницька культура		2	4
Тема 2. Слово в лексиконі людини		2	
Тема 3. Породження і сприйняття мовлення як основа комунікації	2	2	2
Тема 4. Текст і його ознаки	2	2	
<i>Змістовий модуль 2. Особливості професійного мовлення ЕК-фахівців</i>			
Тема 5. Структура професійного мовлення ЕК-фахівців	2		
Тема 6. Семантико-структурні та функціональні особливості лексикону ЕК-фахівців	4		2
Тема 7. Комунікативно-стилістичні аспекти жаргоновживання	2	2	4
<i>Змістовий модуль 3. Культура професійного мовлення ЕК-фахівця</i>			
Тема 8. Культура професійного мовлення як чинник самовираження фахівця		2	2
Тема 9. Культура професійного діалогічного мовлення	4		
Тема 10. Культура професійного монологічного мовлення	4	2	
Тема 11. Культура Інтернет-спілкування	2		2
Всього	22	14	16

5. Методи навчання.

Зважаючи на мету і завдання спецкурсу, в якості найбільш продуктивних використовуються методи інноваційного та контекстуального навчання: емоційно-сислової комунікації (І. Шехтер), «педагогічної майстерні» (Г. Скоробогатова), ТОГІС (В. Гузеєв), асоціативних карт (Т. Бьюзен), а також інтерактивних методик рефлексивної дії (мозковий штурм, мозаїка, рольові ігри тощо).

6. Методи оцінювання.

У процесі вивчення спецкурсу «Культура професійного мовлення фахівця з економічної кібернетики» використовуються наступні методи оцінювання навчальної роботи студента:

- поточне тестування та опитування;
- підсумкове тестування по кожному змістовому модулю;
- ректорська контрольна робота;
- оцінювання виконання ІНДЗ;
- письмовий залік;

Підсумковий бал (за 100-бальною шкалою) із спецкурсу «Культура професійного мовлення ЕК-фахівця» визначається як середньозважена величина, в залежності від питомої ваги кожної складової залікового кредиту:

Заліковий модуль 1	Заліковий модуль 2 (ректорська контрольна робота)	Заліковий модуль 3 (підсумкова оцінка за ІНДЗ)	Разом
40 %	30%	30%	100
тиждень (8)	тиждень (17)	тиждень (18)	

Шкала оцінювання:

За шкалою університету	За національною шкалою	За шкалою ECTS
90–100	відмінно	A (відмінно)
85–89	добре	B (дуже добре)
75–84		C (добре)
65–74	задовільно	D (задовільно)
60–64		E (достатньо)
35–59	незадовільно	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)
1–34		F (незадовільно з обов'язковим повторним курсом)

7. Перелік наочних матеріалів та методичних вказівок.

№	Найменування	Номер теми
1.	Електронний варіант методичних рекомендацій	1-11
2.	Індивідуальні завдання для самостійного виконання (електронний варіант)	1-11
3.	Тестові завдання (електронний варіант)	1-11

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
2. Ділові проекти : підруч. [книга для студ. та роб. зошит]. / О.Б.Тарнопольський, С. П. Кожушко, Р. О. Безугла та ін. – К. : ІНКОС, 2002.– 280 с.
3. Дридзе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации: проблемы семиосоциопсихологии / Т. М. Дридзе ; [отв. ред. И. Т. Левыкин]. – М. : Наука, 1984. – 268 с.
4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. україн. вид. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273с.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов; [отв. ред. Д. Н. Шмелев]. – М. : Наука, 1987. – 263 с.

6. Культура фахового мовлення : навч. посіб. / за ред. Н. Д. Бабич. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2005. – 572 с.
7. Мацюк З. Українська мова професійного спілкування : навч. посіб. / З.Мацюк, Н. Станкевич. – [2-ге вид.]. – К. : Каравела, 2008. – 352 с.
8. Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л.І.Мацько, Л. В. Кравець. – К. : Академія, 2007. – 360 с.
9. Пройдаков Е. М. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування / Е. М. Пройдаков, Л.А.Теплицький. – [2-ге вид.]. – К. : СофтПрес, 2006. – 824 с.
10. Слухинська В. С. Англійська мова для професійного спілкування (для технічних спеціальностей) : навч. посіб. / В. С. Слухинська, І. Ф. Шилінська. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2009. – 120 с.
11. Фреге Г. Смысл и денотат / Г. Фреге // Семиотика и информатика. – 1977.– Вып. 8. – С. 181 – 210.
12. Чайка Г. Л. Культура ділового спілкування менеджера : навч. посіб. / Г.Л.Чайка. – К. : Знання, 2005. – 442 с.
13. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / С. В. Шевчук. – [5-те вид., перероб.]. – К. : Вищ. шк., 2006. – 302 с.
14. Шехтер И. Ю. Живой язык / И. Ю. Шехтер. – М. : РЕКТОР, 2005. – 256 с.